

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TAKÁTS GYULA versei 1057
BEREMÉNYI GÉZA: Eldorádó (regény, XI., befejező rész) 1058
SOMLYÓ GYÖRGY: Párizsi kettős (regény, III.) 1066
SZILÁGYI ÁKOS: Gyönyörök kertje (versciklus) 1078
CSENGERY KRISTÓF versei 1080
PÁLYI ANDRÁS: Elmozdulás (elbeszélés) 1081
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei 1091
PÉK PÁL versei 1093
MORVAY GYULA: Idézés (elbeszélés) 1095
CSORBA GYÖZÖ: Szavak a szépségről (vers) 1100
ACZÉL GYÖRGY: Az értékörző és értékteremtő színház 1102
FUTAKY HAJNA: Színészportrék pécsi háttérrel, 6. –
 Bálint András 1109
NAGY IMRE: Küzdelem a groteszkkal (*Gyurkovics Tibor*
 drámáiról) 1116
PETŐCZ ANDRÁS versei 1120
TÓZSÉR ÁRPÁD: Délelőtt a parkban (*Egy Jiří Wolker vers*
 jelentéseltolódásai József Attila fordításában) 1122
NEMES NAGY ÁGNES: Elvesztett otthonok
 (Kabdebó Lóránt interjúja) 1125

*

- KOCZKÁS SÁNDOR: A történelmi „kimélet” poétája
 (*Gergely Ágnes: Árnyékváros*) 1139
POMOGÁTS BÉLA: Társasmonológ
 (*Rákos Sándor: Többedmagam*) 1143
CSEPELI GYÖRGY: Közösségek vonzásában
 (*Vitányi Iván: Egyharmadország*) 1145
CSUHAI ISTVÁN: Határ Győző: Pepito és Pepita 1146

1986

DECEMBER

KISS DÉNES: Makay Ida: A hetedik szoba 1148
N. HORVÁTH BÉLA: Veress Miklós: Fényárnyék 1149
BEZZEG JÁNOS: Pék Pál: Nyár füstje 1151

KÉPEK

A pécsi Modern Magyar Képtár rajzaiból 10.

KMETTY JÁNOS: Három álló akt 1065, MEDGYESSY FERENC:
Tüskehúzó lány 1094, EGRY JÓZSEF: Juliska 1099, Fürdőház előtt
1101, Önarckép 1115, MÁRFFY ÖDÖN: Önarckép 1138.

(Nádor Katalin fotói)

JELENKOR

XXIX. ÉVFOLYAM

12. SZÁM

Főszerkesztő
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő
HAVASI JÁNOS

*

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÖZÖ
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, HALLAMA ERZSÉBET, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17., I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya Megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: dr. Jádi János

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR)
Budapest V., József nádor tér 1. – 1900 –, közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 192,- Ft. Megjelenik: havonként.

86-3478 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Farkas Gábor igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

PANNONIA KÖNYVEK. A Baranya Megyei Könyvtár sorozatában megjelent *Thienemann Tivadar*: Irodalomtörténeti alapfogalmak c. könyvének reprint kiadása. A mű először 1931-ben került a nyilvánosság elé Pécssett, a Danubia Könyvkiadó gondozásában. A reprint kiadást *Tüskés Tibor* szerkesztette s a könyv margójára címmel *Poszler György* írt hozzá utószót. – Ugyancsak reprint kiadásban jelent meg a Pannonia Könyvek sorozatában *Weöres Sándor*: A teremtés dicsérete c. harmadik verseskötete *Tüskés Tibor* szerkesztésében. Az eredeti a pécsi Janus Pannonius Társaság könyvsorozatának 8. köteteként jelent meg 1938-ban. – A sorozat további terveiből: *Janus Pannonius búcsúverse* 29 magyar költő fordításában *Kovács Sándor Iván* tanulmányával, *Martyn Ferenc* 35 rajzával. – *Arató Károly* válogatott és új versei. – *Karay Ilona* hagyatéka *Weöres Sándor* és *Károlyi Amy* tanulmányával.

JANUS címmel megjelent Pécssett a Janus Pannonius Tudományegyetem társadalomtudományi folyóiratának első száma.

MARTYN KLÁRA DÍJ – Alapítvány művészettörténészek számára. *Martyn Ferencné*, szül. *Wiesenberg Klára*, aki 1982. január 26-án hunyt el Pécssett, a művészettörténeti munka elismerésére díjat alapított. Hátrahagyott végrendelete szerint a díjat minden második évben jól dolgozó művészettörténész kapja „igényes, jó munkáért”.

A díj odaítélésére a Művelődési Minisztérium Baranya Megye és Pécs Megyei Város Tanácsával együttműködve szabályzatot dolgozott ki és bizottságot alapított. A szabályzat megállapítja, hogy a díj teljes életműben, egy adott pályaszakaszban, illetve egy adott műben manifesztálódó művészettörténeti teljesítményt adható, az életmű kivételével ismételt is. A díjazott személyére a bizottság tagjain kívül olyan intézmények tesznek javaslatot, ahol művészettörténészek dolgoznak.

A bizottság 1986. november 20-án először hozott döntést és a díjat eddigi kiemelkedő művészettörténeti munkássága elismeréséül *dr. Németh Lajosnak* ítélte oda.

Dr. Németh Lajos az ELTE Művészettörténeti Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára, a művészettörténet tudomány doktora, számos szakmai bizottság munkatársa. A huszadik századi magyar és egyetemes művészet nemzetközi rangú kutatója, a Svéd Királyi Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagja. A modern magyar képzőművészet legátfogóbb szellemű teoretikusa, akinek számos önálló műve jelent meg könyvalakban. Kutatásainak kiemelkedő eredménye *Csontváry Kosztka Tivadar* életművét bemutató monográfiája.

A díjat Pécs Megyei Város Tanácsának elnöke adja át, a bizottság elnökének és titkárának jelenlétében, emlékérem és okirat kíséretében, 1987. január 26-án, *Martyn Klára* halálának évfordulóján Pécssett. Az emlékérmét *Martyn Ferenc* rajzai alapján *Török János* szobrászművész készítette.

Az alapító *Martyn Ferencné Wiesenberg Klára* 1907. október 1-jén született Pécssett. A II. világháborúban elvesztette szüleit és egyetlen testvérét. Életének *Martyn Ferenc* 1945-ben kötött házassága adott értelmet. Gondoskodása, léte és jelenvalósága segítette a *Martyn*-életmű kibontakozását és a pécsi *Martyn*-életmű létrejöttét. 1947-től zongoratanár volt Pécssett. Tanítványai között több jeles tehetség volt, akik ma az Operaház és a Magyar Rádió tagjai, vagy zeneiskolai tanárok. Barátjának vallotta őt *Fülep Lajos*, *Kállai Ernő*, *Rabinovszky Máriusz*, *Weininger Andor*, *Szávay Magda*, *Andor Ilona*, *Solymos Péter*, *Takács Jenő*, *Kurtág György*.

PARTI NAGY LAJOS *Csulógyakorlat* c. második verseskötetének megjelenése alkalmából szerzői estet rendeznek december 5-én a Pécsi Nyári Színház Stúdiószínpadán. Közreműködik *Vallai Péter* színművész.

TAKÁTS GYULA

Valótlan égbe fészkel

*Szállnak egy másik nap virágai
az oszlop hengere előtt
s a fényes tollak kardjai
szelik a mediterrán levegőt.*

*Tollak, porzók eveznek át
a megszokott bemért valón,
fölbontva s más alkimiák
suttognak szívet zaklatón.*

*A tű fonákján és kagyló-lilán
készül valami szebb szabály.
Zöld fecskerajként nádasunk kiszáll.
Valótlan égbe fészkel át a táj,*

*az említett, szorzott-osztott való
s új évszakok rendjébe állva
meszén föltut a márciusi tó
s kész mag repül minden virágba . . .*

Hogy föltelt sejtjein

*Forró aranyban a világ.
Az élet meg se moccan . . .
Kéksejtű áramlásban a kövek
úsznak lélekző, párás porban.*

*Nagyhátú, borszagú halak
hasalnak le a forró égről.
Ha ott nem, hogy itt igyanak
e nádtűkkel átöltött térből.*

*Nézem e tikkadt s már-már
új tenyészetbe váltó delelést.
Felhő-bálnák, kék deltin-tehenek
isszák tavunkból azt a fényt,*

*melyből e térképezett, élő mappa
kezem alól kiszáll, miként
a vers, ha jó, s úgy nő a napba,
hogy föltelt sejtjein lüktet az ég.*

Eldorádó

HAJNALBAN SZÖKTEM EL. Pierre tanácsolta, hogy korán induljak. „Ha virradat után érkezel az úthoz, biztosan találsz majd egy kocsit, amelyik elvisz” – mondta. És egy táskát is adott nekem. Megmutatta, hogyan akasszam a vállára, és figyelmeztetett, hogy kevés cuccot hozzak magammal. Aztán a karomra ütött. „Holnapután várlak Almádiban. Ott leszünk egy-két napig, jól érezzük magunkat, utána átmegyünk a határon és kész.” Ennyi volt az útbaigazítás, se utca, se házszám, hogy hol keressem Almádiban, én pedig nem kérdezősködtem, gondoltam, így szokás a társaságban, amelybe mostantól tartozom.

A megjelenésemet annál gondosabban készítettük elő. Pierre végignézett rajtam. „Mondd, így akarsz jönni? Ebben az ócska ingben? Kellene valami vagány a lábadra is. Ezt a nadrágot pedig dobd el a fenébe. Csak ezek vannak? Nincs neked semmi más?” Mondtam, hogy nincs, de majd szerzek indulásig jobbakat. „Így kiröhögnek a Balatonnál, és csajozni se tudsz” – figyelmeztetett, aztán lecsatolta a csuklóján fénylő láncot és nekem adta.

Boldogan mentem haza. Karkötős kezemmel kapaszkodtam a villamoson és azzal lengettem az új táskát, míg a házunkig értem, közben izgultam, nehogy Édesanya vagy Apuka arra jöjjön és megkérdezze, mi az ott nálam. Jóelőre kitaláltam egy hazugságot erre az esetre, de nem találkoztam velük. A házba érkezve eltüntettem Pierre ajándékait. Egyenesen a pincébe mentem, és a táskát – benne a lánc – a fahasábok mögé rejtettem az indulás hajnaláig. És aztán leültem ott a pincehomályban egy tuskóra, hogy egyedül maradjak még egy ideig. A deszkapalánkhöz döntöttem a hátam, bámultam a levegőbe. Nyár volt, biztonságban érezhettem magam a pincében.

Visszaidéztam, mi történt aznap. Ismét láttam a képet, amin Pierrel állok az országút szélén. Mert elkísértem őt a balatoni úthoz, megmutatta a helyet, ahonnan két éjszaka múlva én is indulni fogok, a karmozdulatot, amitől az autók majd megállnak nekem, és hallhattam, hogyan közli a sofőrrel, amelyik az intésre lefékezett, hogy Almádiba akar menni, aztán láttam, hogy Pierre még felemeli a karját búcsúzóul, rámnéz beszállás előtt, majd eltűnik a nagy, fekete kocsi a kanyarban. Mindezt újra végignéztem lent a pincében, csak azután mentem fel a lakásba.

Az érzés, hogy titokban búcsút veszek mindentől itt, már a lakáskulcsom formáját is szokatlanná változtatta, amikor ajtót nyitottam. Idegen területté változott a háromszobás lakás is, pedig évek óta lakom benne. Utazó érkezett átmeneti szálláshelyére, mielőtt odébbállna. Míg áthaladtam a helyiségeken, találkoztam Édesanyával és Apukával. És különlegesnek találtam őket. Nézem, mit csinálnak. Felfedező voltam, aki véleményét rejtegetve utánozza a helybeliek viselkedését, nehogy kitudódjon, mennyire csodálkozik itt minden.

Szüleim a szombati munkanap befejeztével tartózkodtak otthon. Abban a hitben voltak, évről jövőre az iskolából, számomra ma szünidő kezdődik;

összel pedig újabb tanév. Nem sejtették, hogy kicsaptak a gimnáziumból, és hogy holnapután elindulok. Neki a világnak.

Édesanya nagytakarított éppen, mindenütt felfordulás, kivéve a legbelső szobát, ahol Apuka most is dolgozik. Időközben jómódúak lettek. A sokadik lakásunk volt ez, majdnem minden évben költöztünk, míg eljutottunk ideig. Ez már az utolsó lakhely, a legnagyobb, mert innen továbbmenni túlzás. Édesanya nagytakarít a következő nagytakarításig. Amint meglát, porrongyot nyom a kezembe. Segíteni fogok. Segítek is. Míg rongyom a politúron siklik és helyet készítek az eljövendő porszemeknek, felfedezem régi és új bútordarabjainkat, szabad belépésem lesz mindenhová, utolsó látványokat lophatok, amiket majd elviszek magammal innen.

A porrongyot igazolványként felmutatva nyitok be a leghátsó szobába is, ahol Apuka felnéz, bólint, hogy beléphetek, majd ismét jegyzeteibe mélyed, tanul tovább, képezi magát. Mert így lett üldöztetései után diplomás segédmunkásból vezérigazgató az akasztott ember fia. Meg is mondta nekem Apuka előre még sok évvel ezelőtt, hogy mi lesz. „Így vagy úgy, egyszer eljutnak hozzám, tudom. Már nem félek, csak várok. Ők hamarosan eljönnek értem. Várom őket és kíváncsi vagyok, milyen minőségben kerítik rám a sort. Annyira marhák-e, hogy már csak pusztítani tudnak, vagy egyszer már használni is. Elpusztítanak vagy használnak végre engem, amikor eljönnek értem. Érzem, most végre talán minden bizonytalan, adok még egy esélyt a józan észnek. Ha tévedek, te se higgyél senkinek. Én, ha nem tudnád, nagytudású ember vagyok. Most csak egy fáradt segédmunkást látsz magad előtt, mindenki rongyát, pedig én agráregyetemet végeztem még anno. Találmányaim vannak. És lesznek is, hogyha használna valaki. Kellhetek még nekik. Nyelveket tudok és vannak barátaim, akikkel titokban megszerzett külföldi szakkönyveket cserélünk. Ővelük fogok szövetkezni, ha majd dolgozni hagynak. Várok. Addig is képzem magam, míg elérkeznek hozzám. Türelem. Hogyha használni akarnak, itt vagyok. Ha elpusztítani, úgyszintén. Itt vagyok, mást nem tehetek. Aki tud jobb megoldást, mint az enyém, mutassa meg, hadd csókoljam meg a kezét. De nincs más megoldás, csak az enyém: dolgozni kell. Nincs más. Ha lehet majd egyáltalán. Meglátjuk, mi lesz.”

És így is tett Apuka. Amint a gyárból hazaérkezett, a konyhaasztalhoz ült az első, legszűkösebb lakásunkban, és mi, Édesanyával csendben voltunk a szobában, hogy ne zavarjuk őt. És vele együtt vártunk, milyen válasz érkezik a viselkedésünkre odakintről. A hatalmaktól. Otthon mindig a kötelesség csendje lakott velünk. Mogorva idők voltak, különösen mikor beesteledett és lámpafényes lett a hallgatásunk, legmélyebb a süket várakozás, akkora az üresség, hogy mozdulni sem volt érdemes benne, csak ültünk különféle székekhez szögelve. Aztán Apuka sorra került. Egy számomra észrevétlen pillanatban érkeztek el hozzá a hatalmak, hogy használatba vegyék. Nekem a következmények mutatták meg, hogy megtörtént. Attól fogva a ruháink szebbek lettek, lakásaink egymást követve tágultak. De a munka nem készült el soha. Talán természeténél fogva nem lehet befejezni a munkát, mert sosincs vége annak, és a szaktudás örök próbatétel, és aki elkezdte, utána mindhalálig loholni fog. Nem tudom. Minálunk csend van azóta is.

Rongyommal letörölöm a port Apuka körül. Sose mondta, hogy legyek olyan, mint ő, de tudom, örülne neki, hiszen megmondta százszor: nincs más. Eltüntetem a mai lerakódást a holnapi elől, halkan mozgok a végre megszerzett szobában, mert Apuka ma is hazahozta a munkát a vállalattól. Azt is tőle tu-

dom, hogy miért. Sajnos mind kevesebb az olyan ember, mint ő, és a munkátlankok helyett is neki kell húznia egyre. Megmondta előre, haláláig növekvő szükség lesz órá, sorra került, eljutottunk a legeslegnagyobb lakásba. Holnapután eltűnök innen. Addig ő nem tudja meg, hogy kicsaptak az iskolából. Csendesen távozom Apuka szobájából a porrongyommal.

Kettesben vacsorázunk Édesanyával, közben szól a rádió a konyhában. Másnap vasárnap, ruhákat szerzek. Minden darabot kölcsönbe kérek, majd külföldről visszaküldöm.

Almatlanul töltöm az indulás előtti éjszakát. Az én éjjeli helyem ebben a lakásban, a legutolsóban, Apuka dolgozószobája. Emlékezetes hely, olyannyira megmaradt bennem azóta is, hogy lehet, én már mindig ott fogok aludni. Két ajtaja van. Egyik duplaszárnyú, a másik egy kisebb tapétaajtó a fürdőszobára, azon át fogok elszökni, mire megvirrad. Egy utcai lámpa világít be hozzám és a padlóról is az ablak ábrája sugárzik vissza. Ahogy ott fekszem betakarózva a díványon, amin Apuka is végig szokott dőlni napközben, míg otthoni munkáját végzi, hogy két-három óránként tíz-tizenöt perces félálomi szüneteket tartson, fejem közelében az agyonhasznált íróasztalt érzem. Hallom, szüleim alszanak a csukott kétszárnyú ajtó túloldalán. Édesanya mond is valamit olykor, álomvilága gazdag és lenyűgöző, mint anyjáé, aki még a születésemet is megálmodta egyszer.

A szökés éjszakáján kezdetben sokszor gondolok arra a helyre, ahová mindjárt kiállok, hogy leállítsak egy autót, ami elvigyen Almádba. Eleinte sokszor. Később észreveszem, hogy csak reszketek, a könnyeim folynak és nevetek, és amennyire az illet lehet, halkan csinálom, nehogy felébredjenek a szüleim, de róluk is megfeledekzem heves izgalmamban néha, felülök a recsegő díványon, ölembe kapom a vekkert, hadd ketyegjen ott, és összefüggéstelen szavakat mondok reszkető szájjal kapkodva a sötétben arról, hogy elmegyek, milyen, de milyen jó lesz ez, belecsapok a levegőbe, jó lesz ez, eltűnök, sose lát többet senki, Szukics Magda, akit miattam dobtak ki és aki miatt kidobtak az iskolából, Lovas tanárnő a nemlétező forradalmaival, amiket rámbízott, az osztálytársaim, Körmendi Fütyi, Annamari, az összes nagyszüleim mind ittmaradnak, és olyan gyakran megnézem az órát, hogy a mutató nem akar mozdulni. Megszakad az idő, még az is lehet, alszom is néha ülve, aztán hosszúra nyúlik, kényelmesen, hirtelen ötletek szerint eljátszik velem. Aztán az egyik feszülten várakozó rész valamelyik pillanatában, egycsapásra azt érzem, hogy most. Most szakad meg az éjjel. Pedig a változás láthatatlan, akkor is ugyanolyan nyugalommal világítja az utcai lámpa az ablakot, mély lélegzetvétellel alszanak tovább a szüleim, az óra a kezemben ugyanúgy ketyeg, mégis megérezem, hogy most van itt a vége. És nem sokkal ezután – éppen mozdulatlanul és elzsibbadtan képzelődve ülök az ágyon – az első villamos is a házhoz érkezik. Hallom, hogy jön, egyre zajosabb, pont most van az ablak alatt, távolodni kezd, távolodik, még hallom, most már nem, semennyire, mert utána teljesebb lesz a csend, mint bármikor az éjszaka.

A padlóra lépek ebben a legmélyebb csendben. Gyakorlottan és lélegzet nélkül öltözöm, kezem ügyébe készítve minden ruhadarab.

Készen vagyok. Felnyitom a tapétaajtót, rögtön eljut a fürdőszoba lehelete az arcomig. Lopakodva haladok tovább. A kijárat ajtóig tartó útra nagyon is emlékszem. Homályosan tágul és szűkül a lakástér, a változásait a torkom érzi, követi, onnan a mellembe préselődnek a különböző térfogatok azonnal, méghozzá annyira emlékezetes sorrendben, hogy azóta én nem is tudom hany-

szor ébredtem sokszor kicserélődött ágyaimon arra, hogy most az Apuka dolgozószobájának diványától szétnyíló üregben vagyok, amihez két helyiség csatlakozik a kijáratig, a fürdőszoba és az előszoba, terjedelmüket, illeszkedésük irányait is azonnal betájolja a testem, aztán persze mindig kiderül, hogy máshová kerültem a szökés óta eltelt idővel, ez csak futó benyomás volt, amíg magamhoz nem tértem, mégsem lett kisebb az ereje egészen máig. Ilyenkor pislogok, ugrál az új kiterjedésű szoba, aztán többnyire a kíséremre nézek, aki mellettem alszik, és már meg is van, hogy hol vagyok.

A lakás telve lélegzetekkel. Oldalra fordultam a fürdőszobában, kéznyújtásnyira sejtettem a másik kilincset. Elémtáruult az előszoba, benne már a lépcsőházi villanyok is, ott a leghangosabb a padló, alvó szüleim bal kéz felől az elsőnek elvonuló ajtó mögött, szemközt a vécé, ismét fordultam, a kulcs a zárban, nesztelen elfordítását sok-sok gyakorlat előzte meg. Nem csaptam be az ajtószárnyat magam mögött. Csak odatámasztottam a másikhoz egy kissé. Mégse legyen tárva azonnal reggel, amikor keresni fognak.

A pincében kapkodtam, aztán kábán érkeztem az utcára, és futás közben csatoltam a csuklómra a láncot. Autóbusz vitt a balatoni út közelébe. A végállomásától gyalogolnom kellett addig a helyig, amit Pierre kijelölt.

Ott letettem az út mellé a táskát, és csak álltam valameddig az erősödő világosságban. Elengedtem egy-két autót anélkül, hogy a karomat mozdítottam volna. Majd jóideig nem volt forgalom. Kicsi erdő szélén várakoztam, feljebb a műút elkanyarodott, itt lassítani szoktak a kocsik. Egész éjszaka erre a helyre vártam, és most itt vagyok, eddig tartottak a terveim. Hogy kerüljem a szemfájdító fényeket, magam elé, a beton szélére bámultam. Éjjeli képzelgéseim szerint azt kellett volna éreznem itt, hogy ez a szabadság. Aztán kiderült, heves izgalmak hatására cselekedtem, amíg idáig eljutottam, nem szabadon. És most elfáradtam.

Az út még mindig üres volt, amikor kiabáltak nekem. Hárman voltak, ők is a város felől jöttek. A ruházatuk hasonló volt az enyémhez, kockás ing, kék vászonnadrág. Tetszettek nekem, ahogy nemtörődöm járással közeledtek az erős fényben a műút közepén. Két fiú és egy lány. Idősebbek voltak nálam néhány nagyon fontos évvel, de ezt vagy nem vették észre vagy nem mutatták, amikor megszólítottak. Azt kérdezték, hova megyek, kiderült, hogy őket is Almádiban várják a „többiek”. Ezt megtudtuk egymásról, aztán ők visszafordultak, hogy a jobbik helyet foglalják el az út mellett, ahol nálam előbb inthetnek a kocsiknak. Emlékeztem Pierre figyelmeztetésére, ezt ne engedjem, mert nagy szemétség. Odaszóltam nekik, hogy én jöttem előbb. Nem? A két fiú visszafordult, megint közeledtek, fenyegetően néztek. A lány ottmaradt, ne zavarja a verekedést. Az egyik fiú szakállas volt, ami az emberek, főként a rendőrök haragját kihívó ritkaságnak számított abban az időben, a haja világosszőke, a szakálla szinte fehér. A másik úgy volt csinos, ahogyan egy olasz a filmekben, sötét haja hosszú, inge kigombolva hasig, a csuklóján az enyémhez hasonló karkötő, csak az övé vastagabb volt és nemcsak láncszemekből állt, kis fémlapocskája is volt neki, vésett felirattal. Minden ruhadarabjuk, hajszáluk gondosan eltért az akkori átlagtól. Míg felém tartottak, ők is latolgatva néztek, mi telhet tőlem, én meg visszaneéztem rájuk szemtelenül, bár még sosem verekedtem, hacsak azt nem számítom, amikor engem vertek. Közben jött egy autó, a lány intett neki. Az autó nem állt meg. A lány kövérkés volt és egyáltalán nem szép. Nem illett ehhez a két választékos fiúhoz, akik nagyon vagányul néztek ki.

„Mi van?” – kérdezte a fekete, amikor megálltak előttem. „Én jöttem előbb.” „Ne mondd.” „De mondom.” Mégvalami kellett volna, hogy megüsse nek. A feketétől vártam az elsőt, csak Pierre meghatározására gondoltam: „ez szemétség”, és ha már ez a szabály, be akartam tartani. „Ez szemétség” – mondtam, és csak azért vártam, mi fog történni, hogy majd Pierre-nek elmondhassam. Az ő szemét éreztem magamon.

„Várjál csak, Ló” – mondta a szöke a másiknak. Aztán azt kérdezte tőlem, csak úgy megyek Almádiba, vagy valakihez? Mikor megtudta, hogy Pierre-hez megyek, nem hitte el. Ő úgy értesült, Pierre a déli parton van most, nem Almádiban. Még hozzá Prestontól hallotta ezt, aki szintén a déli partra ment tegnap. „A Gróffal ment Preston a délire” – tette hozzá a Ló. „Hát elég hülyék” – mondtam. Ők meg igazat adtak nekem. Dehát Preston akarta annyira a délit, a Gróf mondta is neki, mikor az indulást tervezték, hogy az északit kéne megismételni, mert tavaly ott nagyon jól sikerült a nyár. Őrült jó volt tavaly az északi parton. Az volt a legjobb nyár eddig. Ők is azért mennek most oda, mert azt kéne megismételni, vagy mégjobbat csinálni idén, és nem is értették, mi van, mikor Prestontól azt hallották, Pierre a déli partra ment. Kérdezték is: „mi van? már Pierre se tudja, melyik a hely? pedig Pierre mindig tudta, hol vannak a dolgok”, erre gyorsan elmondtam nekik, hogy én magam láttam tegnapelőtt, hogy Pierre autóba szállt itt, ezen a helyen, ahol most állunk, és én magam hallottam, hogy azt mondja a krapeknak, akit megállított: „Almádiba”.

Ettől megnyugodtak, hogy jól választottak. És csodálkoztak, hogy lehet ilyen hülye a Preston, és sajnálták a Grófit, aki bevette, amit Preston mondott, és elment a délire. Még jó, hogy ők nem vették be.

Kiderült, hogy a szakállast Tímár Szökének hívják. „Nem te vagy a Dini?” – kérdezte tőlem egyszer csak a Ló. És én azt mondtam, de igen. Pedig életemben először hallottam ezt a nevet. Tímár Szöke is hallott már rólam, Pierre mesélte neki, miket csináltak a Dinivel együtt. „Tudod, mikor kismóbliztatók a pályákat.” Ebből egy szót sem értettem, mégis, ijesztő könnyedséggel engedtem, hogy valaki mással azonosítsanak. „Dini.” Sokadik elnevezésem lett ez.

A Ló egy másik esetemről tudott. A Margit hídról ugrottam a Dunába Pierre-rel Diniként az egyik éjszaka tavaly nyáron. Tímár Szöke tájékozatlan volt. „Hogyhogy erről én nem tudok semmit?” – kérdezte tőlünk. Nekem kellett volna átvenni a szót, de én csak annyit mondtam, hogy „én akkor, mikor még a levegőben voltunk a Pierre-rel, azt hittem, hogy hidegebb lesz a víz”, ezért a Ló részletezte az esetet, ahogyan ő hallotta másoktól. Hogy a Parlamentnél értem partot Diniként Pierre-rel, addig sodort minket a Duna, a többiek odáig futottak utánunk a ruháinkkal. Elmonda, ki mindenki volt még ott akkor. Az egyik név hallatán én bizonytalankodtam, hogy arra az időre én nem emlékszem, hogy ott lett volna, mire a Ló rögtön azt állította az illetőről, sose lehet elhinni neki semmit, mert olyan, hogy csak mondja, de nincs ott sehol. „Lehet, hogy ott volt, én nem tudom, mert sokan voltunk” – mentegtem azt a valakit, de a Ló és Tímár Szöke lebeszéltek, ne mentegessem, és elmondtak egy ügyet, aminek mind a ketten tanúi voltak, hogy milyen szemét tud lenni az az illető. Egymás szavába vágva mondták el a példát, közben egyre élénkült a forgalom a műúton, és csak a közelünkben magányosan álló kövérkés lány – rövidesen kiderült a neve: Mata – próbálta megállítani az autókat.

Az egyik teherautó hirtelen megállt a lánynak. Nagy sebességből fékezett, sötét csíkot húzott a betonra, úgy torpant meg messzire tőlünk. A vezetője gyorsan döntött. Rohantunk mind a négyen, nehogy meggondolja magát. A Ló felugrott a berregő teherautó lépcsőjére, és bekiabált a sofőrnek, hogy Almádiba megyünk. Nem láttam, ki ül a kormánynál, csak a hangja hallatszott. Azt üvöltötte vissza, hogy ő a lánynak állt meg, nem nekünk, nem fog felvenni három stricit, ne szórakozzunk, azt hitte, a csaj egyedül van. „Rendben van – kiabálta a Ló a motor zajában –, ha kell a csaj, be fog ülni melléd, mi meg hátra.” „Aztán majd Almádiban kiszáll a csaj és leléptek. Mi?” „A csaj a tiéd. Elviheted.”

A sofőr leállította a motort, aztán kinézett a Ló mellett a lecsavart ablakon. Fiatalos férfi volt, megnézett minket. Nem tetszettünk neki. „Ismerem ezt. Ahányan vagytok, leléptek, mikor odaérünk.” Tímár Szőke szólt föl: „Ha akarod, útközben megállunk valahol egy erdőnél vagy valahol, te elmész a csajjal egy kicsit, mi megvárunk, aztán elviszel Almádiba. Na?” Majd Matához fordult. „Nem? Mondd meg neki, hogy elmész vele.” Mata felszólt. „Elmegyek.” A Ló pedig leugrott a lépcsőről. „Ülj be hozzá, Mata.” Míg Mata beült a vezető mellé, mi gyorsan a platóra másztunk. Vártunk, nem hallottuk, mit tárgyalnak a fülkében azok ketten. „Elvisz?” – kérdeztem Tímár Szőkétől. „Ne féltsd Matát. El van intézve.” „Kivel van ez a Mata, veled, vagy a Lóval?” „Velünk.”

A teherautó hirtelen indult, majnem elestünk. Mind a hárman kiabálni kezdtünk. Lökdőstük egymást örömmünkben. Addigra kitört a nyári nap, szemközt is jöttek a kocsik az úton, a sofőr vadul vezetett. Elszöktem.

A Ló lefeküdt a téglaporra és a mészfoltok közé, Tímár Szőke és én a csattogó palánknak támaszkodva álltunk, nem értettük egymás szavát, mégis mindenki beszélt, kiabált. Közöltem velük, hogy még sosem jártam a Balatonnál. Nem akarták elhinni. „Hülye vagy, Dini? Hogy mondhatasz ilyet?” – üvöltötték. De én addigra már úgy azonosultam azzal, akitől a nevemet loptam, hogy túljátszottam a szerepet. Dini lettem, mivel nem jártam a Balatonnál. „Nem! Még sose voltam ott!” – kiabáltam, vállaltam azt, ami igaz, és így lettem igazán Dini. Saját viszonyom támadt a szerephez. Élveztem az elképedésüket, Dini élettel kezdett megtelni. Én lettem ő a kötelező hazugságok világában. Nem ismertem Dinit, akit alakítottam, de abban biztos voltam, ha túljátszom a szerepét, bensőséges lesz a viszonyom hozzá, és ez elég. Nem kell több neki. Nem kell több ahhoz, hogy az ember Dini legyen, mert Dini is színeli, hogy az.

De közben az autó robogását nem lehetett összetéveszteni semmivel. És azt sem, ahogyan lelkesedtünk a rakodótéren a közeledő Balatonért. „Te tényleg nem voltál még ott, Dini? Hát majd meglátod!” Tímár Szőke és a Ló ordították a tó dicséretét, mintha az övék volna. „Majd meglátod! Majd meglátod!” És csupa híres botrányt harsogtak, amit nekiszabadult bandákban okoztak ők eddig és most megismételni készülnek. Hadonásztak, kapaszkodtak, emlegették a tavalyi nyarat. Nagy neveket kiabáltak, melyeknek viselői már a tónál tevékenykednek és csak a mi csatlakozásunkra várnak. Tímár Szőke ismerőseket mutatott nekem, hogy ők is odamennek. Az út szélén állt a nagy csoport, sebesen közeledtünk feléjük, a Ló is felugrott, a neveiket üvöltötte, azok meg ahányan voltak, azt ordították: „Ló, Ló, Ló”, míg elrobogtunk előttük, aztán rohantak, mi meg vertük a vezetőfülke tetejét, míg a sofőr nem fékezett, majd az a társaság is felugrált a teherautóra, előtte feldobálták a táskáikat, mi a

kezünket nyújtottuk nekik, és a Ló ismét rávert a tetőre, vágattunk tovább, de most már sokan lármáztunk, úticélokot egyeztettünk, híreket váltottunk, balatoni alvóhelyek címei röpködtek, az egyik a déli partot, a másik az északit dicsérte, mindenki a pénztelenségét fitogtatta, mert minél szegényebben indult el, annál nagyobb volt az érdeme, a hajuk lobogott, ki-ki a maga módján volt nemtörődöm, és ha valamelyik egy jól megválasztott pillanatban magára tudta vonni a többiek figyelmét egy gúnyos megjegyzéssel, eldobott borosüveggel, hatásos hencsereggel, az tudhatta, a nevét, rövidesen terjeszteni fogják a Balaton körül, és ha ilyen sikeresen folytatja, belekerülhet a szezon szájhagyományába. Egy olyan dacszövetség tagja lettem amióta elneveztek Dininek, melyben könnyű volt hírnevet szerezni, csak minden mást feladva hinni kellett a társaság véleményében és vállalni ezért akár az életveszélyt is. Míg rohantunk a Balaton felé, mindenki mutatványokat végzett, még az is, aki némán üldögélt a többiek között a platón, maga elé nézett és a szakállát simogatta, mert akadtak ilyenek is, például Tímár Szőke választotta ezt a viselkedést egyszer csak, de aztán az ordibálás egyik szünetében egy időzített megjegyzésével annál emlékezetesebb sikert aratott.

Remekül éreztem magam ebben a társaságban. És a többiek is. A részvétel érzése volt a legjobb benne, meg ahogy az elismerést kívántuk egymástól, hogy tagok vagyunk. Például az a csoport, amelyik a palánkot fogva állt, közöttük volt a Ló is, sértő szavakat ordibálva integetett a földeken dolgozóknak egyszer, míg arra robogtunk, közben ránevettek a másik világon tengődőkre, akik a munkaidőtől fegyelmezve együgyűen türik a hiábavalóságot, és néhányan a mezei munkások közül mintha megértették volna, hogy egy tőlük és kenyérgondjaiktól független lovagrend tagjai húznak el az úton, más szükségletekkel, egészen másra kötelezve, mint ők, ezért visszakiabáltak és megdobálták a teherautót. Így hát frontvonalon is törtünk át, méghozzá azzal az érzéssel, hogy egy ellenséges világ dacára vagyunk itt, száguldunk a minket megillető helyre, a Balatonhoz, ahol lesznek ugyan üdülők, fürdővendégek is, de csak mint illetéktelen ténfergők. Alig vártam, hogy a tóhoz érkezzünk, ahol majd Pierre oldalán teljesíthetem mindazt, amit ez a társaság a kötelességemmé tesz.

A Ló megint a vezetőfülke tetejét verte, mert meglátott valamit az út szélén. A sofőr megállt, majd kinyitotta az ajtót és hátraszólt, hogy mi van. „Menj vissza a táblához” – utasították. Kezdetben nem volt hajlandó erre, már félt és elege volt belőlünk, de a Ló figyelmeztette, hogy megkapja Matát, „ha jó lesz”, erre visszaült és az útszéli táblához hátrált. „Dini!” – kiabálta a Ló, és mások is átvették tőle az új nevemet. A táblán csak egy falu neve volt eredetileg, de azt feketével vastagon áthúzták és a fehér részre nagy betűkkel odaírták: FÜREDEN VAGYOK, PIERRE. „Dini! Pierre nem Almádiban vár, átment Fűredre” – mondta a Ló. „Te vagy az a Dini?” – kérdezte valaki. „Én is Fűredre megyek” – mondta nekem egy másik, aki egy nagyon szép lánnyal volt. A Ló ráütött a tetőre, mentünk tovább.

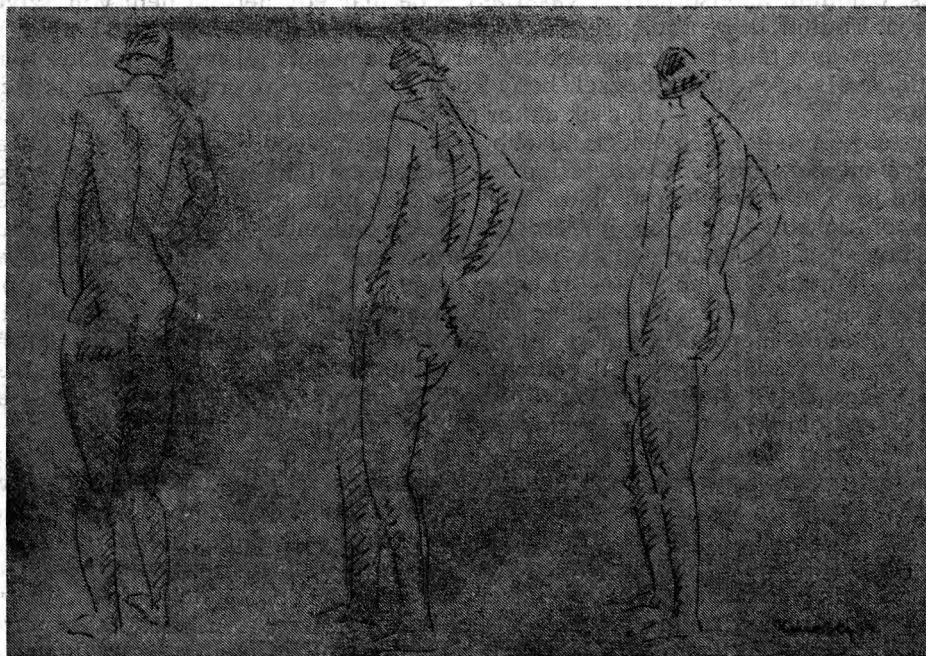
Innentől ismertté vált a nevem, egyesek felismerni véltek, mások azt tanácsolták, figyeljem továbbra is a táblákat, hátha Pierre mást is üzen nekem. Ezért a vezetőfülke mögé álltam az erős légáramba, és az utat néztem, hátha újabb jelet kapok, akár egy tábláról, vagy egy embertől, vagy talán maga Pierre bukkan föl hirtelen a padkán állva. Hátam mögött a Ló azt mondta a többieknek, hogy én még sosem voltam a Balatonnál, de egy hang tiltakozott, azt állította, találkozott velem Szemesen tavaly. Nem szóltam bele a vitájukba.

Megint közeledett egy tábla. Rajta feketével áthúzott helységnév és föl-

meg alá azt írta Pierre: **ITT VOLT PIERRE. FÜREDRE GYERE.** A társaság ordítva üdvözölte a feliratot. Az országútról már látszott a tó vize is olykor a fák, bokrok, házak közül, leburnult nyaralók fagylaltoztak Kenesénél, hal-latszott a strandolók lármája, de én csak Pierre nyomait lestem.

Az Almádit jelző táblán is áthúzták a feliratot. Arra csak annyit írt Pierre: **FÜRED.** Matát a sofőr elvitte magával, mi leszálltunk Almádiban. Hőség volt. Mondtam a többieknek, én megyek tovább Füredre Pierre-hez, sorra kez-et fogtam mindenkivel. „Mondd meg a Pierre-nek, hogy holnap én is átme-gyek” – üzent a Ló. „És mondd azt, hogy a Púpost is viszem”. Timár Szőke üdvözölte, és azt mondta, tud itt, Almádiban egy üres villát, jöjjünk át. Lak-címeiket nem váltottunk, aki érdeklődik, úgyis megtalálja a másikat, elég egy korunkbelit megállítani bárhol, mindenki tudja mindenkiről, hol van éppen. „Ha valaki kérdezi, mondjátok, hogy Dini Füreden van” – búcsúztam, bár tud-tam, hogy erre fölösleges figyelmeztetni őket, hamarosan az egész világunk magától tudja: Dini és Pierre Füreden vannak.

(VÉGE)

Párizsi kettős

2

VÉGÜL IS MEGVETTED

azt a sötét eperszínű gyapjúsálat (amiről később kiderült, hogy műanyag, de akkor még alig ismerted a műanyagot), miután első naptól fogva farkaszemet néztél vele a boulevard Saint Michel és a rue Cujas sarkán – nem azon, ahol „kissé lejt a járda”, hanem a szemközt levőn. Kivetted a kirakatból (ez volt az utolsó darab), és átvethetted a nyakadon, azzal a bohém rajzolattal, amivel apád fiatalkori arcképét utánoztad, annál jobban hasonulva hozzá az ilyesféle külsőségekben, mennél inkább el próbáltál szakadni tőle szellemi téren, makacs eltökéltséggel is, de valódi képességeidnek valamint azok határainak spontán felismerésével is (persze, el is túlozva ez utóbbiakat, immár egy életre eltúlozva). Szokásos töprengő-halogató módszerrel – amely olyannyira ellentéte volt és maradt a anyag mozdulatnak, amivel a sálat átvetted a válladon, e banális dualitás mintegy emblémául szolgálhatván a benned tobzódó ellentmondásoknak – az első nap óta, mikor megláttad a bulvárra átlósan kiugró kirakatüveg mögött, eldöntötted, hogy megszerzed – az első párizsi bár után az első párizsi vásárlás! – de már egy hét óta nem volt szíved hozzá. Tudtad, hogy úgyis meg fogod engedni magadnak ezt az apró fényűzést, de, mintegy a fényűzés látszatának elkerülésére, mégis jól megfontoltad előbb. Pedig azt is kockáztattad ezzel, hogy közben felmegy az ára (és akkor is megvetted volna, azt is tudtad, csak akkor némi keserűség felárával, amit annyiszor fizettél később is, még sokkal kisebb és sokkal nagyobb dolgokban). Az árak egyre mentek fölfelé. Ösztöndíjad ezzel szemben makacsul leragadt a maga eleve igen alacsony lépcsőfokán. Nem ugrott együtt az árakkal. Nem lehetett nagyon ugrálni belőle. De mit érdekel ez egy bohémet? Csakhogy te nem voltál bohém. Csak olyan voltál, mintha az lennél (vagy az voltál, csak olyan voltál, mintha nem lennél az? ez egyre megy? vagy még csak bonyolítja a bonyodalmat?) (Mindezt az apádhoz való hasonlóság s az ez ellen folytatott küzdelem kettőssége alakította ki így.) Csak a sál nyakadra szerkesztett lazán pontos geometriájában voltál bohém. Ugyanúgy, ahogy nem voltál Don Juan sem, bármennyire annak látszottál kívülről (vagy az voltál eredendően, csak bizonyos dolgok, amik nem látszottak, abban az irányban hatottak, hogy mégse légy az?) Vagyis: egyszerűbben szólva: szexuális maszkot viseltél, mint mindenki, csak még nem tudtad, hogy mindenki ilyet visel. *Mille e tre?* A világért sem erre vágytál. Valószínűleg arról álmodtál inkább, hogy egyből megtaláld az egyetlent, akihez örökre hűnek lehet maradnod (minél inkább a szentantali kísértés állandó közege vett is körül). Nem rajtad múlt, hogy ez nem teljesült már eddig sem, még kevésbé az elkövetkezendők során. Illetve, mégis: rajtad (is) múlt, csak nem a „rajtad”-nak azon a szintjén, amelyikről legtöbbet tudtál, hanem azon, amelyikről valószínűleg még most is olyan keveset tudok.

Szóval: keservesen egyedül bandukoltál ezen a csurom télvíziódn a boulevard Jourdan és a boulevard Saint Michel, új életed e két szélső határzónája

között. Fel a Ligne de Sceaure, le a Ligne de Sceau-ról. Le a föld alá, föl a fölszínre. Lent a mindig sajátosan rossz szagú, de minden más rossz szaggal összetéveszthetetlen, s e minőségében egyre inkább jó szaggá átlényegülő metróklíma. Fent a folytonos nedves hideg, hideg nedvesség, mintha e decemberben (vagy talán minden évszakban?) Párizs érendszerében megállna a vérkeringés és csak a nyirokerek működnének. Igen, a *párizsi eső* nem regény-cím, hanem, bármily megfoghatatlan létezésében is, más, mint minden más eső, mindenekelőtt, mert olyan, mintha nem *esne*, vagyis éppen leglényegesebb attributumával nem rendelkezik, benne van a levegőben, mintegy a levegő válik cseppfolyóssá, a víz válik légneművé ebben a rendhagyó meteorológiai jelenségben. Az eső nem esik, hanem – itt van, tehát nem lehet ellene védekezni, más gravitáció vezérli és kiszámíthatatlan vektorok határozzák meg. Bandukoltál az Egyetemi Város és az Egyetem között, amiket egyedül csak ez a félig földalatti, félig földfölötti villamosvonal kötött össze két kerületnyi távolságon át, újdonság sáladat hovatovább nem laza eleganciával vetve által a válladon, inkább minden elegancia és lazaság nélkül mereven arcodra, pontosabban és anatomikusabban szólva, sinus-üregeidre szorítva, amelyeknek alattomosan akut gyulladásos felületeit hideg fémérintéssel csapkodta az esővel fuzionáló levegő. És közben irigykedve néztél az összebujó párokat, akik mitse látszottak észrevenni e megnevezhetetlen időszak zordságából, amely nem hasonlított semmilyen évszakhhoz, amit eddig ismertél, se ősz nem volt, se tél, inkább a kettő bizarr hibridje, sáljuk nem is a kabátvállukon, hanem egyszerűen kiskabátjukon átvetve libegett a szélben, bizonyára a párosság melege is fűtötte őket, a te sinusaidat pedig nem csak a szél nyirkos fémérintése sajdította folyton, hanem az egyedülsége is. Meg még valami más, egészen más dolog is. Az a tőlük átvett illúzió, hogy e „déli” ország nem ismeri a telet (ha Párizs éppenséggel valamivel északabbra fekszik is a délkörök függvényrendszerében Pestnél). Ebből a végtelenül lényegtelen, ám végtelenül jellemző nemzeti karakterré vált hiedelemből is kiolvasható volt a magabiztos nemzet-tudat, a problémátlan identitás fontossága (még ha illúziókon alapul is), oly fájdalmasan különbözvén a mienktől, amely, épp elenkezőleg (bár hasonlóan illúziókra támaszkodva) nem enyhített, hanem súlyosbított bennünk minden nemzeti (földrajzi-történelmi) kondíció által meghatározott kedvezőtlen tényező-t. Kontinentális éghajlatunk van? – északi országgá minősítjük magunkat. Nyelvünk és kultúránk Európa árvája? Még az árvaházból is kiebrudaltunk érezzük magunkat. Ázsiából jöttünk? Egy részünk – ezer év múltán is – mindig újra vissza akar vezetni bennünket Ázsiába. Azt gondolják – Európa szívében töltött ezer évünk után –, Ázsiában majd otthonosabbak leszünk? Bandukoltál a Sorbonne felé, a Ligne de Sceau-ról fölszínre bukkantodban a Luxembourg előtt rögtön arcod elé rántva eperszínű sáladat, mintha valaki saját maga kötné be a száját, mint egy ön-emberrabló, egyedül és irigyelve a franciákat (s a már hozzájuk idomult mindennemű idegenket), akik kiskabátjukon libegő sálakkal rohantak, dideregve ugyan, de nemzeti (és párizsi) öntudatukkal enyhítve didergésüket, ugyanarra az órára, mint te, Bachelard professzor Tolsztoj-szakállá elé, a tűz pszichoanalitikájának titkai felé.

Még szinte senkit sem ismertél. Velel együtt érkezett, hasonlóan ösztöndíjas honfitársaidon és barátaidon kívül, akik azonban más-másfele széledtek reggelenként, diszciplinájukat követve, a Konzervatórium vagy a Science-Po vagy a Polytechnique (s a vonatkozó társaságok, kávéházak, menzák) felé,

hogy majd csak estére verődjeteK újra össze a Citében, a Foyer megújuló sapó! sapó!-örjögései közepett (mert minden estére akadt legalább egy újabb balek, aki ürügyül szolgált a szertartásra).

IGAZ, KÖZBEN

lassan Borbálának is meg kellett érkeznie. Dehát ez újabb feloldhatatlan kettősséget hordozott magában. Borbála maga is kicsit olyan volt (már otthon), mint a párizsi eső. És te is olyan voltál (vele), mint a sállal. (És megannyi egyébbel.) Egyrésről, egyedülléted feloldása Borbála újból való birtoklása révén, bizonyos megnyugvással, sőt talán örömmel is töltött el. Másrészt, szintén féltél az „árától”; hogy „megengedheted-e” magadnak. Nem, igazán nem az ösztöndíjad (l. „Ösztöndíj 1”) megosztása lett volna ez az „ár”, a legkevesbé sem, annak inkább örültél, hogy megoszthatod, mint mindig mindennel, amid volt, akkor is, ha így csak a fele juthat neked az egészében is alig-valamiből, a fele is több volt így, annak a menthetetlenül páros lénynek a számára, aki voltál, nem, mint ahogy az idő sem volt ez az ár, időd is mintha mindig több lett volna azáltal, ha volt akinek adhattál belőle. Nem, hanem az, amivel a páros élet mindig megfizettet magáért: a benne felhalmozódó értetlenségek, kontroverziák, kikerülhetetlen kölcsönös gyötrések és gyötrelemek szomorúságának, kudarc-érzésének túl drága devizájával. Hogy lehet egyedüllét és együttlét között úgy választani, hogy egyiknek a brutalitásai se kötözzenek az élet értelmetlenségének kárpadjára? És a hűség és hűtlenség között? Mindig is megoldhatatlan alternatívákat állítottál magad elé (vagy kikerülhetetlenül ilyeneket állít fel a világ?), amiket csak a benned (és horoszkópodban, amiben egyáltalán nem hiszel) rejlő „Mérleg” segít ellensúlyozni valamiképp. Újabb képtelen ellentét, amely állandóan világбайnoki öklözést vív benned, a legkíméletlenebb profi bunyóval, miközben adod (vagy nem is adod, hiszen éppoly magától értetődő benned, mint a másik) a kiegyensúlyozottat. Rajtad volt tehát a sál, ahogy bandukoltál a Saint Michelen a Sorbonne felé, annyi elődöd nyomában, hogy szellemlábaik szinte melletted tocsogtak folyton a lucskos járdán. Mert most is nyirkos volt és hideg. Vágytál Borbálára. Miközben ebben a nyirokban, mint valami kissé romlásnak indult vízü homályos akváriumban, lassan kavargott körötted a Saint Michel sokszínű forgataga, a mindenünnen felbukkanó aranyhalakkal, a világ minden mélytengeri színeit viselő diákjával (főként diáklányaival), akik folytonosan hozzád sűrűlődv siklottak el melletted. Vágytál Borbálára. Pedig elutazásod előtt határozottan szakítottál vele. Mintha csak maga az élet, a „sors” intézné a szakítást, hiszen, úgymond, lehetetlen volt lemondanod erről az ösztöndíjról, ezt még Borbálának is tudnia kellett (bár különös tehetsége volt ahhoz, hogy ne tudja, amit nem akar tudni), neki viszont több okból sem volt lehetősége Párizsba jönni. Annyival tudtad enyhíteni – némi rosszhiszeműséggel – a szakítás durvaságát, hogy, ha mégis sikerülne valahogy kijönnie, természetesen örömmel várod, hogy megoszthasd vele az ösztöndíjadat, akár barátként is, majd meglátjátok – biztos voltál benne, hogy nem sikerül áthidalnia a felmerülő (családi és adminisztratív) akadályokat. De Borbála, amennyire képtelen volt a legcsekélyebb elintéznivalóra, akár csak számontartására is, míg volt valaki más (te), aki elintézte helyette, mielőtt senki ilyen nem akadt, viszont számára fontos volt a dolog, egyszer csak a lehetetlenre is képessé vált, minthacsak ilyen alkalmakra egy másik Borbála lakozott volna benne, aki felmerül a mélyből. Az igazat megvallva, Borbála terhedre volt, s úgy érezted, itt Párizsban még in-

kább terhedre lesz. Terhedre volt azzal, amivel – most már tudom – te terhel-
ted meg a kettőtök kapcsolatát, mint aztán azóta is minden kapcsolatodat,
annak a hiedelemnek a keltésével, hogy téged a végletekig lehet terhelni, amíg
ragaszkodsz valakihez. Borbála aztán egész elviselhetetlen pehelysúlyával rád
nehezedett. Miközben úgy érezhette, te terheled meg őt, azzal, hogy az ő min-
den terhét magadra veszed, s nem engeded, hogy maga birkózzék meg vele.
Sajátos női logika, amiből azonban majdnem minden nő örökletesen őriz vala-
mennyt. Borbála sokat, a soknál is többet. Te mindig csak a közös terhelést
ajánlod fel – mindent vállalva a másiktól, természetesnek véve, hogy akkor
a másik is vállal annyit, amennyire csak képes; s aztán mindent elkövetsz,
hogy szinte semmit se kelljen vállalnia. Legalábbis egy ideig. Az egyenlőség
nevetséges bajnoka. Különös, mennyire nem akartad sose elfogadni a saját
életedben a *struggle-t* – *for life*, vagy akár még kevesebbért is, az élet minden
kis pillanataért – s annál kevésbé, minél inkább tudod, hogy *általában* és egye-
temlegesen ez az élet törvénye – az áldozat és önfeláldozás kivételes (és vajon
milyen forrásból fakadó?) eseteit kivéve. Annál inkább és annál esztelenebbül
azt kívánod, hogy a *te* életedé (és persze, a *te* életedben résztvevőké) *ne* ez le-
gyen. Legalábbis a „magánéletben”, az „érzelme” szférájában *ne*, mintha
azok nem ugyanabból az anyagból volnának sodorva, mint az „érdekek”; ho-
lott tudod, hogy a kettő csak egymás fedőszerve, maszkja, karneváli maskará-
ja. Dehát: az úgynevezett közéletben (mintha valóban *két* élet létezne), a „po-
litikában” annyira csak ezzel a harccal s ennek is legbrutálisabb – a magad-
fajtákat még ennek a brutalitásnak is legszélső határán érintő – formájában
találkoztál mindeddig, kora ifjúságodtól kezdve, hogy, úgy látszik, eredendő
hajlamaid vektorában, kialakult benned az a (tévésen) feltételezett „egyen-
súly” (l. „Mérleg”), az isteni igazság szükségének az a profán-humanista-alt-
ruista (s az előbbinél nem kevésbé illúziórikus) képzelete, hogy úgy véled, „cse-
rébé”, a mindenható rossz uralma alól végre viszonylag felszabaduló egyéni-
emberi viszonyok a második világháború után majd boldogan képviselik an-
nak az ellentétét, újjongva azon, hogy végre *azt* képviselhetik. De minden azt
mutatta, hogy mégsem újjongunk ettől a lehetőségtől (vagy nincs is ilyen le-
hetőség valójában) és egyáltalán nem sietünk „boldogan” élni vele, nem tu-
dunk élni vele, sem vele élni. Legfeljebb csak visszaélni tudunk. Így alakulnak
ki kapcsolataid, amiket úgy lehetne jellemezni, hogy az alávetettség fölényét
s a fölény alávetettségét teremti meg, talán mindkét oldalról szándékolatlan-
ul, ámde szükségképpen. Borbálát annyira lenyűgözte, hogy valaki szerelem-
ből, a szó közvetlen és közvetett értelmében egyaránt, tehát „szerelemből”
hajlandó őt mindenestül vagyis minden szeszélyével-hisztériájával együtt elfo-
gadni, hogy vérszemet kapva, még ennél is többet akart elfogadtatni, még azt
is, ami talán már nem is „ő” volt, csak ebben a viszonylatban lett ő. Látszólag
mindenben ő volt rádszorulva, de ahelyett, hogy ezt olyan viselkedéssel
egyensúlyozta volna, amelytől te is jobban rászorultál volna, a végsőkéig csi-
gázta az előbbi helyzetet, hogy te a végsőkéig csigázva érezd az érte – a rád-
szorulóért – való felelősséget. Mintha nem tudná, amit minden kezdő bridzs-
játékos tud (holott, még, egyébként lenézett nagypolgári családjának hagyó-
mányaként egész jól bridzsezett), tudniillik azt, hogy rosszul, túllícitált lapok-
kal csak elveszteni lehet a partit, és ha valaki azt akarja, hogy a partnere ve-
szítsen, óhatatlanul ő is veszíteni fog. Mindig minden elképzelhetően túl feszi-
tette a licitet, hogy kipróbálja, te akkor is tudsz-e nyerni vele; aztán kétségbe
vált esve, hogy mind a ketten veszítetek.

JOVAL KÉSŐBB

történt, már Borbála szánalmas megérkezése után, hogy egy éjszaka roszszul lettél. Szállodában laktatok, hiszen vele már nem vehetted tovább igénybe a Maison de Monaco diákszobáját, ahol egy ausztráliai zenész-fiúval laktál együtt, a könyv-fallal kettéválasztott szobában. Legnagyobb megdöbbenésedre – hiszen eféle soha eddig nem történt veled – vért és epét hánytál, akárcsak a Jónást a szárazra vető cethal, s másnap az orvos nálad is konstataálta a „crise de foie”-t, ami akkoriban a legdivatosabb francia betegség volt, de aminek addig hírét se hallottad. Szigorúan eltiltott mindenféléltől, úgymint: minden alkoholtól, a jegyre kapható „közönséges” bort is beleértve, a szénsavas vizektől, mindenféle „frite”-től vagyis olajban sült akármitól, az erjesztett puha sajtoktól, a fehér kenyértől, ki tudja, még mitől. Másnap délután barátaid összehgyültek a kis hotelszobában, hogy kicsit megvigasztaljanak. Lassan este lett és nem volt otthon semmi enniavaló – pontosabban, semmi olyan, amit te ehetél volna. Kérted Borbálát, ugorjon le valamelyik még nyitvatartó fűszerhez, lehetőleg ne a legdrágábbhoz, ahogy szokta, ha véletlenül rámaradt a bevásárlás, a rue Saint Jacques-on van az a kis bolt, ott mindenféle nekedvalót is lehet kapni. Az ajtóból még visszafordult megkérdezni, mintha nem hallotta volna ő is az orvost, hogy mit is szabad enned. Részletesen és tagoltan elismeltetted neki. Borbála hosszú ideig elmaradt. Már éppen utána akartál menni, bármilyen kutyául érezted magad. Hiába voltál te a beteg – ezegyszer te az, aki a másikra szorul –, most is ő volt a „kicsi”, akire vigyázni kell. Ő tudta, hogy te így gondolkodsz. Te nem tudtad. Te csak így gondolkodtál, nem tudtál másképp. Egyszer csak beállított – a környék legdrágább „traiteur”-jének papírjába csomagolt nagy pakkal, amiből mindenekelőtt, egy baguette örökös karcsú fallosza kandikált ki. Sorra csomagolta ki a nagy üveg, máskor boldogítóan pezsgő Perrier-t („te azt szereted”),

„nagyon finom Camembert-t is talál-
tam”,

mondta ártatlanul, hatalmas zacskó friss-forró „frite”-et

„ilyen finomra

sehol se tudják sütni, csupa cizellált arany-karkötő”,

tette hozzá még ártatlan-

nabbul, egyszerre szolgálván e metaforával két szenvedélyét, a költészet és az ékszerek irántit, és édesdeden próbálgatta csuklóján az enyhe olajcsillogásukban ékszeresen hajladozó krumpli-csikocskákat. Mindenki ben megfagyott a vér.

„Dehát tudod, őzike . . .”,

kezdted mondani, ahogy szoktad, a legdrámaibb pillanatokban is nyugodtan és barátságosan,

„hogy ezek közül egyiket se ehetem-
ihatom, camembert van is itthon, azt hiszem, Perrier is”

(Egyébként valóban ezeket szeretted),

„valami olyan kellett volna, amit én is ehetem, száraz rizsféle, cékla, sonka, mit tudom én . . . Legalább valami más kenyeret is hoztál a baguette-en kívül?”

Nem hozott más kenyeret. És nem értette, miért ez a „szemrehányás”, amikor ő a legjobb szándékkal vásárolt be mindenféle jót. Személye elleni támadásnak vélte.

„Egészen odáig elvánszorogtam”,

kezdte,

„fájós

lábbal”

(minden cipőben mindig fáj a lába, s kiváltképp minden kicsit drámaibb pillanatban, vagy éppen, hogy valamilyen nem drámai pillanat egyszerre drámaivá váljon, ezt keserves képpel közölte is veled),

„hogya csupa finomat hoz-

zak, csupa olyat, amit te is szeretsz...”

„Csupa olyat, amit szeretek, őzike”,

válaszoltad éppoly barátságosan, rábeszélő és okos megértést célzó módon, holott tudtad, mint annyiszor, hogy a dolog túlmegy minden értelemmel megközelíthető síkon, s főként az esetleges közmegegyezés mindenféle reményén, hiszen éppen annak ellenében jön létre,

„csak hogy annál rosszabb, mert szeretem őket,

ni...”

„De hiszen minden olyan finom, sehol máshol nem találni ilyen jókat, mint ennél a hogyishívjáknál, tudod, ott már nem is tudom, melyik utcában, a sarkon, balra, aztán jobbra lefelé a Sorbonne mellett... azt hittem, örülni fogsz...”

„Nem örülök”,

kezdted mondani, de nem tudtad folytatni. Még soha – nyugodtan lehet mondani, soha – nem vesztetted el a fejedet, és a dolgok enyhítésére, nem pedig kiélezésére, mérlegelésére, közös megegyezésre törekvő hanghordozásodat vele szemben. Most egyszerre nem bírtál magaddal, talán a kiéhezettség (már második napja csak üres teát ittál) is tehette, vagy a bűnös ártatlanságnak ez a minden eddigig felülmúló mértéke – szó nélkül, lassú mozdulattal fogtad a camambert-t, szépen kiemelted köralakú háncsdobozából, aztán lefejtetted róla a szép cakkosan, csillagszerűen rátapasztott fényes papírt, és a majdnem folyékony, meztelen sajtot, úgy ahogy volt, rávágtd a szőnyegre, aztán a közepébe, éppolyan lassú, látszólag megfontolt, valójában már teljesen ellenőrizhetetlen mozdulattal hirtelen belenyomtd az egész zacskó *pommes frites*-et, csakúgy álltak ki a fehér sajtból a kis rozsdás-színű kampók, akár egy középkori kinczőeszközből a vasszőgek. Ez úgy is hatott Borbálára, mintha kínoznák. Egyszerre keservesen sírva fakadt, vigasztalhatatlanul, persze, hogy megint csak őt kelljen vigasztalni.

„Mert olyan hülye

vagyok”,

pityeregte,

„és olyan szerencsétlen, mindig mindent elrontok...”
Máskor azt felelted volna:

„Dehát miért kell mindent elrontanod...?”

vagy még

inkább:

„dehogya rontasz el mindent, őzike, semmi az egész, na gyere, majd biztosan találok valami ennivalót itthon is...”

De most nem mondtál semmit.

Megpróbáltad folytatni a barátaiddal félbeszakított vitát az absztrakció jogáról vagy zsákutcájáról a festészetben. Miközben a többiek jóízűen falták a fényes vacsorát, még a kiálló frites-eket is nyugodtan ki-kiszedegetve a sajtból, aztán a sajt felső részét is levagdosva, mintha mi sem történt volna. Borbálát

rázta a zokogás az ágy fejénél, ahova lekuporodott. Csak akkor hagyta abba, mikor mindenki elment, és ágyazni kezdett, hogy lefeküdjetek. Jobb belátásod ellenére, mikor a lepedőt elsimította, mintha a mozdulat valami hasonló mozdulatot indukálna, hátulról megsimogattad a haját, a hosszú melegszőke haját, valami kis – némiképp kényszeredett – vigasztaló szót ejtve. Durcásan lerázta a kezdet a fejéről. De mikor lefeküdtetek, s te szótlanul kifelé fordultál, a lámpát eloltva, lassan, mintegy bűnbánóan hozzádsimult hátulról, meztelenül, s mikor elhúzódtál, hirtelen mozdulattal mindkét karjával átnyúlt rajtad, s mint máskor, két tenyerébe fogta nemiszervedet, úgyhogy az ismerős puha melegség akaratom és kimerültségem ellenére majdnem azonnal kiváltotta magam között a magam ellentétét. Lassan és kíméletesen lefejtetted róla a kezét, és eltoltad magadtól.

Éhségtől, fáradtságtól és keserőségtől alvásra zsibbadó agysejtjeidben, mint a pekingi opera sötétben küzdő harcosai, egymás körül kavargott a vágy és a harag. Így aludtál el, merev aggyal és merev nemiszervvel. A melegen és puhán kínálkozó női test mellett.

Ugyanúgy, ahogy heteken keresztül minden este, amikor még magányosan ábrándoztál Borbáláról, és így aludtál el, egyedül maradvával ezzel a szinte önálló élőlényként hasadhoz tapadó különös testrésznünkkel, amely csak akkor érződik igazán a miénknél, ha egy másik, idegen test közelébe kerül, különben ő idegenedik el mitőlünk.

ELALVÁS ELŐTT

még hallottad Borbála alig hallható hangját fölöttem, mert azért gondosan úgy ejtette, hogy meghallhasd:

„Ügyis tudom, hogy már nem szeretsz . . .”

Te azonban nem tudtad, valójában már régen nem tudtad, hogy szereted-e vagy sem. Nem is olyan könnyű ezt tudni, mint általában hisszük. A szerelem olyasféle, mint a régi rádiókészülékekben a *fading*, hol tisztán és mindent betöltve szól, hol egyszerre eltávozik a hangja és zavaros zörejek ingoványába süpped. Így voltál már régóta Borbálával, de különösen most, mikor megtudtad, hogy minden valószínűséget megcáfolva, mindent ragyogóan elintéztél, útlevelet, vízumot, zónaátlépőket (mert akkor még ilyen is kellett), útiköltséget, jegyet, és két hét múlva, közös barátotok, Dezső kíséretében, ugyanazzal a vonattal, amellyel te érkeztél nem is olyan régen, megérkezik Párizsba. Immár nem utasként fogsz érkezni a Gare de l'Estre, gondoltad furcsálkodva, aki izgatottan lesi, hogy várja-e valaki, hanem egyszerűen csak *kimész a vonathoz* egy délelőtt, hogy te várd a most először ideérkező utasokat. Egy pillanatra elmerengtél ilyenénképpen megváltozott párizsi státuszodon. Aztán vágyakozva és rémülődözve, hol így, hol inkább úgy, számoltad a napokat. Elalvás előtt inkább így, felébredés után inkább amúgy . . .

EGY REGGEL

még fel se ébredtél egészen, hallod, hogy a Maison de Monaco portása, Monsieur Le Boucher, szokásos szelességével és nagyhangjával, meg se várva, hogy sietős kopogására ajtót nyiss, ahogy szokta, futtában bekibál:

„Appel pour M'sieur . . . belle voix brune . . .”

Sejtelméd se volt, ki lehet a szép barna női hang tulajdonosa, nagynehezen kikászálódttál a számodra még mindig szokatlan francia ágyruhák közül, amelyek leginkább kényszerzubonyra hasonlítanak, mintha gúzsba akarnák kötni az alvót, vagy szádba csomóznák, mint a kifogott halat – talán azért, hogy túl messze ne sodródhasson az álmok óceánján, nyugat felé, a veszélyes nyugat felé, ahol a kelta mítoszok halálos szigetei várják. A telefonhoz egy hatalmas és kietlenül pompázatos ál-reneszánsz hallon kellett átmenni, amely a pirinyó fejedelemség fejedelmi kisebbségi érzését volt hivatva – még itt is – kompenzálni. Nagyobb meglepetés nem is várhatott, már az első szónál, ami megzörrentette a kagylót. Hogy mi volt a szó, már nem is tudom, már te is alig emlékeztél rá, mindenesetre az a becenév volt, amit ő adott neked, s amit senki más nem használt, amiről senki más nem tudhatott, csak te meg ő. S amit, íme, immár senki se fog tudni soha. Csak Eszter. Eszter a Sziget utcából. A Sziget utcai kék budoárból. Az anyja Sziget utcai kék budoárjából, az egyetlen ilyen rendeltetésű helyiségből, amelyben valaha megfordultál. Nagy kék virágokkal sötétre tapétázott félkör alakú kis szoba volt ez, szárnyas tükörrel az egyenes falán, *miroir à trois faces*, kék bársony puffal a tükör előtt, kis félkör alakúra hajlított biedermeier kanapéval a félkörben futó fal mentén, alacsony tükörlapos asztalkával. Itt öltözött Eszter a tükör előtt *azon az estén*, azon a mindörökre emlékezetes estén, azon a mindörökre elfeledendő estén, aminek végeztével, az Országház Grillből visszajövet, ahová táncolni készültetek, Eszternek először végre a tiédnek kellett volna lennie. A szülei vidékre utaztak a nagyszülőkhöz, karácsony előtti hét volt, az iskolában még nem kezdődött el a szünidő, őt nem vihették magukkal. Úgy vigyáztak rá, mint a „szemük fényére”, ahogy egyszer a mama fenyegetően mondta a te jelenlétedben, most először hagyták magára három napig. Kék kombinéjában készítette ki magát a tükör előtt, a kék tapéta-virágok között, a székre terített csillogó kék ruhája mellett, kezében az aranyfoglatú kéküveg pudriéval, hol ennek a nyitott tükrébe pillantva, amely csak az arcát keretezte, hol a nagy tükörbe, amelyben egész alakja látszott: mint egy ismeretlen nagyvad az alkony-kék erdőben. Nagy kékesfekete sörényéhez, amelyet néha, kérecedre, kontyba font, s amely alól váratlanul kék szem tűnt elő, a kék szín árnyalatai illettek legjobban. A nagyobb macskafélék egyszerre szelíd és kiszámíthatatlan, puha és feszes, hajlékony és egyenes fajtájából való volt, akiknél ez a váratlan kék szem mintha belülről hasítana át az irhájukon. Lassú, gömbölyű mozdulatokkal festette kicsit még nagyobbra amúgy is nagy ajkait, s ahogy ugyancsak lassú, körkörös mozdulattal végignyalta, majd beszívta és kiengedte őket, egyszerre a villanófény erejével lobbant fel rajtuk a félhomályban a nedves kármin. Bénán ülve a kanapén, csak nézted, egyetlen kétségbeesett gondolattal, hogyan lehetne hozzáérni, legalább a kombinéjához, a kombinéja kékjéhez, vagy a kombinéból kisötétlő haja alatti kék árnyékhoz. Ám szigorú utasítás volt: itt lehetsz, amíg öltözik, de egy ujjal se szabad hozzáérned, el se lehet mozdulnod a kanapéról:

„Majd, ha hazajöttünk . . ., akkor levetköztethetsz, mindent lehúzhatsz rólam, még a bőrömet is . . .”

Ez az utóbbi lehetőség egészen a vérengzés képzetéig csigázta bénultságra kárhoztatott érzékeidet, majdnem a kezedet is. Valamit legalább, legalább valamit azonnal ki akartál volna csikarni mindebből a fejedelmi ígértéből, legalább valami egészen kicsit, mielőtt még vége lesz ennek a jelenésnek, és ott nem áll előtted teljesen elké-

szülve, valóban érinthetetlen, műalkotásszerű tökélyében. De a habozás és elhatározás között egyszerre menthetetlenül megszűnt a lehetséges alternatíva. Lassú és figyelmes mozdulatával már húzta is a fején keresztül, feltartott karokkal, a nagyon szűk, testhezálló, közben szinte szétrepedő flitteres kék ruhát, mintha egy kígyó fordított vedlését néznéd végig, ahogy nem elhullajtja, hanem egyetlen lassan tekergő mozdulattal magára növeszti feszes pikkelyes bőrét.

„Nem is mondd, milyen vagyok . . . , látod, milyen vagy . . . ”,

rezzengett fel a végleg elvesztett játszma bénultságából Eszter. Gyönyörűnek találtad, elképesztően elragadónak, amire szavakat se lehet találni, szörnyen bántad, hogy kérdésed vagy szemrehányásod megelőzve nem kutattad mégis fel ezeket a megtalálhatatlan szavakat, de hiába, már késő volt, felszólításra nem tudtál lelkesedni, úgy érezted, bármilyen őszintén gondolod, azok után, hogy magadtól elmulasztottad, már semmi hitele nem volna úgyse, nem is annyira ő előtte, mint inkább magad előtt. Még nem tanultad meg (nem mintha azóta megtanultad volna) a nőknek, érdekes módon különösen a szép nőknek, legkülönböbben pedig a legszebb nőknek azt a csillapíthatatlan és kielégíthetetlen vágyát, amivel a legnyilvánvalóbb tetszésnek is kifejezett, akármilyen banálisán bár, de szavakban kifejezett leszögezését várják, vagy fordítva, akkor is elvárják legalább a kifejezését, ha annak semmi őszinte tartalma nincs. Ezzel tulajdonképpen nem is törődnek. Mint a fejedelmeknek, nem az őszinte hódolat kell nekik, hanem a hódolat. Felül állnak az őszinteségen. Ők tetszenek, feltétel nélkül tetszenek maguknak, nem is szépségük felfedezését vagy öntettségük külső megerősítését várják, csak hallani akarják, amit amúgy is tudnak, azt akarják, hogy a fülükben külön is zsongjon szépségük egész testüket betöltő zenéje. Másrésztől viszont az is igaz, hogy éppen a legszebbek nincsenek, nem is lehetnek soha megelégedve a maguk szépségével, aminek mindig van valami kis híja, vagy a csípőjükön van egy (vagy netán két) gondolattal több hús, mint éppen abban a pillanatban kívánnák, vagy a szemük vonalának enyhe görbéje nem sikerült tökéletesre, vagy a ruha vet egy fölösleges ráncot a mellükön. Ahogy a legnagyobb művészek sincsenek, éppen ők nem lehetnek megelégedve soha a művükkel, hiszen ők tudják, még mennyi tökéletesíteni való és tökéletesíthetetlen tökéletlenség maradt benne. Szóval, nem szóltál egy szót sem, holott tudtad, hogy ezzel az e pillanatban elkövethető legsúlyosabb hibát követted el. Már a köpenyét segítetted föl, már indulnotok kellett, el is késtetek, persze hogy elkéstetek. Eszterrel mindenünne csak elkésni lehetett. Pista már várt rátok az Országház Grillben.

„HÁT MEG SE

szólalsz nem is ujjongsz

(és itt megint közbeiktatódott az a varázs-becenév, amit már senki sem ismer)

fel se fogod azzal a kis eszeddel hogy itt vagyok itt Párizsban ahová annyiszor terveztük hogy eljövünk majd egyszer hát most itt van ez az egyszer itt vagyok én Eszter Párizsban talán nem is messze tőled fogalmam sincs róla soha nem voltam itt nem ismerem semmit megszereztem a címedet képzeld csak otthonról és hányszor mondtam még hogy itt vagyok és azonnal látni akarlak és szólj már egy szót te

rázsnev)

és mondd hogy mikor jössz mi az hogy mikor most azonnal megadom a címet és máris veszed a cókmozdat és fölülz a metróra vagy mire és ide-dugod azt a csúnya fekete képedet amit annyi ideje nem láttam te jó isten mennyi ideje is a háború vége óta ha kiismerném magam ebben a rettenetes városban én mennék érted kocsi-val mert képzeld kocsi-val jöttünk át a tenge-ren mit szólsz majd kocsi-kázni is fogunk két nap alatt felfalom ezt a ronda nagy várost bármilyen zürzavaros most már ne szólj egy szót se ha már eddig megkukultál le is teszem a kagylót azonnal gyere . . .”

A kagyló olyat kattant, mint valami ébresztőóra-berregés, csak most ébredtél fel a félálomban rádzú-duló szóáradatból. Nem is tudtad hirtelen, nem csak álmodtad-e.

ELSŐ GONDOLATOD

az volt, hogy azértse méz oda, nem is telefonálsz, hadd várjon, ha nagyon akar, majd telefonál még egyszer, de a legjobb az lenne mindkettőtöknek, ha hagyná az egészet. Elmúlt, el, úgy, ahogy elmúlt, részed-ről egy apró nevetséges kis tragédiakarikatúra fináléjával, hogy végül a köz-vetlen közeletekben egy valódi tragédia tegyen rá pontot. És még azt is nem mosta-e el szinte a rákövetkező általános tragédia-sorozat? De a második gon-dolatod, ami nem is gondolat volt, hanem éppen annak az ellenkezője, a gon-dolattal szöges ellentétben álló elhatározás, mégis egyenesen elvezetett az Ope-ra környéki kis utcában lévő diszkrétén elegáns szállodába. Egy félóra se telt bele, s ott ültél feszengve a hal empire-garnitúráján, szemben veled egy való-ságos tropikus szépséggel, egy valószínű Dolores del Rióval, akinek a füléből akkora elefántcsont-karikák lógtak, hogy egy zsonglőr is nyugodtan dobálóz-hatott volna velük. A spanyol-simára kefélt haj hatalmasan a fej fölé vissza-hajló kontyából egy ugyanolyan elefántcsont fésű állt ki, akárcsak egy több-nyílású híd.

„Mért vagy olyan savanyú mint egy kis dinnye otthoni ecetben el-téve hát nem itt vagyunk együtt Párizsban ahogy annyiszor álmodoztunk róla a Sziget utcában apropó megvan még a Sziget utca és a Rudolf tér és a Duna-part és a Sziget-cukrászda . . .”

Ez utóbbit nem kellett volna mondania. Ettől még azt is elfelejtetted, amit hirtelen, keserű iróniával meg akartál jegyezni, hogy tudniillik nem egészen pontos, amit Eszter mond, mert azért mégsem egészen „együtt” jöttetek Párizsba, nem egészen úgy, ahogy „álmodoztatok róla”. Az említett Sziget-cukrászdában szakítottatok, ünnepélyesen, karácsony estéjének délelőttjén, miközben férfiasan és hősiesen átadtad neki a már jóval előbb megvásárolt ajándékodat – mert „ennyivel még tartozom neked” – azt a kékköves gyűrűt, amit egyszer megcsodált a kirakatban, s amiben az volt a legkétségbeesettebb, hogy olyan remekül illett az Országház Grillben viselt végzetes flitteres ruhájához. Nem akarta elfogadni – már nem méltó rá, mon-dta komolyan és szertartásosan. Ezen hosszan huzakodtatok, kölcsönösen udva-rias-ironikus-nagyvonalú-megbántott-engesztelő fordulatok kicserélése közben, ami némiképp elvette a találkozás részedről (a kezdődő nikotinmérgezésről is) halálos-keserű, az ő részére bizonyára csak kelletlen szájízét. Ez volt az utolsó megbeszélte találkozásotok. Utána már csak két véletlen, de annál emlékeze-te-sebb következett. Az a váratlan örömmel kecsegtető, de annál nagyobb szomo-

rúságot tartogató, amikor egy vasárnap délutáni látogatáson az Esztergombori körletben hihetetlen módon felbukkant, hogy meghozza Pista halálának hírét. S az a futólagos legutolsó, évekkel később, alig néhány hónappal a háború után, amikor az egyetemi romeltakarítás közben, véletlenül arra jövet, hátulról váratlanul megcsókolt, az általános nyomorból látványosan kirívó eleganciájával, és futtában odasúgta, hogy a „gróffal” tengerentúlra vándorol. Futólag hallottál róla a háború alatt, hogy ezzel a kétes hírű aranyifjúval jár, sőt azt is rebesgették, hogy nem is csak vele, hanem egy másik ifjú gróf barátjával is... De Eszter látszólag mindezt nem emlékezett, csak „a derű óráit számolta”:

„... hát mondd már az istenért megvan-e még a Sziget-cukrászda hogy milyen boldogok is voltunk ott milyen boldogok hát igen az ifjúság és egyáltalán mi van veled hogy kerültél ide mit csinálsz ki a szeretőd irogatsz-e még emlékszel milyen gyönyörű verseket írtál hozzám most is megvannak képzeld a kék marokén mappámban a leveleiddel együtt Kingstonban a titkos fiókomban el tudod képzelni Kingstonban is ott vannak a verseid a mi verseink mi az megkukultál...?”

És a régi mozdulattal billentett kicsit a lecsúszott szemüvegén, és közelebb hajolt, mert erősen rövidlátó volt. De egyáltalán nem érdekelte, hogy megkukultál-e, még ellenállhatatlanabbul folytatta:

„... szóval most csak egy pár percem van, Györgyöt mindenféle dolgára kell kísérnem képzelheted hogy uncsizom de nem tehetek mást jaj csupa elvesztett párizsi óra de majd kipótoljuk hiszen nekem Párizs az te vagy mi vagyunk Párizs hát nem tudod szóval holnapután Györgynek egész napos elfoglaltsága van már megmondtam hogy oda nem megyek vele akkor csinálunk egy görbe egyenes egy csodálatos párizsi napot úgy pontosan úgy ahogy a Sziget cukrászdában álmodoztunk róla meg a kis Ilkovicban a kis Ilkovicra se emlékszel nem emlékszel semmire mi van most ott szóval most rohanok de addigra már meglátod úgy kiismerem Párizst hogy jobban elkocsikáztatlak mint ezek a híres párizsi taxisok akik kétszer körülviszik az embert a városon mielőtt egyszer letennék ott ahova menne szóval reggel tízkor érted jövök és minden úgy lesz ahogy valaha megálmodtuk a Sziget cukrászdában meg a Sziget utcában meg a szigeten nem furá hogy most egy szigeten lakom majd meglátod hiszen csak érted jöttem Párizsba tudod...”

AZ ORSZÁGHÁZ GRILLBEN

töltött este után Eszter nem lett „a tied”, még annyira se, amennyire addig a tied volt. Már régen be akartad mutatni őket egymásnak, Pistát meg őt, mindketten annyit hallottak egymásról, igazán jól előkészítetted a talajt a banális kifejelethez, a legfájdalmasabb csaláshoz, a barát irántihoz. Pista a szünidőre jött haza Pécsről, ahol máris az Egyetem híressége volt, elsőéves letére. Felváltva táncoltatok Eszterrel, szigorúan betartva a rendet, a *September in the Rain*re és a *Cocktail for two*ra és az *I'm tired I want to go to badre*, aztán mikor a *Stormy Weather*nél rajtuk volt a sor, sutyomban megbeszélte a zenészekkel, hogy a következő szám a *Blue Moon* legyen, ez volt az igazi kedvenced, ezt szoktátok feltenni a budoárt utánzó lány-szobában, mikor egy kicsit egyedül maradhattatok. De a *Stormy Weather*ről szünet nélkül csaptak át a *Blue Moon*ra, s te nevetéségesen a saját kis vermedbe hullva még mindig egyedül ültél az asztalnál. Miközben a számot kérted a ze-

nészekről, szem elől tévesztetted őket a parketten, és most sehogyse találta rájuk újra. A várvavárt *Blue Moon* hülyén fészkelődte végig a széken, folyton hiába tekergetve a nyakad utánuk, nem voltak sehol, közben a szemrehányó szavakat készítgetve magadban, hogy megszegték a megállapodást – azt még mindig nem sejtve, hogy nem is csak a megállapodást szegték meg... A zene végre abbamaradt, de ők még mindig nem voltak sehol. Többször körüljártad a termet, a kiürült parkettet, sehol senki. Tanácstalanul visszaültél az asztalhoz. Már a zene is újra kezdődött megint.

Nem tudod, meddig ültél egyedül, a semmibe bámulva. Mikor egyszerre csak ott álltak mögötted, Eszteren már rajta volt a köpenye is. Most nem te segítettél rá, mint idejövet. Megfájdult a feje tánc közben, mondta, kimentek kicsit levegőzni.

„Miért nem szóltatok?”

szaladt ki a szád, de máris megbántad. Nem vártál választ, de nem is lett volna mire várnod. Eszter csak türelmetlenül odavetette, hogy még most se érzi magát jól, menni akar. Szó nélkül fizetted, Pistával összeadva a három kávé és három *White Lady* borsos árát, ami kettőtök zsebének együtt is túl sok volt.

Szótlanul kísérted haza Esztert a szeles decemberi Duna-parton. Állandóan küzdve magaddal, hogy fel ne tedd hangosan a benned feltoluló értelmetlen kérdést; alig vártad, hogy vége legyen az útnak, és ne kelljen tovább küzdeni a kísértéssel. Meg, persze, rettegtél is, hogy mindjárt vége lesz – érezted, nemcsak a sétának, hanem „mindennek”. Az utolsó percig mégis reménykedve, hogy cserébe a hősiességért, ha te nem kérdezel, Eszter majd mégis csak megszólal és tisztázza a tisztázhatatlant. De Eszter éppúgy küzdhetett magában, csak ellenkező előjellel. Végig az úton nem esett egyetlen szó sem. Az utolsó reménység, a búcsú pillanatának készítése is rövidesen szétfoszlott. Esztert a búcsúzás sem készítette megnyilatkozásra. A beígért mesebeli éjszaka összeomlásának utolsó robaja a kapujuk előtt zuhant rád. Ez volt az első alkalom, hogy elváláskor semmiben sem maradtatok. A decemberi éjszakában úgy maradtál ott, akár a semmiben.

Aztán néhány nap múlva jött a keserves kimagyarázkodás a Sziget-cukrászdában, karácsony estéjének délelőttjén (ezt a randevút már előbb megbeszéltétek volt), a nevetségesen idejétmúlt kékgyűrűs ajándékkal, még később, a búcsú nélkül visszautazott Pista kétségbeesett és kapkodó interurbánja Pécsről. Aztán a te még nevetségesebb nikotinmérgezésed, mint egy bőrleszkbe illő öngyilkossági kísérlet. Aztán a bevonulás, majd a látogatás gyönyörű őszi vasárnapja, Eszter váratlan megjelenésével, és vele és általa a hírrel, amire nem lehetett jelzöt találni. Pista valódi öngyilkosságáról, egy másik lánnyal, egy kolléganőjével együtt. Egy másik lánnyal – és más miatt, egészen más miatt. És Eszter fantasztikus története hozzá, amiről olyan izgatottan és részletesen számolt be, mintha az volna az igazi esemény. Hogy az öngyilkosság éjszakáján még látta őket együtt a Carlton grilljében (Eszter akkor már Györggyel járt, a „gróffal”, azzal rótták éjszakákhoz az összes pesti lokálokat, amelyek minden addiginál hivalkodóbban villogtatták egyelőre még háborítatlan idegességgel lüktető neonfényeiket a háborúba sodródott Budapesten).

(Folytatjuk)

Gyönyörök kertje

(Részlet)

MEGTESTESÜLÉS

1

*ha elhal, ó, az altest,
te életeddel áltass!
éltesél, édes éltes,
mint titkos testbe' test él!*

2

*ha test vagy is, ha holt test,
te altass, édes altest!
édes testfél, te féltest,
kifestett, sötét féti!*

3

*egy test vagyunk, két féltest –
két lélek fél és két test,
ameddig testbe test fér –
kétes felünkről estél!*

4

*egységünk, bizony, kétes!
hogyan legyen egy test két test?
hogyan legyünk egy test, egy fél?
Isten előtt egy ügyfél?*

5

*higgyél te neki: hű test!
hát most ne nagyon büntesd!
kétféle eset estünk!
kétfelé esett esküm!*

6

*és esik testből testbe,
esetből más esetbe,
sötétség: kint test, bent test!
sötétség: kint te s bent te!*

7

*testünk, ha van, csak pótlás!
hogy aki itt van, ott lásd,
s könnyebb legyen a botlás,
mindenki mást tesz, mást mond*

8

*hát tanusítsa e tustoll:
távolodom ama testtől!
csak az ő testén túless!
csak az ő estén ess túl!*

9

*túlteszem magam a testén,
mely minden testen túltesz,
nem leszek többé test én,
ha te már odakinn lüktetsz!*

10

*rádtestálok a testem,
ne tessék, ami nem test!
s kilyukad ótest, újtest,
itt, ami él, az nemtest!*

11

*testhez más testet test ölt,
ujabb test s újabb öltés,
Isten varrogat és ölt
alakot, válik testté*

12

*teste kötés és oldás,
nemtest, nem a megoldás!
hiába minden tiltás,
ki testet ölt, az mind más!*

13

*ölném testem e testbe,
hogy testet ölts s szeress te!
s hogy nem vagy – megbocsássad,
ha nem nekem, hát másnak!*

Kínai legyező

*Ó érkezés halk éneke
ütemváltás a szívverésben
ó néma tompa égi fény
a magas kőpárkányok álmát
megborzoló lágy áradás*

*(hogy mért e dal nem tudja más
s nem lesz ki érte tartsa hátát
de tán jobb is hogy nincs remény
igy álom lesz amit megéltem
s ajándék a jövő szele)*

ó érkezés halk éneke . . .

Minta, mely átdereng egy festett legyező túlsó oldaláról

*A csendes ár mely párkányodat éri
most néhány hajnal óta egyre mélyebb
érzed ütemet vált a szívverésed
ritmusa jöttödnék havát kíséri*

*az október halk énekét s az égi
búcsúzkodását mely érkezésed
ütemét adta akkor – benne méred
azóta is magad s az évi*

*„megérkezésnek” és „elindulásnak”
is ilyentájt van mindig ideje:
oly jó hogy itt állsz most lefosztva mint*

*egy vén bokor és nem törödsz vele
csak hálás vagy a megpróbáltatásnak
s alig remélsz csak élsz ütem szerint*

Elmozdulás

Valkó Lászlónak

Visszatért onnan, ahonnan még soha senki. Mielőtt megérkezett volna, eljátszott a gondolattal, hogy a pályaudvaron majd szenzációéhes riporterek várják, kezdőként néhány évig ő is űzte ezt a mesterséget, s úgy vélte, mi sem természetesebb, mint ha kíváncsi kérdéseket tesznek fel neki. Nem nagy ügy, mondja majd fölényesen, s ki tudja, még a vállát is megvonja. Vagy sima modorú és diplomatikus lesz, mint amikor funkcionáriusokkal tárgyal az ember, gondosan kerülni fogja a kínos kifejezéseket, amilyen a „halál” meg a „semmi”, csupán kellő hangsúllyal és sokat sejtetően annyit mond, hogy hazatért a „hosszú útról”. De ezek végül is gyerekes képzelgések. Jól tudta, mi történik vele, s végső soron nem is táplált illúziókat az ünnepélyes fogadtatást illetően. Nincs is, aki fogadja. Valójában mulatságosnak tartotta babonás félelmét is, ami egy második infarktus gondolatára eltöltötte, emiatt döntött ugyanis a vonatutazás mellett, holott neki már az újabb infarktus pusztá lehetőségét is a sors különös kegyeként kellene elkönyvelnie. Am ha valaki, hát ő igazán tisztában volt vele, hogy a sors nem hivatal és nem isten, így nem is oszt kegyeket. A hálókocsi zakatolásától hosszabb időre mégis jótékony álomba zuhant, ami visszaringatta a régi élet édességébe, s különösen az ébredés esett jól, a gátlástalan merengés, ami még egy régi-régi diófa ágain lengő függőágyat és benne himbálódzó kamasz-önmagát is felidézte.

Ünnep volt, tisztán emlékszik rá, valami különleges ünnep, úton-útfélen mézeskalácsos bódék nyíltak és körhinták pörögtek, a hazatérő felvonulók kis zászlócskákat lobogtattak, elegáns hölgyek keblükre szorított imakönyvvvel léptek ki a templomból, ő meg ment haza az ünnepből, ment az utcán, enyhe szél dagasztotta az ingét, és Andi jött szembe vele, sőt előre érezte, hogy jönnie kell és épp neki, talán mert ekkor még ő is Andi volt, akárcsak a lány, bár fiú-Andi, s boldog várakozással töltötte el a tudat, hogy előtte az élet: épp a kőfal mentén találkoztak, elhatározták, hogy bemásznak a kertbe, ahol a titokzatos kastély állt, körötte óriás ezüsfenyők, tuják, ciprusok, sudár jegenyék, az elhagyott terasz előterében nyíratlan, elvadult zöld gyepp. A félkörben álló, hatalmas díszfák mögött pedig, amelyek leginkább bábész nagyesztélis népségre emlékeztettek, igazi vadon, gesztenyék, magas körisek, juharok, rezgő levelű nyárfák, titokzatos cserjék, sötét bozótok, egykor boszorkányos mesterkertészek által kiépített sziklakertek és mesterséges tavacsok, elmoszarasodtak és eldurvultak, vízipókok, rovarok, tetvek tanyáztak mindenütt, mégis olyan volt e kert, akár egy varázslat, ők elmerültek a sűrűben, félrehajtották a lombot, lábuk alatt ropogott a letört gally, majd rátaláltak a vén diófára, azon volt a kerti függőágy, körben a legyező levelű juhar, a kínai júdásfa, a hóbogyó, az örökzöld mahónia és mindenféle egzotikumok, mintha már nem is ezen az égtájon jártak volna, még a piros galagonyának is madárlevele volt, még a krisztustövis ágai közt is fészkek rejlett, benne fiókák tátogtak, és jöttek a felhők, a sűrűn gomolygó, mélyen szálló déli felhők, eltakarták körben a hófödte csúcsokat, beleütköztek a kastély őrtornyát díszítő kis

golyóbisba, a házikápolna keresztjébe, körülfonták a nagyestélyis fák zsiráfnyakát, rátelepedtek az édenre, akár a kazánfüst, a szmog, az alvilági lények kipárolgása, sűrű és feszült lett tőlük a levegő, fullasztó, fojtogató, izzasztó, trópusi ősz lett, amitől a pusztá lélegzetvétele is fárasztó, habár az ünnep ettől nem ért véget, sőt valósággal esztét vette az embernek, tornaterem szagú lett a világ, lábszaga lett, tornacipő- és klottgatya szaga, és közben ott volt a függőágy a diófán, a régi-régi függőágy, talán a múlt századból vagy még régebből, de nagyon erős kötélből, mert nem mállott el, s ki tudja, nem attól volt-e oly édes e kerti függőágyban himbálódzni, mert az örök semmiből való viszsztatérés előérzetével ajándékozta meg őt, a ringó hálókocsi megsejtésével mintha egy természeti isten karjára venné és körbehordozná a világban, talán maga a kerti függőágy volt az ünnep, mondta is a lány-Andinak, hogy szállj be és próbáld ki, bár közben mind a ketten érezték, hogy valami egyéb is történni fog, ami akkor mindennél fontosabbnak tűnt, ebben a tornaterem szagú és klottgatya szagú füledt édenben nem is történhetett más, a lány levetkőzött a föben, mielőtt beszállt volna a függőágyba, ruhadarabjait a piros galagonyára hajigálta, az anya- és apamadar szárnyukat csapkodva, a krisztustövisbe rakott fészkek fiókái felett keringtek, Andi meg kacagott, azt hitte, a madarak rémülete a meztelenségének szól, szertartásosan megmutatta magát a fiúnak, akár egy túlvilági jelenést, akár egy gyermek-madonnát, bár nem tudta, mit kell magán mutatni, alig volt pihe még a Vénusz-dombján és a melle is alig domborodott, csöppet alányúlt, megemelte, hogy mutasson valamit, teljesíteni akarta a fiú-Andi vágyát, aki nem mondta ugyan egy szóval sem, de valóban ezt akarta, most kiverte a veríték, homlokán kidagadtak az erek, lüktettedobolt bennük a vér, minden idegszála megfeszült, figyelt, akart, vágyott, szenvedett, megérinteni a függőágyban himbálódzó meztelen Andi-testet, a térdét, a combját, a fenekét, a hálón át, nyúlt, de még nem ért hozzá, csak akart, csak kívánta, s már jött is a gyönyör, a nem ismert, nem érzett szédület, a lüktetés a férfiasság szervében, a kék és a nedv, ami lecsorgott a combján, de ezt már nem bírta, elmozdult, elugrott a függőágytól, elfordult, belezuhan a krisztustövisbe, elsötétült a világ, kijózanodott.

Egyedül volt a fülkében, a lehúzott sötétítő roló két oldalán fényes csikban betűzött a nap, azzal a kristályos tisztasággal, ahogy errefelé csak felhőtlen téli délelőttökön tud ragyogni, amikor szinte hőt nem is sugároz, csak a pusztá fényt. Különös lámpaláz fogta el, s nem hagyta többé nyugton, noha tagjai még szívesen vették volna az ágymeleg simogatását, a szeme visszacsukódott, de újra felnyitotta, ismét a két éles csíkot figyelte. Arra gondolt, tél van, s ahogy kilép a jól fűtött vagonból, lehellete, akár a cigarettafüst, szürkén gomolyog majd a tiszta verőfényben, orrcimpáit csipi a mínusz, füle kivörösödik, s egy idő után megkeményszik benne a porc. Elszánta magát, hogy feleereszti a rolót, megbizonyosodik róla, hogy valóban a jól ismert tél az, amibe megérkezik. Felült, a vagon zökkent, s ő kis híján beütötte fejét az üres emeleti ágy peremébe. Ezt az apróságot elegendő oknak tekintette, hogy egy kis haladékat adjon magának. A szemét dörzsölte, körme hegyével az iménti álm csipáit szedegette ki az alsó szegletből, könnye sarjadt a piszkálás nyomán, hagyta megülni a szemgödörben. Mintha önmagával is el akarná hitetni, hogy elérzékenyült a megérkezés gondolatától. Az órájára pillantott, s a szerelvénnyel járó mozgásából, a váltókon jellegzetes csattogással átgördülő kerekek zajából nem volt nehéz kitalálnia, hogy már elérték a fővárost, az egyik külső pályaudvaron haladhattak át. Felállt, a kocsi most is rándult, ő nagyot tántorodott, megfogódzott, fél kézzel kiakasztotta a sötétítőt,

s az automatikusan felszaladt. Az üvegen jégvirág, odakünn a háztetőkön kárpázatos nap pompázott, elhagyták a kültelki rendező pályaudvart, töltésen futottak tovább, belátott az elsuhanó ablakokon, a mellékutcákban sorjázó lombtalan fák közé, egy lakatlan madárfészek, egy letört faág, amely kis híján a szabadon futó villanyvezetékre zuhant, majd autós roncstelep, váratlanul darabka szántóföld, letöretlen kukoricaszárakkal, a töltés oldalában sárgászöldesen a maradék őszi satnya fű. És ekkor megpillantotta a házat, de mindjárt reflexszerűen el is kapta a tekintetét. Nevetséges, de az az egykori, elhagyott kastély jutott eszébe, amit Andival, ahogy mondani szokás, az élet hajnalán együtt fedeztek fel. Azt remélte, a vonat tovafut, mielőtt azonosíthatná az épületet. Dehát miért? Ennyire gyáva lenne? És mitől fél? A ház azonban nem tűnt el, hanem haladt velük tovább. Különös mágneses tér született közte és a vonat közt, ami ugyan nem rántotta oda az épületet a kocsihoz, de el sem engedte. Ő nézte, torkában vert a szíve, többé nem szabadult el róla a tekintete. Mint akit megbabonáztak. Mérhetetlen ostobaságnak tartotta az egészet. Az élet bárgyú emlékeit nemcsak haszontalannak tartotta, de el is szakadt már tőlük. Lehet, hogy most, ha egyszer felszállt erre a vonatra, újra a nyomába szegődnek, de akkor is legfeljebb csak holmi kóbor kutyaként, amiktől nem nehéz egy-két rúgással megszabadulni. Dehát akkor miért nem mer hátrapillantani e sarkában lihegő ebre? Miért fél a vonatablakhoz tapadó látványtól? Hisz ez még csak nem is az, ami! Egyszerűen egy ház! Ismeri valahonnan? S ugyan miért lényeges, hogy ismeri-e? Egy pillanatra elfogta a kísértés, hogy lehúzza a fülke ablakát is, mintha az bármit tisztázna, változtatna a dolgon; átvillant rajta a gondolat, hogy talán az ablaküvegbe rejtett csalóka plasztiktrükkről van szó vagy valami délibábszerű természeti jelenségről, de ez mind mosolyogni való agyszülemény, s amúgysem tehetne próbát, mert pizsamában van, a nyitott ablakon bevágna a jeges szél. Miközben tehát a szerelvény lélektelenül tovább kattogott, ő a mocskos üvegen át tehetetlenül a házra meredt.

Alul nagyméretű, téglalap alakú műkövel, az emeleti szinteken apró szűr-késsárga keramittéglával borították a falat, ám mindkét felület úgy festett, mintha egy kirakós játék elemei lennének összetologatva, gondosan és szimmetrikusan: a működő-kirakás két oldalt sávban a tetőig nyúlt, leegyszerűsített felpilaszter formát imitált, a szűr-késsárgák közt kék keramittéglák tűntek fel, melyek a boltíves ablakok alsó és felső szintjeit összekötve, szaggatott vonalakat alkottak. A nagyvárosi por, amit az idő szitált a falra, eltompította ugyan a színeket, de nem takarta el a mintát, legfeljebb megkönnyítette a szem dolgát, ha az jellegtelennek kívánta elkönyvelni e kétségtől gyerekes benyomást keltő díszítést. A kapu ornamentikája azonban még az évtizedek rátapadt szurtosságával együtt is szembeötlött: kettős ívben aprólékosan kimunkált fonatok tekeredtek a bejárat felett, egymásba szőtt absztrakt s növényi motívumok két szecessziós láncra, melyek közül az egyik golyóbisként elődomborodó kőszívet ölelt át, s e szívbe vésték bele a házszámot, míg felette a másik köllánc egy naiv és bájos leányarcot fogott körül és emelt a magasba, amilyen Andi volt. A felső ornamentika mintegy a kapu két oldalán kiugró, ugyancsak túldíszített oszlopfő-utánzaton pihent meg, ami könnyedén besimult a működő borítású falba, lefelé nem volt folytatása. A kapu mellett lábmagasságban mocskos lemezcsikokkal fedett szellőzőnyílás, ez már a földszinti térséget csaknem egészében kitöltő csúf cukrászati üzemhez tartozott, ahonnan örökös krémesillat szivárgott elő. A cukrászaton túl a pinchehelyiség vagy lejáró keskeny vasajtáját csak hanyagul húzták be, mintha e résen akarnák a dohsza-

got kiereszteni, ám a lelakatolt lyukból nem szűrődött elő semmiféle árulkodó bűz. A földszinti világot a cukrászat felső ablakainak magasában bádoggal borított párkány zárta le, s a keramittéglás két emelet tetejéről az ereszcsonna finomkodó díszítései, akár apró vigyázz-állásba merevített szélkakasok, tekintettek alá a párkányra. Az első szinten három pár boltíves ablak egy-egy lakást sejtetett a behúzott csipke- és cérnafüggönyök mögött, a másodikikon középütt viszont hármassablak nyílt az utcára, ugyanolyan boltívvel, lehúzott függönnyel, mint alant. Minden gondosan bezárva. A cukrászatnak még a redőnyét is leeresztették, a krémesillat sincs többé. A lépcsőházban, nevetségesen feleselve a délelőtti verőfényvel, csupasz villanykörte égett. Kéretlenül is tanúsította, hogy a cukrázműhely nem áramszünet miatt állt le. A lépcsőemelkedés alatti szemétgyűjtő edények tövében svábbogarak surrantak, visszahúzódtak a bűzös, hátsó zugokba.

Már jóideje ott áll a ház előtt, amin ő maga csodálkozik a legjobban. Nézi a boltíves ablakokat, a behúzott függönyt, a bezárt cukrászati műhelyt, a kapualjban a csupasz villanykörtét: mintha nagyításban látná, amit a mozgó vonatból már megfigyelt. Emiatt tért vissza onnan, ahonnan még senki? A tárgyak visszavezetnek, ismételteti magában, sőt, a tárgyak elvezetnek. Bárhová elvezetnek. De csak követ lát, s úgy véli, más a tárgy és más a kő. A ház, a kapu kőlépcsője, a járdaszél macskakövei, melyek itt-ott megsüllyedtek, a pincehelyiség vasajtaja előtt az egyik kifordult helyéről, aszfalt, kanális, újabb házak, a sarkon jobbra lekerekítve a járdaszegély derékszőge, balra viszont feltűnően csúcsos, az utca kihalt, üres, nagy körengeteg. Szemközt falanszterszerű átjáróház, leromlott múlt századi tömbépület, széles kocsibejáróval, ahonnan sárga kövekkel kirakott alagút vezet a legközelebbi párhuzamos utcáig nyolc-tíz épületszárny alatt, a köztük meghúzódó szűk udvarokon át, odabenn monoton ismétlődő vasváz, szegletes, hidpillérekhez hasonló kapunyílások sora, belterjes titkokat sejtető, élettelen, zárt világ, noha az udvarok sikátor hangulatú beugróiban divatos márkájú autók parkolnak, ötvös, vésnök, fogszakorvos és férfi-női fodrász hirdeti magát a szutykos kapurácson, a bejárat két oldalán simára csiszolt kőgömb, rajta széles csíkbán fagyott kutypisi, ami csak a járda repedezett, láthatóan többszörösen felbontott-visszafeltöltött aszfaltján ér véget. Egyhelyütt, a kutyanyom e cikcakkjától nem messze, a járdaszéli kövek közt nyáron talán fű is sarjad, legalábbis egy széttaposott sárgásszürke pamacs erre vall, ami persze közönséges hulladék is lehet: közelebből is szemügyre vehetné, ha szükség lenne rá. De nem akarja. Nem mozdul. Az az érzése, hogy nézik. Talán jobban megfigyelhette volna a befüggönyözött ablakokat. Találhatott volna egy árulkodó ráncot, valami rést, hanyagságot. De nem a házból nézik, inkább a sarok felől. Odapillant, kimereszti a szemét. Hideg napfény ül a falakon.

Hosszú másodpercek után, mintha pupillája csak most szokná meg a kurta perspektívákat, meglátja a sarki boltot. Kis híján felkiált: a zöldséges! A párás ablakon át is jól megkülönbözteti a benti ládák tartalmát: golden alma és piros jonatán, aszalt szilva, narancs, üvegházi paradicsom, a zöldségfélék és a burgonya mellett nagy halom citrom, szegre akasztott fokhagyma- és paprikafüzérek, sárga, télálló, mézesre fonnyadt, felfűzött szőlőfürtök. A sarokban ósdi széntüzelésű vaskályha. A belépőt megcsapja az enyhe széndioxid szag, ami a rosszul kezelt kályhából szívárog elő. A pult mögött ott áll az eladó. Egy nő, nagy mellén a vastag pulóver elődudorodik. Egyenesen, mereven tartja magát, mint akinek deszka a háta. Az egész kép furcsa, kimerevített jelenésnek tűnik. Akárha vágóasztalon nézne egy filmet, s megnyomta volna a

gombot, amitől a kép megállt. Szeretné, ha az a nő felemelné a kezét, kipillantana az utcára vagy valami hasonlót cselekedne. Vár, figyel. Nem történik semmi. S akkor észreveszi a kamaszlány sziluettjét is, benn a boltban, szemben az eladóval. Mi történt? Andi lenne? Andi a zöldséges boltban? Ez valami csapda. A látszat ostoba cselvetése. Egy állókép, ami él. Vagy csak élőknek látszik. Mindenesetre feloldozásnak hat abból a kényszerből, ami a kő. Sőt, szabadulásnak. A kő börtönbe zár, a tárgy utazni hív; a kő hatalmas, a tárgy esendő; a kő isten, a tárgy nádszál. Közötte pedig ott az én, ami már csak emlék. Haszontalan útszéli fűpamacs, nincs rajta sok vizslatni való. Inkább beállna az átjáróház rejtélyes alagútjába, szembefordulna a boltíves ablakokkal, a kapu szecessziós díszével, a cukrászat lehúzott redőnyével, s anélkül, hogy egy pillanatra is levennie szemét a házról, hátrálni kezdene, egyre hátrálni, összezsugorodna a hidpillérszerű nyílások végtelenjében, mint aki elszánta magát a megsemmisülésre, kész eltöpörödni, porszemmé válni a helyszínnel szemben, amelyről egyszerre úgy érzi, nem is az övé, hanem másé. Kié? S miért akarna megsemmisülni előtte? Imádni, akár egy istent? Jó lenne megismerkedni az épületet, mint gyerekkorában, jó lenne az ablakokat egyszerűen a ház leselkedő szemeinek nevezni. Jó lenne tudni, mi ez a különös szorongás öbén, ha egyszer már nem is ő szorong, legfeljebb az a halott én, aki egykor volt, vagy az emlékek, amiket elhagyott. De még mindig ott áll a járda szélén, egyhelyben, mozdulatlanul. És megkísérli jobban, még jobban szemügyre venni a zöldségest. A pult mögötti nőt fürkészi. Csakhogy ez már egy másik üzlet. Szakasztott ugyanolyan párás kirakatüveg, aszalt szilva, narancs, golden, jonatán, de egy másik elárusítónő, filigrán alkat, amolyan apácaserű kinézete van, és kimondottan félti a melegágyi paradicsomot, akár áttetsző játékgolyók lennének, ott tartja őket egy tálban a vállmagasságban húzódó hátsó polcon, a tojás mellett. A férfit tagadhatatlanul zavarba hozza a változás. Mi történt? Az imént eljátszott a gondolattal, hogy porszemmé zsugorodhatna a szemközti átjáróház alagútjában, közben kicserélődött a bolt. Vagy az utca. Vagy csak az elárusítónő. De Andi most is ugyanott vásárol. Ha ugyan ez ugyanaz a lány, mint az előzőben. Vagy mégis ugyanaz a bolt is? És csak a paradicsomot rakták át? De nem, nem. A két kiszolgálót nem lehet összetéveszteni. Ráadásul mindkettőt ismeri, csak mit tudja már, honnan. Nem is ez a lényeg. Hanem hogy miközben mozdulatlanul állt, mégis elmozdult. És mikor? És mitől? Mi mozdította el? A pusztá gondolat? Az eltöpörödés ötlete? Vagy nincs is zöldséges a sarkon? Miért kellene emlékeznie rá, hol volt a zöldséges? És főleg, hogy a két bolt közül melyik volt a sarkon! Bagatell. Egészen bagatell ügy. Északi szél fúj, tépett nylonzacskót, elhasznált villamosjegyet sodor a járda mentén. Mi mást tehetne, áll és figyel a saját mozdulatlanságát, míg a fagytól keze-lába el nem gémberedik.

Most egyszerre úgy érzi, elege van az egész küldetésféleségből. Ki kell másznia ebből a csapdából. Elhatározta, hogy bemegy a házba. És most tényleg megmozdul. Tudja, hogy minden azonnal megváltozik. A lépés nem is sikerül elsőre, mert a hidegtől megmerevedett, elerőtlenedett. Indul, megbotlik a járdaszegélyben. Az ujjait mozgatja-tornáztatja a cipőben, hogy visszanyerje biztonságát. A bejárat előtt még egyszer felnéz a kapu fölött tekeredő ketős szecessziós fonatra, a tekintete egy pillanatra megpihen a falból kidomborodó kőszíven és Andi naivan mosolygó kőarcán. Majd szétnéz a porta boltíve alatt, a csupasz villanykörte ismerős, primitív foglalatban, rögtönzött, több helyütt szigetelőszalaggal foltozott vezeték végén himbálódzik. Odébb ócska, korhadt falépcső kanyarog felfelé, amit valamikor fakorlát kísérhetett, de ez

már csak a falból kiálló csonkokból sejthető. Egy századfordulós nagyvárosi bérházban? Furcsállja. A vakolat omlik, néhol a téglák is kifordultak helyükről, mintha szándékos barbarizmussal szét akarták volna verni az épületet. Vagy netán nehéz vastárgyakat cipeltek a lépcsőházban, ami nekiverődött a falnak? Vagy valami különös helyváltoztatás nyomát látni? Eszébe jut, hogy a hálókocsi ablakából úgy tűnt neki, az épület a vonattal együtt fut. Lehet persze, hogy a szerelvény, amivel ő megérkezett mindvégig állt. Most utólag, ahogy itt a roskadozó falépcső fordulójában nézelődik, mind a két változat egyformán képtelenül és valószínűen hangzik. A vonatablakból nézve, sorszerű elrendelést érzett az egészben. Hiába kapta el a tekintetét, nem tudott szabadulni az épülettől. Később már csak úgy gondolt rá: a helyszín. De kinek vagy minek a helyszíne? Az övé vagy másé? Most, hogy végre bent van az épületben, nincs mit találgatnia. Egy elhagyott, elpusztult, romos ház. Nyilván az omlásveszély miatt eresztették le a cukrászat redőnyét is. De akkor a krémesillat? Egyáltalán érezte vagy sem? Honnan vette? Emlékezett rá? Ezek szerint a házra is emlékeznie kell. Lenyomja az első emeleti cicomás, megzöldült rézkilincset, nincs kulcsra zárva az ajtó. Meghökken a látvány. Mintha egy hatalmas csűrbe lépne, óriás halmokban áll a száraz csöves kukorica, egy sarokban vasvilla, lapát, venyigesőprű, egyéb mezőgazdasági szerszámok, amelyeknek ő még a nevét sem tudná megmondani, mellettük valami kézi tekerésű masina, óriás tölcse van, akár egy húsdarálónak: talán a kukoricaszemek kipergetésére szolgál, vagy ki tudja, mire. A régi boltíves termek és ajtók, folyosók, szobák, mellékhelyiségek falai szétverve, itt-ott valósággal lóg a mennyezet, masszív fenyőgerendákkal aládúcolva, az állványzatot rozsdás ácskapcsok fogják össze, ránézésre megállapíthatatlan, mióta használhatják magtárnak e helyet. Aporodott szag. Csak a bejárati ajtónál, az ablakoknál ötlik szembe a falak szokatlan vastagsága, mintha egy régi kastélyban vagy várban járna. Az ablakok mind sűrűn bedeszkázva, csupán a réseken szivárog át valami a kinti fényből. Eszébe jut, hogy odaléphetne az egyikhez, megpróbálhatna kilesni, de már leskelődés nélkül is tudja, hogy a téli verőfénynek vége. Sűrű köd vagy őszi esőfelhők ülhetnek a városon, ha ugyan egyáltalán város még ez, ahol van. Gyanítja, hogy nem. Egyszerre a hatalmas hodály derengő mélyén furcsaság ötlik a szemébe. Átbucskázik a kukoricahalmokon, s a belső szegletben rátalál a kis boltíves mélyedésre, ami úgy fest, akár egy templomi szentek szinte testre szabott beugrója, benn a kis márványtalapzat, rajta szemérmetlen madonnaként, egy meztelen süldőlány kőből megmintázott alakja. Egy kezével hanyagul, szinte akaratlanul eltakarja Vénusz-dombját, a másikkal viszont kacéran, ami szintúgy szándéktalannak tetszik, melle alá nyúl, de nem hogy elfedné, hanem kissé megemeli, mintegy feltalálja az apró halmocskát. Feje nincs. Döbbsen nézi: így is ráismer Andira. Eszébe jut a lány kőarca a bejárat fölött! Nem véletlen itt ez a torzó. A szobor tövében friss virág: a férfi tekintete odatéved, s a meglepetéstől kis hiján felkiált. Odébb még egy püspökszín bársonnyal bevont, a használattól kifényesedett templomi térdepelő. Az iménti apácászörű kiszolgálónő szelid mosollyal áll a szegletben. Ő is zavarba jön, a nő is; nézik egymást. A nő oly halkán beszél, hogy inkább csak az ajkáról lehet leolvasni a szavakat, érteni alig, mégis sietős magyarázatba kezd. Azt mondja, mindössze ez a kicsiny szent hajlék maradt meg a hajdani kolostorból, s újabban a hivatalos szervek is elnézik neki, ha ide jár imádkozni, bár papíron nincs rá engedélye. A férfi bólint, hogy érti; a nő visszatérdel a fényes bársonyra. Összeilleszti a kezét, szemét ájtatosan behunyja, fejét kicsit oldalra billenti, de mindezt oly szembetűnő hivalkodással teszi,

hogy egyértelműen tudtára adja a másíknak, útban van. A férfi elindul, s csak most veszi észre, hogy néhány lépcsőfok, megsüllyedt, repedezett kövek vezetnek ki a kis kápolnából, oldalt a vaspántok hajdani ajtó vagy rács nyomait mutatják. Még visszafordul, hogy Andit szemügyre vegye. A kukoricacsőrnek használt, teljes emeletnyi termet durva hajópadló borítja, amibe alaposan beette magát a por, léptei alatt, ahogy a deszka nyikordul, mintha játékkatonák ropogtatnák fegyvereiket, apró lisztes felhőcskék gomolyognak. A legegyszerűbb átlósan haladnia keresztül a helyiségen, amúgyis ez a közlekedésre megahagyott járat. Négy-öt fenyőgerenda egy félig beomlott falívet tart, úgy bújik át köztük, akár egy több rekeszes kapun, s mindjárt ott a teherlift. Az ajtaja harmonikaszerű, festett rács, elég tág alkalmatosság, utoljára a kórházban látott ilyet, ahol a betegszállító kocsikat is efféle felvonókkal fuvarozták. Lent a földszinten a lift aknája mellett portásfülke. Kilép a liftből, egy ordenáré hang mindjárt rá is förmed. Mi a lófaszt járkál itt?! Ez viszont most a nagy-csöcsü zöldségesné, megismeri, az ki is hajol a fülkéből. A férfi higgadtan feleli, hogy a bútorokat keresi. Miféle bútorokat? Az Andi gyerekkori bútorait. Ahá. Lent vannak a pincében, mondja a nő. Kis ideig méregeti a férfit, majd végre előkecmereg az üvegfal mögül. Várjon, lekísérem, ajánlkozik. Előre megy, felkattintja a pincejáró villanyát; a férfi most egy pillanatra ismét lát-hatja az elsuhanó svábogarakat. Pókhálós, nedves, rothadásszerű pince, le kell hajolni, nehogy beverjék a fejüket. A nő közben elnézést kér a mocskos szájáért, hosszan magyarázza, hogy egykor ő is úrikissasszonyként nevelkedett, egyenesen a nagybátyjáé volt ez a kastély, csakhat itt a téaszben eldurvul az ember. Kastély? kérdi a férfi, miközben arcáról lepiszkálja a rácsapodó pókhálót. Persze, feleli a nő, ez volt a Bankovichok kastélya. És mi lett velük? kérdi. Emigráltak, s végül Californiában haltak meg. Pusztá kézzel kell elhordaniuk-kikaparniuk egy halom törmelékét a vasajtó elől, hogy bejussanak a kamrába. Mindent az évek vastag lepedéke borít. Tört lábú székek, kiszakadt szekrényajtó, gyermek méretű tanulóasztal, fiókok, ládák, bennük molyette alvóbabák, kinyomott szemmel, kifacsart karral-lábbal, nehezen azonosítható kacatok, játékféslesek, iskolai füzetek, könyvek, egérrágta iskolai bizonyítvány. A férfi a turkálástól könyökig szutykos, de addig nem hagyja abba, amíg meg nem találja a kerti függőágy elmállott foszlányait.

Alul hatalmas terméskövek borították a falat, érdes, sziklaszerűen kiugró felülettel, s az apró mélyedésekbe, ahová évszázadok óta nem jutott nap, főként pedig a kövek illeszkedési cikcakkja mentén sárgás, gyatra moha települt. Az emeleti szinteken eredetileg vakolat volt, de már rétegesen hámlott, lehullt, széttöredezett az alsó sziklatömbök kiszögellésein, elhintődött a kastélykert kavicsos sétányán, ami alkalmasint a kolostor kerengőjéül is szolgálhatott. A pinceablakok alig a föld színe felett sorjázó kis négyszögek voltak, sűrű rácsozatot sejtetve behúzott, poros, szinte átláthatatlan üvegük mögött; valamikor a nyirkos veremben talán rabokat tartottak. A földszinti ablakosron, ahol a kiszolgáló helyiségeket rendezték be, esetleg egy-két cselédlakot vagy a refektóriumot, hasasan előugró sodort vasrácsok védtek az épületet a betörőktől, netán a ház lakóit a külvilágtól, noha a hatalmas kertet még kőkerítés is övezte: az emeleten hajdan fehér, most már lepattogzott, időtette szalagátérek, az ablakokban elsárgult csipke- és cernafüggönyök. Középpütt nagy, szintén köperemmel körülvett, nyitott terasz, a peremen kiképzett kis vájában valamikor virágkülönlegességek lehettek, most viszont a már-már bokrosodó gyomnövények mellett csak a minden viszontagságot túlélő kővirózsa fiasodott-burjánzott, itt-ott fűrtösen aláereszkedve, sőt meg is kapasz-

kodva a kőszegély réseiben. A teraszon némi hívalkodó szándékossággal az összecukható székeket, asztalkákat, nyugágyakat szertehagyták, mintha hangsúlyozni akarták volna, hogy az épület kastélyélete töretlenül folytatódik; ám a vaspánttal, lakattal lezárt teraszajtó sokkal inkább zárdai klauzurát sejtetett, amely mögött mazohista apácák önmaguk korbácsolásával keresnek kielégülést. A terasz a kertre nyílt, középpüti lépcső vezetett alá, mellette a földbe erősítve kígyó formájú sárkaparó, ugyanolyan megcsavart vasból, mint a hasas ablakrácsok. A sárkaparón odaragadt, szikkadt agyag: egy darab ittfelejtett élet. A terasz fölött, a második szint magasában az épület homlokzata, ahol a főúri lakosztály lehetett, mintha szégyentelenül valami kicsinyített Akropoliszá akart volna átváltozni, két bevallottan görögös pilaszter tartotta a háromszögű boltozatot, amit aztán a közönséges cseréptető tett prózaivá, körben az ereszcsontra díszei akár vigyázzállásba merevedett apró figurák. Jobb oldalt nem egészen odaillő, kerek kis őrtorony nőtt ki az emeletnél sokkal inkább szétterpeszkedő földszint használatlan tetőteraszából, amivel a romantikus lelkű építető talán a végvári időköt kívánta imitálni: bal oldalt viszont, valószínűleg az épületszárny részleges lebontása után, merőben más stílusú kis házikópolna csatlakozott a tömbhöz, ovális ablakokkal, komoran elzárkózva a világtól. Minden csukva volt, sehol egy teremtetett lelket sem lehetett látni. A kápolna csúcsán kereszt, az őrtornyon apró díszes vasgolyóbis, a főépület kéményén rozsdás szélkakas trónolt, a kanyargó ereszcsontrát itt is kis figurák ékítették, a lejtős talajba félpincejellegű kocsiszint vagy garázst építettek, ennek vasredőnyét ugyanúgy lehúzták, lelakatolták, mint a teraszajtót. Vagy akár a cukrászatot. Sűrű felhők gomolyogtak az égen, szinte súrolták a kert óriás fenyőinek, gesztenyéinek, nyárfáinak csúcsát, mindenütt peregetek a falevelek, mintha a fákból primitív, ám minden pontatlanságával együtt vészterhes óraszerkezet kattogott volna.

Most abbahagyja az írást, ott marad ülve az asztal mellett, arcát a kezébe temeti. Úgy látszik, ennyire futja, többre nem: megkísérli leírni a Bankovich-kastélyt. Mégcsak nem is a kertet, csupán az épületet. A helyszínt. Hogy melyik helyszínt? Felelet helyett inkább a papírra mered. A krisztustövis vagy a hóbogyó úgyis rég odalett. A bútorok pedig megdohosodtak a pincében. Tényleg a bútorokra gondolt, amikor a tárgyakat kereste? Vagy mire? Nem, ebből a csapdából nem mászik ki olcsó bölcsekedéssel, annyi szent. Feláll, kinéz az utcára, elhúzza a második emeleti hármablak csipkefüggönyét, s megállapítja, hogy a cukrászműhely felső ablakai fölött a bádoggal borított párkány tele van galambszarral. Nézi szemközt a falanszterszerű átjáróházat: egy múlt századi tömbépület széles kocsibejárával, alagútszerű, sárga keramittal kirakott út vezet nyolc-tíz épületpillér alatt a következő párhuzamos utcáig, az udvarra nyíló szobakonyhák belterjes és zárt világa, ám e szörnyű konstrukcióban minden ember törpe lenne, ha egyáltalán feltűnne; ő most Andit figyeli. A kamaszlány csak áll a járda szélén, arcára fagy a hideg téli napsütés, amitől fényesen ragyognak a jégcsapos háztetők és a lyukas ereszcsontrák, a melékutcák lombtalan fái, a lakatlan madárfészkek, a szabadon futó villanyvezeték, egyszóval mindaz, amit a jégvirágos vonatablakból egyszer már látott, csak hogy most ebben az egészben ott van Andi, bár hátrál, egyre hátrál, összezúgorodik, egyre kisebb lesz, nevetséges, aránytalan, sőt nyomorék, már gnóm, törpe, szálnalmas korcs, kis féreg, pondró emlék. Hát mégis?! Azt hitte, nincs benne szemernyi érzelem sem. Hűvös, józan fejvel jött, s végül felhurcolta ide a szobába Andi régi bútorait. A gyerekkori tanulástartal, a kitört ajtajú szekrény, a csámpás székek, kacattal teli fiókok, babák, mackók, iskolai

füzetek. És az Andi-gnóm? Azzal mit akar? Egyáltalán melyik Andit szeretné még most is porig alázni? A lányt vagy önmagát? És mire való az egész meg-alázás? Mit akar megkaparintani vele? Miféle uralomra akar szert tenni? Bál-ványt faragni önmagából – vagy leborulni idegen köistenek előtt? Micsoda reménytelen börtön ez a nagyravágyás, ha még a halállal sem sorvad el az emberben! Persze legyintene, s azt mondhatná, hogy ostoba öngyöttrés az egész. Beköltözött a házba, hogy leírja. A helyszín által a helyszínt. Ott állt vagy áll-hatott volna, s nyilván miután elmozdult, továbbra is ott maradt. Ennyi tört-ént. Benne lakik a kőben, a falban, az ornamentikában. Tehát a sajátja. Nézi hát a maga helyszínét. És mégsem tudja leírni. Hisz amit leírt, az sem a ház, hanem a kastély. Miért lenne a kettő ugyanaz? És miért nézte a kastélyt később kolostornak? Hol kellett volna megállj-t parancsoljon önmagának, hogy megtalálja, amit keresett? Mit keresett? Mi joga beszélt küldetésről, ha maga sem tudja, mit keres? Valóban a helyszínt keresi? Vagy valami istent? Valami istenpótlékot? Istenmaradékot? Önmagában? Andiban? A helyszínben? Holott a napnál világosabb számára, hogy hiába kinozza ma-gát ezzel?! Kimered az ablakon, és megfigyeléseket tesz, mint akinek nincs más feladata. Ismét a zöldeges boltot nézi. Nem, nem tévedett, most a párás kirakatüvegen át is jól látja, hogy a filigrán nő, a volt apáca áll a pult mögött, aki a kis Andi-kápolnában imádkozott. És a boltban a lány vásárol. Nem állókép: ezúttal minden a jelenben történik. A nő almát mér, egyenként szedi drapp papírzacskóba a gyümölcsöt. Andi előveszi a pénzt. Kikattintja az iskolatáskáját, félretolja a mintás csomagolóba kötött irkákat, tankönyve-ket, helyet csinál a kiló almának. Amikor Andi kilép a boltból, a nő igazít a haján, szorosabbra tűzi. Habár a férfi most se a vaskályhát, se az üvegházi paradicsomot nem látja. De ez már mindegy is. A néptelen, téli napfénytől szikrázó utcán végigsüvit az északi szél, nylonzacskót, használt villamosjegyet sodor magával. A fiú-Andi eddig a zöldeggel szembeni kapu alatt várt, a kezében szintén iskolatáska. Most odalép a lány-Andihoz. Egymás mellett ha-ladnak az úttesten, lóbázzák a táskájukat, beszélnek is. A fiú megpróbál kö-zelebb kerülni, a lány egyre a járda felé húzódik. A férfi pizsamában áll az ablakban, mind meredekebb szögben kell néznie a két Andit, ahogy közele-dnek. Hirtelen elszánja magát, kinyitja az ablakot, a nyikorgó ablakszárny alsó nyelve átpattan a kis rugós rögzítőn, éleset kattan. Fagyos szél csap a szobába. Az íróasztalról egy-két papírlap a földre rebben. Nem törődik vele. Látja, lenn a fiú-Andi egy óvatlan pillanatban mégiscsak megérinti a lány karját, erre az kiüti a kezéből a táskát, kinyílik, szétszóródik a holmija, még a ceruzák, tollak is szétgurulnak. A fiú-Andi az úttesten aprókat ugráló radírgumikat figyeli, míg az bele nem pottyan a kanálisba. Az anyád, mondja erre a lánynak. Az meg kacag. Épp úgy, mint amikor a galagonyabokorra hajigálta a ruháját. És kacagva felkínálja, hogy kárpótlásul meghívja a fiút egy krémesre a cuk-rászlati üzembe. Krémesre?! De itt nincs kiszolgálás! Ez közület. A lány-An-dinak azonban ismerőse van a konyhán, ott benn, ahol csupasz dróton, rögtön-zött foglalatban nappal is ég a villanyégő. A fiú összeszedi az iskolai holmit, gondosan becsukja a táskát, s bekukucskál a cukrászat ablakán. Maga se tud-já miért, de tart attól a nagycsöcsü trágár úriasszonytól, aki Andinak krémest ad. Kinn marad hát az utcán. Várja a lányt. Toporog a járdaszélen, benéz a szemközti átjáró ijesztő hidpilléreinek sora alá, elolvassa a névtáblákat a szutykos kapurácson, ötvös, vésnők, fogszakorvos és férfi-női fodrász hirdeti magát, a bejárat két oldalán csiszolt kögömb, kutyaipisi. Szemben, a cukrászat mellett a rejtélyes pincehelység félig behajtott vasajtaja, rajta lakat. Andi nem

jön. Andi a krémessel. Andi az után, a fagyban. Andi lélegzete, akár a cigarettafüst, szürkén gomolyog a tiszta verőfényben. A nagycsöcsü talán épp Andi anyja? Itt laknak a házban, és Andi a hátsó járaton már rég otthon van? Vetkőzik a meleg szobában? Andi gémberegett ujjakkal szorongatja az iskolatáskát, orrcimpáit csípi a minusz, két füle kivöröslik, megkeményszik bennük a porc. Andi és Andi. Hány Andi van? Biztos, hogy kettő? Nem csupán az ő kései fantáziája duplázta meg azt az egyet? És ha igen? Talán a fantázia nem közönséges elmozdulás? Akár a téli nap, amely csak puszta fényt sugároz, és hőt nem. Hiába is erőlködik, hogy tetten érje, nem sikerül. Legfeljebb a fonákjáról. Mondjuk, ha ilyesféleképpen bölcseleksedik: Azt mondom, nincs fantázia, tehát nincs elmozdulás. Nincs elmozdulás, vagyis nincs élet. Nincs élet, azaz nincs idő. Nincs idő, következésképp nincs helyszín. Nincs helyszín, így hát... Csakhogy helyszín van. Itt van. Kézzelfogható. Annak ellenére, hogy nem azonos. Létezik. Túl az életen. Ami annyit tesz, hogy túl az időn. Mozdulatlanul kellene megérintenie. De ismét elszalasztotta az alkalmat; kapott egy utolsó utáni lehetőséget, s nem tudott élni vele. Ha ugyan így igaz, s nem csupán hig bölcselkedés ez az egész, mint amikor sorsszerűség és csapda után szimatolt. Lehajol, felszedi a földről azt a pár papírlapot, amit az imént a szél lesodort.

Nem várhatott tovább; a vonat indult, mennie kellett. Sietős léptekkel haladt végig a peronon a vagonok mellett, kereste a sajátját. Ott várta a filigrán nő, épp az ő hálófülkéjénél. A férfi most ugyanúgy zavarba jött, mint amikor rajtakapta a nőt a kis kápolnában. A nő viszont azóta magabiztosabb lett, könnyedén megoldódott a nyelve. Valami nőegyletről beszélt, ahol funkciót vállalt, annak nevében jött búcsúztatni őt. Drapp bolti papírzacskóban átnyújtott egy kiló télálló nagy, sárgaszemű szőlőt. A férfi szerénykedett, de elfogadta. Arra gondolt, ez az a pillanat, amelyre jövet készült; kerülnie kell a kínos kifejezéseket. Csak annyit mondott, hogy „hosszú útra” távozik. És kezét csókolta az apácának, noha fogalma sem volt, hogy illik-e kezét csókolni egy apácának, vagy sem. Felszállt a vonatra, amellyel érkezett.

Pincészer

Barátaimnak

*Köröztünk Mélág erdeje,
ülünk hatan a padokon.
Hat pohárban bor gyöngyözik
virággal hintett asztalon.
Aranysüvegű paprikák
borulnak tükrös halomba.
Tálban sonka s kolbász virít,
illatozik a szalonna.
Bátyám szeli a kenyeret.
Tördeljük, eszünk; zsong az ég.
Hat pohárban bor gyöngyözik,
izzik a fű, a messzeség.
Iszunk, mókázunk boldogan;
csattog a zsiros kártyalap.
Csáléra áll hat kobakon
az árnyadó szalmakalap.
Szikrázik Mélág erdeje,
parázsló rönk a nyári Nap.
Hevít a bor, a karjaink
erősek még, nagy izmúak.
A gyermekkor emlékei
bársony dongókként szállanak.
Sasként fénylik az ifjúság,
lát csillámszórta ormokat.
Szarvasok futnak, torpanó
vaddisznók bámulnak sután.
Kutyánk kaffogva ront elő,
rohan egy tarka nyúl után.
Tiszta a lég, tágul tüdőnk;
fehéren röppen föl a dal.
Távoli tornyok intenek,
a sugár mindent kitakar.
Bokrok zöldjén a kék szirom
lepkéket dajkál, csöpp anya.
Játszó rózsza kacérkodik,
lángot vet vérvörös haja.
Szikrázik Mélág erdeje,
karol présházat, dombokat;
a töke szőlőt nyújt felénk.
Iszunk, csattog a kártyalap.
A tél sosem uszítja ránk*

*rút szörnyeit, nem vénülünk.
Mézontó csillagok közé
hattyúként kering énekünk.
Hallja a Hold, hogy vigadunk;
közelít gyémánt szekerén.
Mélág ragyog. Soká mulat
táncot ropva a hat legény.
Mélág ragyog. Soká mulat
táncot ropva a hat legény.*

Magyarhertelend, 1985. aug. 27.

Kirándulás

Csokonai emlékének

*Ragyog a hajnal hintaja,
ezüstből holdas ablaka.
Lassan ring át a föld felett,
hozza a pajkos méheket.*

*Rózsának cinke udvarol,
gyöngyöt csorgatva földalol.
Szikrázó zöldben zene zeng.
Bolydul száz rigó-regiment.*

*A boldog rózsza illatos,
fürdik, ha eső záporoz.
Sugárral sütteti magát,
szellőbe törli homlokát.*

*Egy lány virágért lehajol,
neki a fiúnk udvarol.
Asszonyom dúdol, énekel.
Játszom az ég csengőivel.*

*A csengők csengnek, bonganak.
Nagy dinnyeként mézel a Nap.
Eszünk, a rózsza bólogat,
cirmolják lepkék, bogarak.*

*Ragyog az alkony hintaja,
ezüstből holdas ablaka.
Lassan ring át a föld felett,
viszi a torkos méheket.*

Több lesz a perc

*Micsoda csönd lesz! Mozdulat
hullik a fénybe, s föltakad*

*virágon, mézgás ágakon,
körül a sajgó irgalom,*

*s violás völgyek zöldarany
öléből szinte súlytalan*

*suhogni kezd a delphi ég,
s több lesz a perc is, mint a lét,*

*mert lombon forr át, városon,
mi végig velünk bújdokol,*

*hogy sorsunk, ime, roncs-hitét
törvénnyé tolva, semmiség,*

*ha összemérjük azzal, mi
– szívdobbanását hallani –*

*már nem lehet, csak önmaga:
vizek, kő, fű és töld szava.*

Elkésettek

*Bilincs nélkül, mégis holtraváltan
– a testben bár a régi nap heve –
tizen (köztük földre súnnyva álltam,
és üres szemmel, dermedt-meztelen)*

*nem értettük, mit akarnak újra,
hisz megaláztak tegnap annyiszor –
Nyárba szöktünk, tág időbe bújva,
hol nem nyűgözhet többé az iszony,*

zuhog csak a júliusi lomb ránk,
s a malom-gáton pucéron, hanyatt
hallgatjuk a szekereket: hordják
a völgyön át a szőke kazlakat.

Húnyt pillákkal, harangszóban úszva
lebegnek el az árnyba-bújt úton
a Kéri-lányok, füttyeinktől gyúlva,
a Szent Iván-i holddal vállukon.

S elforog már a patak hídja némán,
a fosztott kert, a fehér házsorok,
s ez a fal itt, karnyújtásra, lomhán
a hol-nem-voltba ahogy átlobog.

S megérint, hogy nem maradt csak kátyú,
rebbent kéz a másik kéz után,
s mit ideákkal összevétünk bárgyún
az elkésettek rontott színpadán.

Hisz átcseréljük maszkukról a maszkunk,
és áll a tizek gerinctört hada – –
Fal mögött a FALról mit se hallunk.
A süketeknek magzik föl szava.

Idézés

Az öreg postamestert máshonnan jött postamester helyettesítette; az előszobában topogó, pipázó parasztok várták, hogy kinyissák a faablakot, és mond hassák: „Egy kopertát, meg billeget”. Se óra, se harangozás, se maľomdudálás. Nem tudjuk, megy-e, rohan-e az idő, itt a pokol tornácán, ahol az áporodott levegő is fuldoklik. Csak várunk. Forgatjuk öreg Darázs János szavait: „Olyanok vagyunk ebben a kaszniban, mint a regruták. Nekünk is minden kitellik az időnkbeľ. Ráérünk.”

Kinyílt az ablak, a függőny jobbra ráncolódott, ketten-hárman láttuk, mit csinál az öreg helyettesítő. Az ezerszer használt piros itatósdarabból kinyomkodta a tintát. Mindennel takarékoskodni kell. Lehet azzal még itatni. A kisablak nyitása még várat magára; előbb az asztalra borított, néhány száz darab, elgyújtott gyufaszálat üres skatulyákba rakosgatja. A kormos fejeket már tegnap levagdosta. Minden dobozárt 30 fillért kap. A cipészek, a gyár pedig ingyen bakancsszeget, elkészítve, meghegyezve.

– Ajánlott levele van – mondta az öreg helyettes postamester, s előkapta a levelet. Kezében tartotta, a zöld boríték lenyaklott, mintha visszanézett volna a helyére, ahol levelek, nyomtatványok alatt pihengetett.

Úgy nyújtotta át a levelet, mintha boldogságos öröm-üzenetet, egy darab milliós csekket adott volna ki a faablakon.

Abban a kutyaszorítóban nem bonthattam fel a levelet, majd az utcán, de lehet, hogy a sarki vendéglőben. Mielőbb meg akartam tudni: ki írt ajánlott levelet?

A sarki vendéglőnél balra vágok. A házak elé ültetett diófák törzsét megcsavarintották a szelek, a kövér levelek csendben mozognak, mintha tehénfülek csapódtak volna össze. Ökörnyál száll a magas gyomszárakra, mint tépett zászlók integetnek.

A rovátkás deszkájú konyhaasztalnál feleségemmel ülünk. Kinyitom a levelet, nézem, olvasom: a nagyszombati püspöki hivatal küldi, beidéző.

– Miért kaptál idézést? Mi történt veled? – kérdezi ijedten a feleségem, akinek megvillanó gondolata az, hogy nincs pénzünk az útra.

– Zilizi Etel házinénitől kérj kölcsön, fizetéskor megadjuk neki. Idézés, el kell mennem, kétszeri átszállással érek oda. Csak tudnám, miért idéző a vikárius generális?

– Kérj te, én nem merek – nyugtalankodik feleségem. – A múlt vasárnap, nagymise alatt a kertbeľ zöldséget szedtem, amit ha meglátnak, azt mondták volna, hogy egy levesrevalót loptam.

Így hát ketten mentünk Etel nénihez, aki felkászálódott a székreľ, botja segítségével a kis henteskamrába kopogott, s a rézmincérbeľ kivette az összehajtogatott zsebkendőt. Abból adott két húszast, ami az útra elég lesz.

Ránk nézett: Kinek adja? Az asszonynak, vagy a férfinak? Az egyik kezében elolvad a pénz, de másiknál sem melegszik meg a mai világban. Oldalt nyújtotta, valaki majd a kezét nyújtja érte.

A hideg konyhában megint mindent átgondoltam. Mi is a halálos bűnöm? Az idézés pórt, kihallgatást jelent, valami rossz van mögötte? De mi?

A községi könyvtár az iskola tantermében, a hasadt deszkájú szekrényben volt. A káplán – most már plébános – felcsapott orral kiadott parancsát megvettem. Mind a 24 könyvet átnéztem, összevettem az ő jegyzékével, és Gárdonyi Géza Lámpás című könyvét nem volt szabad kikölcsönözni. A faluban 4200 ember 24 könyvet olvasott; így már el sem vitték a könyveket, hiszen mind kiolvasták, újakat nem vett a falu.

Az újdonsült plébánost hittanórákon helyettesíteni kellett, ő csak az óradíjat vette fel. Az öreg Zilici Gábor jött el: „Miért hemzseg ennyi gyerek az osztályban, miért nem építenek iskolát?” Kisfia óra alatt a pad szélénél áll. Aztán egy másik jön ki a pad mellé. Nincs hely. Az esperes látogatásakor megkérdezte a tanulókat: „Mi végett vagyunk a Földön?” Erre a kis Herencsár rávágta: „Azért vagyunk a Földön, mert a padban nincs hely”. „Helyettesítési órákon hittant is taníthatott volna, kartárs!” – nézett rám görbén a pap.

A korai vonathoz siettem. Az állomás épületét öreg fák nyalábolják, minden águk be akart nézni a jegykiadóhoz, aki álmosan, szótlanul vetette ki az ablakon a jegyeket a kis motoros vonatra.

Az asztal széle, a fogantyúk, a szék, a pad simára volt koptatva, a megállt idő csiszolta a tárgyakat. A motorosvonat beállt, a vonatvezető kihajolt és rágyújtott. Ezen az állomáson pipaszivattyú idő van.

A levélkézbesítő felhajította a postaszákokat, a vonatkísérő elkapta, s a többi tetejére hajította. Az utasok az időről beszélgettek. Október vége felé járunk, az elszálló madarak jajgatása nem hallatszik, a „gyógyító” emberről állt a szó, aki megállítja a menyecskét.

– Várjon, ne siessen, a mise megvárja magát. Mutassa az ujját, a körmeit nézem. Foltok vannak a körme alatt. Keressen fel, megvizsgálom magát. Maga nagyon-nagyon beteg . . .

Egy aranyat kellett fizetni a csudaorvosnak. Az egyik falu epebajos papjáról is beszéltek. Se az étel, se az ital nem ízlik neki, ráadásul a másik falu papja ki akarja őt túrni a helyéből, mivel az epebajos falujában fél hold földdel több a jövedelem. Szó esett Darócziáról, aki katonafiához megy, éppen ezért vagonbérletet, abba felvitte a lovait, a kocsit, a vagonbérletet megrakta káposztával, dinnyével. – Drága felruccanás lesz ez magának, Daróczi – mondta a rőt hajú állomásfőnök. – Ráadásul maga a gyorsvonat után akarja kapcsoltatni ezt a marhavagont. Megapad a bugyelárisa! – Apadjon, csak a vonat szaladjon. Pénz van. A pénz, nálam, nem számít.

A falunál van a „majdnem püspök” birtoka, aki külföldön él, haza-haza-néz, de már nem meri megmutatni magát, mert a rokonság földért nyúzza. A félig püspök szétcsapja a kezét, mondják a vonaton.

– Értsék meg: nem adhatok maguknak földet. Nem az enyém a föld. Az egyházé.

– Akkor adjon haszonbéres földet az egyház!

– Nem adhat. Az egyház nem adhat haszonbéres földet. Nem akarom maguknak mondani, hogy az egyház nem ad földet. Kapni akar.

A váltókon himbálódzik a vonat, mindjárt kiszóródnak az emberek; s az utolsó szavak: „Hogy nyugodtan megy a tárgyalásra, ésszel-mésszel meszeli ő a falat, tanú lesz is, meg nem is.” A vízeséscsurgású bajszos ember abbahagyja a bővebb elmondást a szőlőről, amelyet el kell ültetni, s darab ideig figyelni kell a vad szelek járását, amelyek megrokkantják a vessző derekát. A földdel nem kell törődni, a szőlővessző földet eszik.

A palota előtt a járdához kötött tehenek feküdtek. Vásár van a városban, a girbe-gurba utcákon vásárfiát cipelő asszonyok. Kétszeri csengetésre kijön egy ember, szürke kabátban van; afféle ferencjózsef ruhadarab. A gombokon a püspökség vagy a pápaság emblémája csillog dombornyomással. Az öreg csoszogva jár, haja seszínű, de talán meszes-malteros lélöttyel kente meg.

– Emelje fel a lábát! – mondja. A jó reggelt elengedte a füle mellett. – Emelje csak fel a lábát!

– Miért? Talán nem tiszta a cipőm? Miként a regruták, még az este ki-fényesítettem.

– Kezembem ez a rongy, ezzel megtörlöm a cipőjét. Aki ide belép, mindenképp, ezt értse meg. Ez az én munkám, feladatom és mesterségem. Ebbe a palotába nem léphet be úgy, mint valami országúti vándor. Idézés, ugye? Meggyünk. Az öreg száz savanyúra áll, de ne törődjön vele, nem maga az első nevelő, akit beengedtem. És annyit mondhatok, ne mondjon ellent az öregnek. Vén, minden nap a nap elé tartja hideg csontjait, hogy beszippanthassák a nyári meleget. Azt hiszi, nyár van, pedig október vége felé járunk.

Nem engedte elvenni a kezében tartott ruhát, megtörölte cipőmet, egy másik ronggyal végighúzta az ajtó rézkilincset. Elöttem ment, minden ajtó kilincsen végigszaladt a ronggyal.

Az első szobán mentünk keresztül: a nap oldalról sütött, erőlködött be a tömjén- és gyertyaszagú helyiségbe, amely előszoba lehetett, se szék, se asztal nem volt benne, itt csak állva ácsorogtak a vendégek. A másik szoba kilincset is letörölte előttem a szürke ruhás ember. Benyitottunk, végiggyalogoltunk a harmadik szobán is, amikor a kilincstörölgető hátrafordult, intett. A negyedikben lesz az öreg, aki az idézést aláírta: Dr. Ká En, vikárius generális.

A negyedik rézkilincset is megtörölte, kinyitotta az ajtót. Be lehetett látni a szobába. Az íróasztal előtt, mellén karbatett kézzel ott állt egy sovány, deszkamellű ember. Az ajtótól hat lépésnyire, ősz volt, mellén fejjel lefelé vaske-reaszt lógott. A kereszt sarkában nagy csomó rőt rozsda bújt meg, hasán kenyérmorzsák mozogtak, sárga ujjai mintha valamibe belekapaszkodtak volna, és a halántéka is sárga volt, mint a polcon az egymásra dőlt anyakönyvek.

– Kérnénk kedves fiunkat... – kezdte császároknak és királyoknak kijáró pluralis majestaticusban. – Igen, mindent megkaptunk magáról. Elsődjében is... – idézésének első pontja: felesége ügye. Felesége más vallású, ugye?

– Igen. Evangélikus.

– Tudjuk, maga pedig egyházi iskolánál működik, és faluja plébánosa, nagyon helyesen, nem tartja elfogadhatónak a meglévő helyzetet, hogy tudni-illik abban a száz százalékos katolikus faluban egy más vallású is legyen... Gondolja meg, menjen haza, és tartsa kötelességének, hogy felesége áttérjen. Ezt mi komolyan vesszük. Sietek megjegyezni: ez kenyérvérvetés önnél.

Mintha behallatszott volna a falusi, újdonsült plébános nyihogása, akit „kishasasnak” hívtak a faluban, mivel pocakja magasan állt. És azon is kenyérmorzsákat, babszemmaradékokat lehetett látni. A kenyérvérvetés szó élesen kongott a szobában, a falakról, könyvekről verődött vissza.

– Remélem, nem fáradt, állva is elintézhethetjük a maga ügyét... Tehát meddig udvarolt annak a más vallású leánynak? Másfél évig. Igen. És – tudjuk – ki akarta őt váltani a... jugoszlávoktól, igen?

– Igen. A pozsonyi SZHSZ Királyság konzulátusának fizettem háromszor 100–150 dinárt.

– Mi az az SZHSZ? A királyságot értem.

– Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

– És kiadták azt a más vallású leányt?
 – Nem adták ki.
 – Hanem hogyan vette el?
 – A jegyző összeadott minket, ezzel feleségem állampolgár lett. Utánam.
 – És? Templomban megesküdtött azzal a más vallású lánnyal? Úgy értem, a mi templomunkban?
 – A plébános nem esketett össze. Hallani sem akart róla. „Nem. Ilyet nem tehetek. Esetleg, talán valahonnét kerítetek egy lógós káplánt, maguknak ő is megteszi”.
 – Helyben vagyunk. Így, mostani falujában nem taníthat. Másodszor mondom: feleségének át kell térnie, márcsak azért is, mivel rontja a kimutató... És rátérünk az idézés második pontjára.
 Ide-oda imbolygott, azt hittem, hogy ez a deszkamellű ember összerogy előttem. Hátra-hátranyúlt, gyenge ujjával az asztalra támaszkodott, és a menyegyzetre bámult, mintha onnan szedte volna le a szavakat.
 – ... a felesége is úgy gondolkozik majd, mint maga, nekünk erre nagyon nagy szükségünk van, mivel támadnak minket. Az egyházat mindig támadták. Halljuk, hogyan újjongnak Oroszországban, nagyon örülnek-ünnepelnek a munkások, hogy tizenhétben forradalom volt, amit itt is szeretnének, de ez nem lesz, az egyház is örködik a lelkeken... Talán tudja, hogy hallatlan támadást zúdítottak ellenünk. Igen, zúdítottak. A püspökök baráti vacsorán találkoztak, ami rendjén való, de egy firkász, igen, egy firkász azt írta, hogy a gyáros repülőt menesztett a szentatya öszentségéhez: adjon engedélyt a húsetelek elfogyasztására, mivel péntek volt. Az engedély megjött, a repülő egyben epret, narancsot is hozott Olaszországból. Olvasta az írást? Nem. Jól van. Egy másik országban jelent meg a cikk, de a mi kezünk abba a messzi országba is elnyúlt... A firkász már nem firkál. A falu könyvtárát kezeli. Igen. Tudjuk, nem nagy állomány, mennyi is? 248 könyv...?
 – Huszonnégy kötet.
 – Lakosok száma?
 – Kettőezer-négyszáz.
 – Tehát gyarapítani kell a könyvtárat. A vételnél a könyvek jegyzékét a plébános úr hagyja majd jóvá. A selejtezést végrehajtotta? Külön tette a... nemkívánatos köteteket?
 – A plébános parancsára. Elsősorban Gárdonyi Lámpását.
 – Helyes. Minden regény, ami nem ima, hogy úgy mondjam, támadás egyházunk ellen. Olvasta Karenin Annát? Karenin, vagy Karényin? Nem is tudom...
 – Magyarul Karenin Anna, oroszul Karenyin...
 – Igen, igen. Anna nem akart megmaradni az orosz egyházban... úgy tudom, külföldre szökött... szerencsétlen volt azzal a... hogyan is hívták?
 – Vronszkijjal...
 – Nno látja! És senki ne higgye, hogy most... most, amikor Oroszországban forradalom volt, most boldogok a nők. Hányban is volt az az orosz forradalom? Várjunk csak!
 – Tizenöt éve – mondtam jókedvűen, de a deszkamellűre néztem, és rám loccsant a hideg víz.
 – Babonás szám, de nekünk jó. Újabb tizenöt esztendő nem húz ki az a forradalom.
 Mindent leolvasott a menyegyzetről, keze az íróasztal szélét markolászta, feje a mellére esett, bal lábát előretette, most tompa orrú cipőjét bámulta, és

belemerült a világpolitikába. Megértettem: katekizmus-óráján megtudom stratégiájukat, amely nem más mint védekezés és támadás.

Szája elkezdett akadozni, kereste a szavakat, oldalt fordította fejét és nyögve ezt mondta:

– Védekezünk. Azokat, akik Olaszországban és máshol a baloldalra szavaznak, kiátkozzák.

Igen. Éles fegyver, de használnunk kell. Nem gondolja, hogy ez hasznos? Megmondhatja a véleményét, nyugodtan, rajta. Halljam!

– ... azok a dolgozók, akik a baloldalra szavaznak, munkások. A munkásokat is kiátkozzák?

– Nézze, kedves fiúnk! Igaza lehet, csak lehet, de nincs, mert magunkat meg kell védenünk.

– A dolgozók is védik munkájukat és szabadságukat.

– Ezeket bízzák csak az istenre, kedves fiúnk ...

Befejezte. Szikrányt mintha mosolygott volna. Elfáradt, az íróasztal mellé ült, újra és újra meghagyta feleségem áttérését. A kimutatás miatt. Az elkődörgő bárány megtérése után csak egyívású birkák lesznek az akolban.

Az asztal lapjára hanyatló kezét lassan emelte fel. Intett, hogy mehetek.

A sűrke ruhás öreg mellém lépett, ismét végigtörölte a rézkilincseket. Az utcaajtóban odasúgta: „Ne szívja mellre. Szegény az öreg, de nem azért, mert pénze nincs. Fel a fejjel! Előre nézzon, mindig csak előre!”

A téren fekvő tehenek nyakát a járomba rakták, a vásárosok szedelőzködtek, alkonytájt pedig a tintaszínű felhők valahonnan messziről szakadt vihart zúdítottak a tájra.

Pered, 1934. augusztus.

Szavak a szépségről

A Pécsi Nemzeti Színház újjáépített Kamaraszínházának megnyitására

*Az ember él ... Vigan ... szorongva ... félve ...
Olykor bajára, olykor örömére.*

*– S az örömet legfőképpen kiváltók:
az önpusztítva szépséget kínálók.*

*A szépség nem luxus –, boldog fölösleg;
akiknek nem jut, vagy keresni restek:
nagyon szegények.*

*Bármi seb szakadhat,
a szépségtől gyógyírt mindenki kaphat.
Ha nélküle – az ember úgy is élhet,
de ez csak tengés, állat-forma élet.
A méltó homo sapiensi rangra
egy tesz méltóvá: a szépség hatalma.*

*Kijár a hála a kenyéradóknak,
védőknek, gyógyítóknak, oktatóknak,
s akik melegbe bújtatnak, ha fázunk,
meghallgatják bokros sopánkodásunk.
De ki napunkat szépséggel díszíti,
s könnyebbé, gazdagabbá ékesíti,
mert, amit senki más, olyant teremt ő:
áldassék és tiszteltessék a költő.*

*Akárhogy költ: eszközzel, önkezével,
deszkán, vásznon, szóval, hanggal, zenével,
esetleg velejéig fölzavarva,
s hasznos-szelíd botrányokat kavarva. –*

Az ember él ... Más-más elrendezésben.

*Van, aki buzgóbb a megismerésben,
aki a szent fölöslegekre szomjan
barangol egy varázs-birodalomban,
és lát, tapasztal, és elmondja mindig:
szóval, képpel, hanggal – mikor mi illik –,
hívják bolondnak, álmkergetőnek,
józan vonót kinnal nyekergetőnek,
nevessék ki, ő mégse hagyja abba. –
Hivén –: az ég fordul világosabbra,*

*s az ember az lesz, aki kéne: ember,
egymás javára végre és nem ellen. –*

*Most itt egy kert nyílt, kert, új, képletes kert.
Virága létező, virága kedvelt.*

*Akik a szépség üdvéért hevülnek,
s ajándékaért rendre idegyűlnek:
megkapják itt – dúsán, csokorba kötve,
s úgy mennek el, mint kincset örökölve.
S fölismerik rajtuk, kik nézik őket,
hogy pártfogoltjai a morc időnek:
megváltoztak: fényes szemükbe írva
kalandjaik sokféle drága titka,
hogy mélységes-mélyen szívükbe vésték,
s hogy bennük már öröklakó a szépség.*

AZ ÉRTÉKŐRZŐ ÉS ÉRTÉKTEREMTŐ SZÍNHÁZ

Tisztelt Ünneplő Közönség!* Ha van alkalom, amikor ez a megszólítás jogosult, úgy ez a mai este ilyen. Régi színházlátogatók és előadásra ma talán először idejövő diákok; az épület és Shakespeare halhatatlan drámájának felújítására egyidejűleg készülő munkások és művészek; a most távol levő, de velünk örülő pécsiek; azok is, akik inkább unokáikat küldik majd ide – mindazok, akik sajátjukként köszöntik a megszépült Pécsi Nemzeti Színházat, valóban rendkívüli napnak tarthatják ezt a mait.

Az első szó legyen a köszöneté azok munkájáért, akik nélkül a legnehezebb művészi törekvések is hiábavalók maradnának. Kívánhatunk-e jogosabbat e pillanatban, mint hogy válják ez a színház olyan művek bemutatóhelyévé amelyben létrehozói magukra ismerhetnek. Otthonává olyan művészeti munkának, amely segít az ország építőinek, hogy tudjanak szebbre is, többre is, másra is vállalkozni.

Szocialista társadalmat önmaguknak csak olyan emberek képesek berendezni, akik össze tudják kötni egyéni céljaikat a közösség érdekeivel és céljaival. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a művészet.

•

Napjaink visszatérő kérdése, hogy nehéz gazdasági helyzetünkben nem fényűzés-e a művészetre költeni? Maguk az alkotók kérdezik olykor: van-e szükség ránk?

A választ hisszük, de nem mindig tudjuk eléggé. Életünk nehézségei gyakran azt az érzést keltik, hogy mostanában fontosabb dolgaink vannak. Tudni kell, hogy javuló gazdaság, öntudatosodó társadalom, emberibb együttélés lehetetlen kultúra, művészet nélkül. A bensőséges kapcsolat a művészettel mélyen emberi szükséglet. A világban való eligazodásnak ez a sajátos útja nem arra vezeti az embert, hogy mindent fogadjon el úgy, ahogy van, hanem arra, hogy tegye a dolgát egy jobb, igazabb világért.

Kell-e sorolni a történelmi példákat, a hazai és nemzetközi progresszió nagy időszakaiból? Ma is fordulóponthoz értünk, s ahhoz, hogy a nehézségekkel szembeszegülő, s ne tehetetlen emberek legyünk, szükségünk van az emberhez méltó célok ébrentartására.

Mégis, nem fényűzés-e színházat csinálni? De igen. Csakhogy az ilyen fényt üzés – József Attila művészetről mondott szavaival szólva – „az ember nélkülözhetetlen szükségletévé lett”. Csakúgy, mint maga a fény. Meggyőződésem, hogy ezt az igényt sikerült tömegmérétekben, termékeny feszültséget teremtve, fölfokozni a szocializmus évtizedei alatt Magyarországon, ami meg-

* Elhangzott az új pécsi Kamaraszínház avatásán 1986. október 10-én.

növekedett felelősséget ró mindenkire, aki az alkotásban, a terjesztésben, a közönség szemléletének alakításában részt vesz. Azok, akik beülnek a színházba, órákra a rendező, a színészek, a zenészek, táncosok hatalmába kerülnek. Rajtuk múlik, hogy tiszta szívből sirunk, nevetünk – vagy unatkozva dőlünk hátra székünkön.

Az emberek igénylik a segítséget, hogy jobban *értsék* életünket, melyet sok-sok drámai konfliktus feszít. Igényeljük az okos szót önnön gyöngeségeink leküzdéséhez, fájdalmaink elviseléséhez. Nem receptet kérünk, hanem a ráismerésből fakadó világosságot, mely a szunnyadó erőinket is képes felébreszteni.

Olyan korszakban élünk, amikor a nagy társadalmi „földmozgások” egyenlőtlenül érnek el az emberekhez. Vannak több évtizeddel ezelőtti történetek, amelyek mai konfliktusok mélyén fejtik ki hatásukat. Ebben az országban milliók változtattak lakóhelyet, foglalkozást, életmódot egyetlen emberöltő alatt. Még a zsigereinkben érezzük a megélt próbatételeket, a konfliktusokat önmagunkkal s környezetünkkel, társadalmunkkal, de a mindig újrászülető bizakodást is. Az emberek érzik, hogy drámákba születtek bele. S érzik fiaink és lányaink, unokáink is. De érteni is kell, egyre mélyebben *érteni*. A színháznak is dolga, hogy ezt a maga eszközeivel elősegítse.

A sokat megélt, vagy a bizonytalanná lett ember gyakran pusztán feledni akar, van igénye az illúziókra. De tarthatatlan azok szemlélete, akik közönségünkben nem szellemi közösséget, csak a zsöllyéket elfoglaló jegyvásárlókat látnak. Az eleve silány produkció megalázza a színészt, széttzillesszi a színházat, félreneveli a közönséget.

Sokszor van bennünk késztetés arra, hogy kikapcsolódjunk olykor nehezen elviselhető mindennapjainkból. De arra is vágyunk mindannyian, hogy sikerüljön átkapcsolódni olyan szellemi világba, amelyik távlatot kínál olykor kicsinyes napi küszködéseinknek, s amely bekapcsol társadalmunk jó vállalkozásaiba, igaz ügyek vonzó áramkörébe, s ezekhez adhat új látásmódot a színházban töltött néhány óra. Ebben mindenkinek, aki mű és közönség egymásratalálását szolgálni hivatott, megvan a maga kötelessége. Ne higgyük, hogy a művészet iránti igényt központi intézkedésekkel fel lehet kelteni. De bennünket, embereket, mint Brecht mondotta – el lehet csábítani a jó és az igaz keresésére. A színház olyan vállalkozássá lehet, ahol a díszletmunkást és a rendezőt, a világosítót és a közönségszervezőt elválasztó különbségeknél erősebb a közös alkotásban való nélkülözhetetlen, odaadó részvétel élménye.

*

A mű, amelynek bemutatására a színház ma készül – mint minden klaszikus alkotás – aktuális, manak szóló. A *Lear király* a világirodalom egyik legnagyobb drámája. Jobban és élesebben láthatunk általa. Lear tragédiájához nem kell uralkodói cím és királyi udvar. Rólunk is szóló dráma ez, mely befolyásolhatja egyéni magatartásunkat.

Úgy gondolom, nemcsak a hűtlenség, hanem a hűség tragédiájáról is szól ez a dráma. A való életben a Gonerilek, a Reganek, az Edmundok, tehát az álnokok ugyanúgy megtalálhatók, mint a hű Cordeliák, a Kentek, a Glosterek és Edgarok is. De bennünk is fellelhető együtt a jó és a rossz. Életünk a hűtlenség és a hűség harca is, még ha nem követeli is minden egyes nap Cordelia halálát, miként a tragédiában, ahol ha elindul a rossz lavínája, maga alá temeti az embereket.

Mit mond nekünk a nagy angol költő? Többek közt azt, hogy a hamis és önös ambíciók, alattomos cselek nem maguktól lepleződnek le, hogy a naiv hitnek, a hízélgés elfogadásának elkerülhetetlenek az áldozatai. Figyeljünk jobban az emberre! Tanuljuk megkülönböztetni az élniakarást, a tenniakarást a törtéteztől, az egoista cselekvéstől, s különböztessük meg a tiszta ügyért küzdő bíráló szót a demagógiától, álságtól, alattomoságtól.

Mindezt nem oktatgatva mondja Shakespeare, hanem bonyolult drámát tárva elénk, felkelti bennünk a mélyebb emberismeret igényét. Cordelia így szól testvérei előtt – Vörösmarty *klasszikus* fordításában:

„Mit a csel rejt, kifejti az idő.

A képmutató kudarcot vall utóbb.”

A tiszta ember reménye a drámában végül is igazolódik, az álnokok cselét leleplezik. De tragikus ez az igazolódás: Gloster szemevilága, Cordelia élete az ára. Cordeliának azért kell elvesznie a színpadon, hogy a nézőkben erősödjék az eltökéltség: *az életben ne hagyjuk elveszni a Cordéliákat, megvakítani a Glostereket!*

Azt is sugallja Shakespeare, hogy nem a hangos hűség az igazi hűség biztosítéka; hogy *figyeljünk*, a mézédes szavak el ne takarják a tettek hűtlenségét. Nemcsak Learnek, *mindenkinek* fizetnie kell, ha a Cordéliák csendes szeretetében, hangot nehezen találó ragaszkodásában nem érti meg az igaz vonalmat.

Shakespeare figyelmeztet, az élet minden területén kárt tesznek a *hatalomra* szomjazó Gonerilek és Reganek. Vigyázni kell a zavarosban halászó Edmundokra; ne lehessen kiszorítani méltó helyükről az Edgarokat, álöltözetbe kényszeríteni a Kentek igaz hűségét.

A drámaíró felmutatja, hogy Cordelia szótlan hűsége, Gloster hiszékenysége, Lear vaksággal párosuló nagyvonalúsága nem eszményi tulajdonságok, hanem *gyengeségek* – ha részvétünket felkelthetik is –, amelyeknek szörnyű következményei lehetnek.

Lear – bár későn – fölismeri ezt:

„Borítsd arannyal a bűnt, és a törvény

Lándzsája rajta kártétlen török meg...”

Shakespeare máig érvényes módon mutat rá a hatalomvágy pusztító kórtüneteire, csapdáira.

Elénk állítja a nagy tévedők, a szándékuk szerint jót akarók példáját is, akik tragikusan *későn* jutnak el a felismerésig. A tragédiákban nem történhet semmi súlyos következmények nélkül. A való élet küzdelmeiben pedig a színpadi tragédiák leckéire is szükségünk van, hogy legyen erő, amely megakadályozza – kemény shakespeare-i szóval élve –, hogy „szörnyen megcsalják” az embereket.

*

A magyar kultúra új színhelyét, reméljük, fontos új műhelyét is avatjuk. A színház egyszerre ősi és korszerű, amelyben több művészeti ág társul, szövetkezik annak érdekében, hogy a közönség ne maradjon pusztán néző.

A dráma – Puskinna szólva – köztéren keletkezett. A költő itt azt a közvetlen nyilvánosságot és közösségi hivatást emelte ki, amely a nagy színházat mindig is jellemezte, akármilyen kicsiny volt is a színpad és a nézőtér.

Életünk fenntartása végtelen sok mindent követel. De öntudatunkat is

fönn kell tartani, sőt, fejleszteni kell. Ehhez pedig állandóan kapcsolatot kell tartanunk az egyetemes emberi emlékezettel.

A műalkotások benépesítik a való világot és gazdagítják az embert „oda-bent”. *Oidipusz* nélkül, aki mindent elkövetett, hogy elkerülje az istenek által neki szabott sorsot, majd mégis magára vállalta bűnként, amit tett, mérhetetlenül kevesebbet tudnánk arról a méltóságról, amit tetteink következményeinek vállalása jelent.

Macbeth a hatalom embert roncsoló hatalmára is figyelmeztet, és *Moliere Tartuffe-je* nélkül talán nem ismernénk fel a mai, kisszerűbb tartuffőket, akik szemforgatásukkal tért nyerhetnek és nyernek.

Az élet megértéséhez nem kevésbé nélkülözhetetlen a komédia, mint a tragédia, fel nem sorolható sok válfajával, hiszen az egyszerű humortól, az ártalmatlan emberi hívságok megmosolygásától, a szatirikus, joggal haragos-indulatos ostromozásig – ugyancsak megtisztító küldetése van.

A nevetés – megítélés. Sőt: a kinevetés olykor pusztító hatása is lehet. Az a nevetés, melyet egy jól sikerült szatíra kínál, torkunkra fagy, és arra készlet, keressük, mit tehetnénk a dolgok jobbításáért. De a nevetés segíthet levetni terheinket is. Idézni szokás Marx híres mondását: az emberiség nevetve is búcsúzik múltjától. A jó komédia ezt a felszabadult örömet kínálja – megszabadulunk saját terhes múltunktól, úgy, hogy felülemelkedünk rajta, más szemmel tekintünk vissza korábbi konfliktusainkra. Megtanulunk önmagunkon is nevetni: mert mások – többek, bölcsebbek – lettünk. Hiszen aki csak másokon tud nevetni, annak nincs önismerete. De aki már képes arra, hogy saját gyengeire ismerjen a színpadi történetben, az magasabbra jutott emberségében is. Örkeny István *Tóték*-jában így nevetünk saját olcsó behódolásainkon, vagy azon, hogy olykor magunk játsszuk a hatalmaskodó szerepét a nálunk „alacsonyabb rangbéliekkel”.

A nevetés – az élet, a világ megértésének egyik formája. A *Romeó és Júlia* minden idők egyik legmélyebb szerelmi tragédiája, mégis úgy kezdődik mint egy vígjáték: Romeó sápkóros módon epekedik egy másik lányért, a két egymással harcoló család pedig már szeretné elfelejteni vitáját, a kardok berozsásodtak, úgy fenyegetik egymást. Komédia ez – amely egy pillanat alatt átfordul tragédiába.

A nevetés a világ megértésének egyik formája. Hányszor segített már bennünket egy-egy tréfa és poén, egy-egy találó anekdota, egy-egy klasszikus humorista, hogy erőt merítsünk nehéz vagy éppen kilátástalannak látszó helyzetünkben. Nevettünk és megértettük, hogy milyen gyorsan változnak az idők, s mi magunk is. Erőt nyertünk a nevetéstől, átlátva a maszkokon, melyek az életben olykor félelmetesebbek a színpadnál, sőt a valóságnál is.

A színház – mint minden művészet – az emberben lakozó közösségi lényhez szól, mégpedig közvetlenül. A nagy színház a messzi múltat megelevenítve is a jelenhez fordul. Az athéni nézők ismerték Elektra és Medeia történetét, tudták a végkifejletet, mégis újra s újra élték a tragédiába sűrített szenvedélyt, s megtisztultak a *részvét* és *részvétel* által.

A maradandó műveket katartikus hatásuk tartja fenn. Ez ma is érvényes, az igazi színházi élmény ma is tisztulást jelent, megszabadulást a pusztán egyéni lét szűkösségétől, fölemelkedést egy tágabb, az egyéni megőrző közösségi látásig. Olyan magaslatra emel, ahonnan látható az, amit a hétköznapi szegletéből nem láthatunk. A ma emberének – ha nem is mindig tudja – talán a korábbiánál is nagyobb szüksége volna és van e megrendítő élményre, amely

képes feloldani a magányt, s enyhíteni bánatát azáltal, hogy – József Attila szavaival szólva – „elkeveri milliókéval”.

Ez az élmény segít kifelé mozdulni a reménytelenségből, a belenyugvásból, a közömbösségből is. Igaz, nem idilli tájak, hanem olyan önvizsgálat felé, amely a lét nagy kérdéseivel kapcsolja össze a néző, a mi személyes életünket. A drámában az élet hatalmas a szenvedésekkel együtt. Aki kapcsolatot talál ezzel a nagysággal, annak számára jobban megteremthető az élet feltárásának, kritikájának, igenlésének egysége.

Amennyire igaz – miként Lukács György írta –, hogy nincs ártatlan világnézet, annyira igaz az is, hogy nincs ártatlan színház. Minden nagy művészet azáltal van az emberért, hogy bírál is, hogy fölmutatja, ami elégtelen, hogy szembesít elszalasztott lehetőségeinkkel, lehetséges esélyeinkkel.

A bibliai Isten, miután megteremtette a világot, „látá, hogy az jó”. De az ember mindig azt látja – azt kellene legalábbis látnia –, hogy *nem elég jó*, amit alkotott, és ez cselekvésre készteti és készítse.

Ha arról beszélek, hogy a színház a jelenhez szóljon, ezen nem a szűken vett most-időt értem, hanem a történelmi jelenlétet, amelyben ott van a múlt következménye és a jövő távlata is. A mához szólás, az aktualitás nem sanda célozgatás, nem olcsó kétértelműség, hanem a művészet hatalmának mozgósítása az emberi igazságok katarzison átvezető érvényesüléséért.

Az ember olyan lény – írja Marx –, aki csak egy *másik* ember sorsában képes önmagára ismerni. Ha csak magába fordul, képtelen igazi mivoltát felderíteni. A színház, a színésszel-szereppel teremtett *eleven* kapcsolat, a szinte kézzelfogható másik ember jelenléte tudja a legközvetlenebb módon ezt az élményt nyújtani.

Mások sorsát látjuk, s közben – akarva akaratlanul – többet tudunk meg *önmagunkról*. A színház nemcsak izgalmas történeteket kínál, hanem tudatosítja értékeinket, szembeállít gyengeségeinkkel. Másban élünk igazán, és mások sorsa él bennünk: ezt az örömet is nyújtja számunkra a jó színház, a jó művészet.

*

A szocializmus a *mindig jobbért* küzdés társadalma, ezért színház nem lehet a meglevő feltétlen dicsérője. Különösen nem, ha kisszerű érdekek kiszolgálásáról van szó.

Szocialista, haladó ember – Ember – nem képzelhető el kritikai szemlélet nélkül. Érvényes ez minden előadásra is, amelynek jelentése – legyen bár témája leghétköznapibb, legbensőbb probléma –, sosem nyilatkozik meg úgy, mint egy tantételben a tan.

Az egészséges színházi élet nagy szolgálatot tehet az értékek megfogalmazásáért, megvalósulásáért. De ennek feltétele, hogy a színházi életben is érvényesüljenek a valódi értékek. A színház legelső dolga jó művek, értékes előadások kihordása, és *romlatlan* állapotban színpadon tartása.

Az ilyen színház segítő is lehet a társadalom számára. Eligazító értékeket, minőséggel szerzett tekintényt, felelős és tiszta gondolatot megbecsülő intézmény.

A színház a gondokkal küszködő ember s a közösség szolgálatának, – a helytállásnak, a jó ügyek vállalásának, a jogos tiltakozásnak és értelmes lelkesedésnek a fóruma, amely nem létezhet a hazugsággal békés együttélésben.

Életigazság nélküli figurák nem lehetnek gondolkodó és felelősen cselekvő emberek eszményei.

Sokszor találkozunk még a köznapi életben fél igazságokkal, frázisok fél hazugságaival, közhelyek ürességével! Azt várjuk a színháztól, hogy az álság ilyen formái ellenében is legyen támasza a mai embernek. Kívánjuk, hogy a színház szóljon bele társadalmunk arculatának alakulásába. Tudjuk, hogy a valóságnak többféle művészileg érvényes értelmezése lehetséges.

De a többféle nem bármiféle!

A valóság különféle művészi képmásaihoz juttathat el ugyanannak a kornak a művészete, sőt egyazon színházon belül is helye van a stílári sokféleségnek, de kell, hogy az eszmei rokonság, a nagy kérdésekben való egyetértés tegye egységessé egy-egy műhely szellemét.

Az igazság *kifejezési módja* a művészetben nagyon sokféle lehet, jó volna, ha a színházak arculata határozottabban elhatárolódna egymástól. Versenytársak is csak így lehetnek igazán. De legyen inspiráló a vetélkedés! Egymástól is tanulni tudó műhelyek lendítik fel igazán a magyar színjátszást.

Tradíció nélkül nem tudnánk élni. A hagyomány kritikátlan átvétele azonban konzervativizmus. Mellesleg: szélsőségesen formabontó előadás is lehet velejéig konzervatív. Brechtnek igaza van: a művészetben az új tartalmak előbb-utóbb a formát is átalakítják, de ő mondja azt is, hogy a formalizmus nem más, mint új forma, új tartalom nélkül. Hagyományok nélkül nincs művészeti élet. Elképzelhetetlen, hogy csak avantgardból álljon egy teljes évad kínálata, mint ahogy az is, hogy az ilyen előadások teljesen hiányozzanak. A hagyományos stílus- és darabválasztás, játékkultúra, ha igényes, hidat jelent a közönségnek a még nem ismert, a szokatlan formák felé. Minden színháznak hozzá kell járulnia ahhoz, hogy segítsen átvezetni a közönséget az új művészi nyelv birodalmába is. Tanítás, köznevelés ez a legjobb értelemben.

Elményült munka, a kor problémáira figyelő újraértelmezés nélkül nem szólal meg a hagyomány sem, a klasszikus darab holt szöveg marad. Szinte törvényszerű, hogy sokszor a nagy hagyományokon alapuló színházak viszik sikerre a kortárs szerzők új darabjait. Folytatandó példa itt Pécsen is van erre. A sikerült újítás gyakran nagyon is hamar eleven hagyománnyá válik. Úgy is, hogy a korábban szokatlan megszokottá, sőt klasszikussá érik, és úgy is, hogy egy markáns új stílus hagyományt teremtsen.

*

A színház, a nemzeti színjátszás jelentősége egy olyan országban, mint a miénk, különösen kiemelkedő. Már létrejöttékor a magyar nyelv ünnepi megszólalásának lehetőségét jelentette, s azóta is a nyelvápolás egyik fő nemzeti intézményének számít.

Ma újra felemelő feladat vár a színházra e tekintetben is: segítenie kell nyelvünk védelmében. Romlik a hétköznapi szókincs, fölöslegesen telitődik nélkülözhető idegen szavakkal, hígul, bürokratizálódik, s legkivált durvul a beszéd, durvul egymás közti viszonyunk. Hiába emelte fel szavát a politika, az irodalom, a tudomány, öncélú divatként terjed a mocskos nyelv, sajnos még némely színházban is. Szörnyűségekből, elaljasodásban is gazdag korunk ábrázolása megközelítheti az éles, olykor, a jellemzés kedvéért, a durva szavakat is, de ezek halmozása nem válhat öncélúvá, nem pótolhatja az eredetiséget, nem válhat provokatív „nyelvi környezetszennyezéssé”. Színházaink kötelessége szembeszállni e lehangoló irányzattal. A magyar nyelv, amelyet nagy köl-

tőink, íróink emeltek a mai magaslatra, amely népünk történeti fejlődésének is tükre, nemzeti kincsünk, méltó védelmet érdemel.

S ha már az értékvédelemről szólnunk, óvjuk az értékeket az élet, a művészet minden más területén is. Ne engedjük elhomályosítani a magyar múlt nagy alakjainak jelentőségét, s azt sem, hogy a legutóbbi négy évtized kiemelkedő személyiségeit az elemző, szükség esetén bíráló, de elemző értékelés helyett fitymáló ócsárlás kezdje ki. A jó szoborra nem azoknak van szükségük, akikről mintázzák, hanem az élőknek, az új nemzedéknek, s főleg a fiataloknak, akiknek egyszerre szolgál egy emlékmű találkozóhelyül és példaképül is. A hamis eszményítés és tudatos értékrombolás vesztes végleteit elkerülve segítsen a színház a magyar múlt értékeinek méltó őltalmazásában.

*

A pécsi színház ma Shakespeare darabbal nyitja újra kapuit. Nekünk nagyszerű nemzeti értékünk, hogy legjobb költőink – Vörösmarty, Arany, Petőfi, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Radnóti, Illyés – fordították magyarra a világirodalom remekeit. Ezek nemzeti kultúránk klasszikus alkotásai. Kell-e mondani, hogy éppen nem a bezárkózást szolgálták e művek, hanem kaput nyitottak a világra?

Vidéki színházat avatunk, de e gyakran lefokozó értelemben használt jelző nem jelenthet másodrendűt. Nagy színház, jelentős színház mindenütt lehet, csak legyen nemzeti, európai és egyetemes érvényű egyszerre. Mint ahogy világvárosi színházban is lehet provinciális előadásokat rendezni.

Minden kor, amely hevesen él meg nagy változásokat, és amelyben nagy, kollektív kísérletet tesznek, hogy helyre hozzák a „kizökkent időt”, drámákkal teli. Ezért kedvez a mi nehéz korunk a színháznak. Lényegét, hivatását, s az egyének és közösségeik szükségleteit, igényeit tekintve egyaránt. Hiszen többnyire nehéz konfliktusokban küzdjük ki a magunk igazát, igyekeztünk a szocializmus demokratikusabb gyakorlatát megteremteni, túlhaladni saját korábbi tévedéseinket, elkerülni „kipróbált” tévutakat.

Kívánom, hogy az új pécsi színház is hódítson új hiveket a művészetnek. Kívánok Önöknek nemcsak sok táblás házat, de ennél többet: azt, hogy az előadásaik előtt gyülekező néhány száz különböző, más-más élettörténetű, szemléletű ember egy kicsit másképp hagyja el a nézőteret az utolsó felvonás után, mint ahogy belépett. Az emberek éljék meg ebben a teremben közösen, méltó módon a bánatot és az örömet, a gyászt és a fájdalmat, a szabadság élményét. Kerüljenek közelebb egymáshoz megrendülésükben – közelebb emberlétünk nagy közös kérdéseinek megértéséhez.

Hangozzék fennen az emberi szellem nagy alkotóinak mondandója, azoké, a nagyoké, akiknek nevében Goethe így szólhatott:

„És midőn az ember elnémul kinjában,
nekem megadatott, hogy elmondjam,
mit szenvedek.”

A színház szép hagyománya, hogy a közönség, az igazán jó előadásért, az egyszeri és visszavonhatatlan élményért, amit a művészek művészetükkel nyújtanak egy-egy pillanatnyi *néma csönddel*, majd felcsattanó tapsal fejezi ki köszönetét. A színészek pedig mélyen meghajolva köszönik meg a tapsot az előadás végén. Tiszteletüket fejezik ki a nézők, Önök iránt, és egymásnak nyújtják kezüket. Ez a meghajlásban kifejeződő tisztelet hassa át az egész színházi munkát és minden *igaz ügyre* szövetkezett alkotó közösséget.

SZÍNÉSZPORTRÉK PÉCSI HÁTTÉRREL 6.

BALINT ANDRÁS

Lehet vagy tizenöt éve, Pécssett az irodalomkedvelő közönség előtt egy nyurga fiatalember arról beszélt egy esti műsorban, hogy „*Magyarország meszsziire van...*” Verseket, prózát, dokumentumrészleteket mondott, melyeket maga válogatott és szerkesztett egységbe, hogy arról szóljanak keserűen és nosztalgikusan, amiről ő kívánja. A hasonló önálló műsorok akkor már nem számítottak újdonságnak, volt belőlük elég. A nemrég még pécsi színész, Bálint András – ő volt az előadó – műsora nem az interpretáció különös erejével emelkedett sok többi fölé, hanem mesteri szövegszerkesztésével. Fájdalmat-kritikát-sóvárgást elegyítő szituációt teremtett árnyalt színekkel a hazájához való viszonyának kibeszéléséhez: máig emlékszem egy Mikes-levélnek, Örkény nagyszerű „meggyimag”-jának, végül az országból eltávozott kiválóak névsorának csöndesülő elmondására. Akkor „a csönd megállt a levegőben” – ahogy felocsúdva egy fiatal jelenlévő jellemezte a pillanatot. A szövegek egymáshoz rendelve, egymásra felelve egy új művészi szándéknak engedelmessé váltak; időbe telt, míg a közönség fölmerítette, hogy ez a szuverén szándék azé a fiatal színészé, aki kifogástalan, őzbarna öltönyében, kicsit sietősen, elpirulva most hajol meg előttük. Gondolatokat ébresztett, melyeket nem lehetett a tapssal le tudni, hazakisértek.

Azt hiszem, ez a kitartó, önmagát makacsul és emelkedő szinten érvényesítő művészi szándék vezette Bálint Andrást tavaly, másfél évtized múltán a Radnóti Miklós Színpad igazgatói székéig. Közben éppen ezen a Színpadon volt fellépéseivel, műsoraival igazolta időről időre, hogy sajátos minőségű színész. Találójában nem tudom kifejezni: irodalmi színész. Kiemelkedő sikeres Szép Ernő-műsorával (*Szép Ernő és a lányok*) visszavonhatatlanul elismertette művészi karakterét meg azt a maga lelke, magához adekvát színpadi formát, melyben nem-színpadi szövegekkel eleven színházat teremt, tehát emberi történetet idéz föl. Most az igazgatói irodában beszélgetve úgy tűnik, a hajdani pécsi műsортól számítva nyílegyenes úton érkezett meg ide. De ez csak egy rejtettebb, belső síkon igaz, a külső történések kacskaringósabban alakultak.

Az említett pécsi est idején Bálint András már a Madách Színház művésze volt. Előtte, 65-től 69-ig játszott a Pécsi Nemzeti Színházban, itt kezdte a pályát. Kevesen tudták róla, hogy Pécssett is született.

– Hároméves voltam, mikor a szüleim 46-ban visszaköltöztek Pestre, erről az időről nem maradhattak emlékeim. A Vitéz utca 28-ban laktunk, ennyit tudok. A főiskolát elvégezve annyiban motiválta választásomat pécsi születésem, hogy a város nem volt idegen. És nagyszerű volt a színház, nagyszerű a város.

– Kezdeként is ismert színész volt már, a korai Szabó István-filmek, az Almodozások kora, Az apa kamaszhősei évjáratokat emlékeztettek önmagukra. Később jött a Szerelmesfilm...

– ... meg a *Fényes szelek*, *Imposztorok*, jóval később a *Lila ákác* ... Most filmszínészetet tanítok a főiskolán. De még a pécsi éveknél tartottunk!

– *Azt mondta, nagyszerű volt minden: a színház, a város* ...

– Az ám! Szerelem, házasság, barátságok, föllépések, szerepek! Irtó sokféle életet éltünk. Nem ragadtunk hozzá a színházhoz, a színészklubhoz, részt vettünk egy fiatal, érdeklődő értelmiségi kör életében. A Pécsi Balett vonzása hozta létre, az a szellemi és szemléleti új, amivel berobbantak a magyar művészetbe. Aztán, mint fény körül, sokan összegyűltek: Hallama Erzsi, a szakállas Bükkösdí, a Mecsek Fúvósötös – velük többször felléptem, Várnagy Attilára, Szkladányi Péterre, a fuvolásra emlékszem jól. Felléptünk Csorba Győző, Pákolitz István szerzői estjein. Egyik gimnáziumban irodalmi színpadot vezettem. A Balett fénykorát élte nemzetközi hírnévvel, hallatlanul izgalmas volt, amit csináltak. Uhrik Dórával összeházasodtunk, balettes férj lettem, ez komoly státust jelentett. Igazán! – például én voltam a *Csodálatos mandarinban* a Fiú! Lakást béreltünk egy időben a Surányi Miklós úton, reggelente futottunk, tornászni jártunk a tettyei romokhoz; éjfél misére mentünk a dőmba, mindenfélet csináltunk! Valamennyire tudok angolul, és mikor Alberto Alonso a *Romeo és Júliát* tanította be a balettnak, a tolmácsa meg beteg lett, beugrottam tolmácskodni ... Nagyon jó élet volt!

– *A színésznek mit nyújtott a színház?*

– Sokat, sokat! – Kicsit oldalt fordul, kutat a gondolataiban. – Jó környezetet vett körül, gyakran játszottam Győry Emillel, Kőmíves Sanyival ... Ronyecz Mária, Haumann Péter is ott volt. Meg ... nemcsak szólam az, hogy minden fiatalnak vidéken kéne kezdeni. Olyan szerepeket játszhat el ott, amilyenekre Pesten sose kap lehetőséget, amelyekben színésszé válhat.

– *Emlékszem Oresztészre A legyekben* ...

– Az bizony bukás volt! Rémesen bizonytalankodtam, főleg az első részben. Ilyen szikár tézis szerepnek a csontozatára sok-sok életismeretből, valóság-elemből kell rárakni a húst, az eleven életet. Magamban nem találtam meg a kulcsát, nagyon fiatal voltam. – Még hozzát teszi: – A helyi lapban szörnyű kritikát írt rólam ... ki is?

– *Úgy rémlik, az előadás alaphibája az volt, hogy nem derült ki belőle, miről szól. Sartre egzisztencialista szabadság-problémáján belül sem dőlt el, hogy az oresztészi bosszú bűn-e, kötelesség-e, áldozat-e? Alakításában, talán akaratlanul, a feloldozást hozó bűnbak tragédiája felé vitte, ami érvényes megoldást jelentett a legvégén.*

– Szerencsére sikeresebb szerepeim is akadtak. Játszottam operettben, voltam gyerekdarabban bonviván. Babarczy László meg Dobai Vilmos dolgoztak velem szívesen, én is velük. Dobai Shakespeare-ciklust csinált. A *Rózsák háborúja* vagy a *Lear király* – ezekben játszottam – nemcsak vállalkozásnak, sikernek is bevált. Különösen szerettem Edgárt a Learben, a törhetetlen és gyanútlan jellemet, aki elveszti az illúzióit, de nem veszti vele a méltóságát, sőt! A realizmusa erősödik.

Ebből a szereptípusból – ha lehet így nevezni – Hochhuth *Helytartójának* Riccardo Fontanája jelentette Bálint András legnagyobb színészi feladatát Pécsen. A fiatal pap spontán embersége, igazságérzete a vállalt sors súlya alatt érett meg reális, szellemiséggel áthatott emberi igénnyé, tiltakozássá. Babarczy koncepciója jól vágott színészi alkatához, nem megszállott révületben, inkább érvelő erővel járta végig az útját. – A Helytartóval évek múlva ismét találkozott

– Igen, a darab tv-adaptációjában, de az ellentétes szerepet, az intellektuális tömeggyilkost játszottam. A szadistát.

– *A háború óta ennek a figurának kialakult egy képlete. Maga nem vicsozgott. Kifogástalan, steril megjelenésével, néhány visszafogott gesztusával, gunyoros hanglejtésével érzékeltette a gátlástalan hatalmi tombolás jéghideg paroxizmusát.*

A Madách Színházban töltött tizenegy esztendőről faggatni kell. Rövid mérleget von. – Boldogan mentem oda 69-ben, akkor a Madách nagyszerű színház volt, Adám Ottót végtelenül tiszteltem. Teltek az évek, játszottam jó meg rossz szerepeket, kisebbet és nagyobbat, vártam. Nem volt árnyékaltan korszak. – Kis szünettel folytatja. – Túl sok szerep elment mellettem, például a Csehov-szerepek. Föltétlenül értéke volt és maradt annak az időnek, hogy olyan nagy színészekkel játszottam, mint Pécsi Sándor, Domján Edit, Gábor Miklós, Garas Dezső, Tolnay Klári, Mensáros . . .

Meg kell szólalnom, hiszen több alakítására jól emlékszem, – *A Zendülés a Caine hajón orvosát, akinek izgalmaiban kétszeresre nyúlt nyakán rémítőn száguldozott föl-le az ádámcsutkája; a Hedda Gablerben a férjet, ezt a meszerien igyekvő, sima „senkit”, A meráni fiú Frigyes herceget a képmutatás magasztokán – kár lenne legyintéssel elintézni. Az Isten nem szerencsejátékos Vizsgálobírója főszerep volt kevés szerencséjével, kattogó kérdéseit nem töltötte föl gondolatokkal a szöveg . . .* – Elhallgatok, látom, másra gondol.

– Kiderült rólam, hogy jó karakterszínész lehetek. A Maga által említeteken túl Karinthy Szellemidézésének Holczer könyvelője, a *Régimódi történetben*, a *Széchenyiben*, a *Spanyol Izabellában* és még egy sor darabban játszott szerepem ezt igazolta. Az az igazság, hogy már korábban el kellett volna jönnöm. Végre 80-ban filmgyári színész lettem, ami gyakorlatilag szabadúszást jelent. Ma is örülök, hogy rászántam magam. Ekkor lettem felnőtt. Elég későn, 37 éves voltam már. Szükség van önállóságra, önálló döntésekre, hogy felnőtté váljon az ember. Rémesen gyerekek vagyunk, a kelletténél inkább pórázon vezetett kis hülyék. Sose kell döntenünk, megkapjuk a szerepet az igazgatótól, a rendezőtől, eljátsszuk, mert mást nem is tehetünk, és mindez csupa kényelem. Magamra utalva már magamnak kellett igent vagy nemet mondani. És mondhattam! Jártam vidékre vendégszerepelni; Győrben a *Glembay Ltd.* Leonéját játszottam, Szolnokon Schnitzler *Anatolját* . . .

– *Ó, ezeket mintha egy bordában szőtték volna, nem? Mindkettő némileg jobb sorsra érdemes, egzaltált léhűtő egy rafinált, dekadens világban. Vonzódik ehhez a belső és külső miliőhöz?*

Vállat von. – Talán. Talán érzem – mutatja az ujjain. – A szolnokiakkal játszottam egy David Storey-darabban, kétszer is dolgozhattam Paál Istivel. A Játékszínen Ibsen *Vadkacsájában* Gregerst alakítottam . . . Ugyanitt ment a Wesselényi-összeesküvés ürügyén szőtt Boldizsár Miklós-darab, *A hős*, egy furcsa, deheroizáló, pseudo-történelmi játék, ebben I. Lipót császár voltam. Újabb „negatív” szerep. Közben rendszeresen mentek műsoraim itt a Radnóti Színpadon: egy Kafka-, egy Kosztolányi-összeállítás, Örkény-egypercesek . . . és hát, készült a Szép Ernő-műsor.

– *A mérföldkő! – több okból. Tudom, bőven voltak előzményei régebből és közelebből, azóta folytatása is lett, a Radnóti Napló, mégis, illetve ezért is kivételes eseménynek bizonyult a Radnóti Színpad meg a saját színészi történetében. Talán kinevet, de azt hiszem, tavaly elnyert igazgatói stallumához ez a munkája adott alapvetően birtokjogot. – Kamaszosan elneveti magát; folytatom. – Valahogy kézenfekvő az összefüggés. Egyszer már mondtam Magáról, hogy „irodalmi színész”, nem veszi rossznéven?*

- Ugyan...? Egész jól!
- *Ritka dolog, ami Magával történt, illetve amit megcsinált. Az önmegvalósítás korosztályok ígéje ma, de olyan kevés érvényes példájával lehet találkozni. Keserves, erőltetett, torz próbálkozásoknak se szeri, se száma. Bálint Andrásnak sikerült speciális, valóságos művészi adottságait kiteljesíteni. Megtalálni a saját útját. Van ennek valami titka?*
- Titka? Legfőbb annyi, hogy az ember tud találkozni a saját lehetőségeivel.

Pontosan fogalmaz, érdemes elemezni. Abban, hogy „találkozni”, benne van a személyiség és az objektív körülmények dinamikus egymásrahatása. A „tud” arra utal, hogy tudatos önismeret és értékorientáció révén a szubjektív aktivitás kaphat irányító szerepet. Annál inkább, mert „saját lehetőségei” mindaddig rejtőző potenciák csupán, amíg szívós szellemi útkereséssel föl nem deríti a hozzá hasonlót, a számára valót. Ez Bálint András esetében a valóságban adott irodalmi tények, művek egyénített elsajátítását és művészi újratereztetését jelenti. Az effajta erudíciót nálunk hagyományos kételkedés szokta kísérni. a „kultúrszerelmek” iránti fanyalgás. Am annak is van közeli hagyománya, hogy a kultúrihlet öntörvényű alkotást hív életre.

Bálint András már diákkorában is szeretett verset mondani, később magához válogatta a verseket, szövegeket, saját mondandójához – „Magyarország messzire van...” – csiszolt eszközül szolgáltak. Az önálló estek népszerűsége idején többen járták ezt az utat. Bálint hamarosan továbblépett: egy-egy szerző homogén szövegeiből alakított kettős arcélű produkciót. A megidézett alkotó szellemi fölmutatása éppoly fontos és tényleges volt, mint az előadó önalkotása, vagy inkább: önbemutatása. Az ember karaktere nagyrészt kapcsolataiban realizálódik; a művészkarakter miért ne érvényesülhetne beleérző, empátikus viszonyulásaiban, melyek műalkotásokhoz és alkotókhoz kapcsolják? – Hangos elmélkedésemre szapora bölintés a válasz.

– Mindig azok vonzottak, akikben valami hasonlót, hozzám közelállót éreztem. Vagy inkább hogy azt érzem ilyenkor: ha írni tudnék, így szeretnék írni! De az „egyszerű” olvasó rezonanciáján túl nekem a megragadottságot a magam „megalkotásába” kell átvinnem... ugye, nem hangzik ez nagyképpen? Nem kiagyalt célképzet után megyek. Egyszerűen: így tudom befogadni a szöveget, így tudom érezni, így tudom feldolgozni.

– *Ha jól értem, vonzalmi önmagával való találkozások más művészekben, a műveikben. Élményeit objektívalva pedig új értékekhez jut. Egyrészt új minőségbe ötvöz külön-külön műveket, másrészt újabb differenciálódást, tágabb felismeréseket indít el. Ha Szép Ernőt tekintjük – kedves, sápadt árnyék e századi költőgalériánkban, de a Maga műsora egy mély és színes egyéniséget láttat. Léha majd aljas korszakok kijátszottjainak, sőt megszomorítottjainak a reprezentánsát. Költőt, akit az élet költőisége – bővölete, cselvetése, méltósága – köznapis szituációkban, félszeg kis kalandokban a szárnyára emel. Egyidejűleg ő emeli edesen sajtó hiányait, kifosztott gazdagságát a költészet magasába. Mindig önmagára figyel, önmagát elemzi szenvedélyesen egy lélek- és életállapot érzelmi, kritikai aspektusaiban. A narcisztikus költő megidézése érezhetően színészi önvallomás is.*

– Valahogy így... Mikor a Szép Ernő-estre készültünk, tele voltam önszeretettel, önutálattal, önsajnálattal – a családom panaszkodott is eleget! Kosztolányi írja egy helyen, hogy az író meglát valakit, akinek az életét összekeveri a tulajdon életével... Én is így keveredem össze ezekkel az írókkal. Magam ugyan nem tudok írni, de olvasni talán igen. Úgy értem, meg tudom ragadni

az olvasott művekben a jellemző szemléletet, stílust, talán ki is tudom ragadni belőlük, hogy színpadi játékba fogalmazzam.

– *Mintha megszüntetve őrizné meg magát . . . A költő(k) élethelyzetében valóságos értékviszonyokat teremt; a múlt és a jelen, az ő és az én korrelatív erőterébe helyezve a szellemi és erkölcsi „eseményeket”. Legújabb műsora, a Radnóti Napló . . .*

– . . . ilyen is meg más is. Ez a feljegyzésekből, naplórészletekből, versekből álló anyag a költőnek a hazájához, a magyarsághoz való viszonyáról szól, arról, hogy ő magyar költő.

– *Radnóti életében ez a helyzet eleve drámai szituációvá lett a vállás vagy elutasítás kényszerében. Emberségével és költészetével szállt harcba az őt – sokakat – kizsákmányoló akaró brutalitás ellen. Vállalása mellett maradandó művekkel érvelt.*

– Érvelt Vörösmartyval is, ismert dolog az ő Vörösmarty-imádata. Az *Előszó* például teljes egészében elhangzik a műsorban. És hát érvelt szellemi, erkölcsi magatartásával európai magyarként. Babits halálakor írta, a műsorban is benne van, hogy „Ki védi most már azt – milyen nehéz is megmondani: mit? – amit védeni kell.” Számomra ihlető volt ez a gondolat. A magam feladatának, emberi és művészi kötelességének érzem azoknak az értékeknek a védelmét, amelyeket olyan nehéz megnevezni, de mindennél valóságosabbak. Igen, nagyon fontos ez nekem . . . – most szívesen beszél, hallgatva várom a folytatást. – Eleinte párbeszédesen képzeltem a *Napló* feldolgozását, de a szituáció sűrű feszültsége szinte követelte a kirobbanó monológot. A nyomorító, személytelen erőszakkal szemben csak egyéni szó hangozhat érvényesen, a személyes példa az, ami érzéki módon közvetíthető. A *Napló*t 80 perces monodrámának tartom.

A kritika egyöntetűen levett kalappal fogadta, a Színkritikusok *Különdíja* kategórián kívül szükségesnek tartotta elismerni. Pedagógiai értékét a Fővárosi Tanács díja hangsúlyozta. Bár a legfiatalabb közönséget is megérintené, ahogy színházzá elevenedik előttük a tananyag-költő alakja, műve?! Ahogy megjelenik előttük a sors! Egy kegyetlen, fölemelő, paradigmatis sors.

A Radnóti Színpadon már évek óta színre kerülnek színházi produkciók, zömmel egyfelvonásosok. Atütő színházi sikert a tavalyi évadban a *Valódi Vadnyugat* előadása ért el. Az utóbbi évek talán legjobb drámája az amerikai Sam Shepard műve, dicséretes gyorsasággal került itt közönség elé. A két főszerep egyikét, az entellektüel fivért Bálint András játssza.

– Hogy tetszett? – kérdi möhön.

– *Nagyon és nem eléggé. A darabnak, úgy sejtem, többszólamú a mondanója, mint az előadásnak. Viszont az előadás maradéktalanul ábrázolja a legfontosabbat: az intellektus törekény kiszolgáltatottságát a primitív ösztönuralomnak. – Várákózon néz rám. – A Maga alakításában Austin a „kultur-máz” levedlése közben is megőriz még bizonyos fölényt, talán mert annyira hisz(ünk) az intellektus erejében; cselekvően mégis fölébe kerül az önfelmentő nekivadás, ami így afféle „realizmus diadala”. Ennek a kommersz-műveltségű filmírónak üzleti megalkuvásokba züllő „kulturája” kétségbeejtő ismerősen hitelesíti a calibáni fivér ítéletét, hogy tudniillik „a művészetnek nincs jövője”. Nagyon tetszett a szenvedélyes őszinteség, ami egyre forróbbá tette a játékot és nélkülözött minden kiszámítotttságot. Színházban – számomra – nincs unalmasabb és bosszantóbb, mint ha meg akarnak etetni valami kiagyalt „konceptióval”. Az ilyen őszinte produkciók táplálnak még az emberben valami reményt, hogy van, lehetséges élményszerű színház.*

Tartózkodó mosollyal hallgat. Akkor is, mikor gratulálok neki, hogy műsorra tűzte a darabot. Lassan igazgatói terveiről, lehetőségeiről kezd beszélni.

– Nyitott, valódi színházat szeretnék csinálni a Radnóti Színpadon. Minden újra figyelő, új értékeket bemutató színházat. Várkonyi Zoltán hajdani Művész Színháza az ideálom, ami a műsor frissességét illeti. A steril előadóművészetet ma túlhaladottnak érzem, amolyan széplelkek füves kertecskéjének. Bezárt kertecskéjének. Természetesen a Radnóti Színpad az a hely, ahol a vers, a széppróza megjelenik a színpadon, de mindig *színházi formában*. A *Napló* talán elég bizonyíték rá.

– *Ahogy kiforrott művészegyénisége, kiforrott a stílusa is. Akinek stílusa van, annak ízlése is szokott lenni. Sajátos ízlése.*

– Nézze, az igazgató ízlése nem lehet diktátum. Nem engedhetek csak a személyes ízlésemnek. Igyekszem toleranciára a darabválasztásban is, a színpadi stílusok iránt is. Úgy hiszem, hogy a Radnóti ideális helyszíne lehet egy művészi, sőt: irodalmi igényű értelmiségi kamaraszínháznak. Pesten van ennek létjogosultsága, a mi 230 férőhelyes kis helyiségünk a város közepén a legalkalmasabb rá. Ami a színvonalat illeti, a nagyon kidolgozott, cizellált, nagyon profi, realista művészetben hiszek. Profinak természetesen nem a gyorsan, rutinból összetákolt vacakot nevezem, hanem a mesterségbeli fölkészültséggel megmunkált, nagyon precíz, nagyon fegyelmezett produkciót. Ilyen színvonalon akarok élő, polifon színházat csinálni. Óvakodnék a patinás szövegmuzeumtól is meg a hatásvadász krakélerségektől. Szóval, művészetet minden szépelgés, lilaság és alkohol nélkül. Klasszikust, tegnapit és mait egyaránt bemutatunk.

– *Például?*

– Calderon alig játszott darabját, *Az élet álom* címűt . . . Herczeg Ferenc *Kék rókáját*, az őszi évadot ezzel nyitjuk. Új magyar darab is készül számunkra. Folytatjuk a *Szöváltás* havonta készülő „számaikat” . . .

A színpadi folyóirat az elmúlt szezon sikeres újdonsága volt, hat „száma”, azaz műsora jelent meg.

– Minden számot kiadunk egy szerkesztőnek, a téma prominens képviselőjének, aki aztán színházunk irodalmi vezetőjével, Gelléri Agnessel egyetértésben hívja meg vitapartnereit, állítja össze az irodalmi anyagot. Volt olyan témánk, hogy „az ötvenes évek”, középpontjában Illyés versével, az Egy mondat . . . -tal; volt „erdélyi” téma; egyik számban a posztmodern- neoavantgarde vonult fel . . . Vendégszerkesztőnk volt Balassa Péter, Gyurkovics Tibor, Réz Pál, Györe Balázs, Bodor Pál . . . Ki-ki a magával egyívású társait hozta. Ennek a folyóiratnak, úgy tűnik, van közönsége . . . De mennyire van!

– *Minden tervéhez adottak a feltételek?*

– Hát azt nem mondanám . . . Ezt az évadot azonban már elő tudtam készíteni: a társulat megerősítése, vendégszereplők és vendégrendező lekötése idejében megtörtént.

– *Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy színházigazgatónak? Mit tart elengedhetetlennek?*

– Hüha! – keresztbe rakja hosszú lábait, de alig fér a fotel meg az asztal között, kénytelen megint féloldalra helyezkedni. – Ezerszemű Árgusnak kell lennie leginkább! Tréfán kívül: rendelkeznie kell egy nagyon ritka emberi tulajdonsággal, empátiával. Ma ez a divatos szó, de mondhatjuk az odafigyelés, az emberismeret, a szeretet képességének is. A jövő majd megmutatja, megfelelek-e, van-e bennem elég ebből a képességből.

Egész közéletünk, művészeti életünk egy nemzedék- és stílusváltás kínjai-

ban vajódik. Két szélsőséges magatartás súrlódásai kísérik ma még elég előnytelenül a folyamat eseményeit: egy sánc mögé vonuló, minden változót eleve gáncsoló, néma ellenállás és egy krtitikátlanul ujjongó, tévesztéseket zsenialitássá átmagyarázó lihegés. Mondani sem kell, hogy a szembenállók között rendszerint nem a valós értékek érvényesülnek. Persze az új nem mindig jobb is, de helyzeti előnye egyre biztosabb. A merev vagy tolakodó kizárólagosság egyformán akadályozza az egészséges változást. Ritkán történik olyan biztató továbblépés, amilyen a Radnóti Színpadnál Bálint András igazgatói megbízatásával, illetve azóta ment végbe. Az ő tudatosan diszkrét, visszafogott stílusa talán nemcsak színészi alakításait, a színházát is megmentheti az elcsuszamlásoktól. Programjához jószívvel kívánhatunk szerencsét.

– *Igaz is! Fortuna mintha kedvelné...*?

Tétova, szabadkozó mozdulatot tesz, de csöppet sem jött zavarba. Hajszálpontosan tudja, mit akar.

KÜZDELEM A GROTESZKKE

(Gyurkovics Tibor drámáiról)

Gyurkovics Tibor elemzésünk tárgyául szolgáló két kötete nyolc drámát tartalmaz. Az 1976-ban megjelent *Nagyvizit* című könyv a hetvenes években keletkezett műveket foglalja magában, az *Ólni, ölelni* című kötetben, melyet 1985-ben adtak ki, a még szintén az előző évtizedben bemutatott Tolsztoj-adaptáció kivételével, a nyolcvanas évek elején színre került drámák találhatók. Egy jelentős drámairói műhely másfél évtizedes tevékenysége tárul fel tehát előttünk, s tanúi lehetünk a szerző útkeresésének, a művészi világkép módosulásának is. Ez utóbbit jelzi az a körülmény, hogy a színműveit mindig pontosan és találóan minősítő Gyurkovics a korábbi kötet négy drámája közül hármat nevez „tragikomédiá”-nak, s csak egyet „drámá”-nak, míg a későbbi kötetben az arány éppen fordított. Ott a befejezésül közölt *Isten nem szerencsejátékos* tanúskodott az egynemű drámai hatásra való törekvés feltűnéséről, itt pedig a könyv nyitányaként megjelentetett *Magyar menyasszony* jelzi, hogy még eleven a különemű elemeket összekapcsoló-ütköztető tragikomikus, illetve groteszk világlátás. A súlypont azonban nyilvánvalóan az előbbi javára tolódott el. Úgy látszik, hogy a szerző útja a hagyományosabb, ám ma ismét érvényesnek és hatékonyak tűnő drámai ábrázolás felé vezet. Ez pedig egyaránt lehet a hatvanas és hetvenes években kiemelkedő értékeket eredményező groteszk drámaiság kimerülésének, legalábbis átmeneti megtorpanásának, s ugyanakkor más drámai formák megújulásának a következménye. Gyurkovics drámáinak vizsgálata a műnem hazai fejlődési tendenciájával kapcsolatos kérdés árnyaltabb megközelítését teszi lehetővé.

A korábbi drámák által képviselt groteszk a szereplők közti viszonyrendszerbe helyezett meghökkentő elemekre épült, melyek az alaphelyzetből fakadó cselekmény során mindig újabb és újabb meglepő reakciókat váltottak ki a figurákból. Ezáltal nemcsak a színpadi térben megjelenő jellemekre vetődött leleplező fény, hanem sajátos miliő is kialakult, melyben fokozatosan mégis valószínűvé, sőt általános érvényűvé vált az, ami előbb még képtelennek tűnt. A váratlan modellszerűvé válása – e művek legfőbb jellemzője – legtöbbször a mai család ábrázolásával kapcsolatos. Gyurkovics családjai nem hullanak ugyan szét, de az együttmaradás leginkább az érdek és a megszokás következménye, s az ön- és helyzetismeret hiányával függ össze. Nem megőrzött, s ily módon tartósabbra kovácsolt, hanem kényszerűen meghagyott, s valójában tartalmatlan egység ez. A hamis gesztusok, a pótcselekvések és a kommunikációra való képtelenség közege, amelyben „az embernek ... lassan nincs köze semmihez. Tárgy lesz. Mint egy seprű.”

A *Szeretetotthon* című darab világát nem is annyira a közöny, mint inkább az apa és gyermekei ádázul fondorlatos küzdelmében megnyilvánuló „generációs gyűlölet” hatja át, melynek kisszerű és mégis magától értetődő tárgya a lakás. E megalázó harc pusztítását azonban végül is megfékezi az itt még sorsformálásra képes emberség, mely az Öreg gazdagon és hitelesen megformált alakjából sugárzik. Groteszk kedvessége, faragott jószág és elbűvölő kóklersége alapján elhiszük, hogy távozása hiányt hagy, s a fiatalok lelkülete még nem annyira kietlen, hogy ezt ne éreznék s ne vallanak be. Éppen e hiányérzetből kiindulva lehet folytatni, sőt újrakezdeni az együttélést.

Ez a „humánus ellenérő” hiányzik az *Őszinte részvétem* című dráma világából, mely a halott tudós-apa alakjához s emlékéhez fűződő viszonyokból szerveződik. Kietlen megoldás, hogy a szereplők szavaiból igen ellentmondásos értesüléseket szerzünk

a holtról, hiszen kölcsönösen rácafolnak egymás vélekedésére: kommunista volt-e vagy nyárszolgár, zsidó vagy antiszemita, ateista vagy katolikus, meghasonlott vagy szilárd meggyőződésű, szeretett-e valakit vagy tán nem is ismerte, merészen kártyázott-e vagy túlságosan is óvatos volt, végül már semmit sem tudunk róla. Lényegében egyetlen információnk marad, melyet egy szerzői instrukcióból kapunk: „jelentős, nagy tudású ember élt itt”, de az örökösök éppen e jelentőséggel nem tudnak mit kezdeni. Torzult értékrendjük, zavaros kapcsolataik, amnéziás tudatuk alapján nem is csodálkozunk ezen. Az elhunyt pusztá tárgya számukra: eltakarítandó tetem, s megkaparintandó notesz, benne a nagy felfedezéssel, a félelem elleni gyógyszer képletével. A szerző tömörítő ereje mutatkozik meg abban, hogy a méltó temetésre való kép telenségük bénító szorongásukkal függ össze, ez pedig halottiságukból táplálkozik. A szinpadí tér következetesen megteremtett füledt, beteges kriptahangulatának azonban van egy groteszk módon ellentmondásos, rejtett, ám mégis mindinkább nyilvánvaló dimenziója. Ugyanis a közönséges gesztusoknak a cselekvések szintjén történő felhalmozódásával párhuzamosan a szövegstruktúra fokozatosan feltöltődik alpári elemekkel, bestiális képekkel, a gesztusokat értelmező „sertésmetaforákkal”. Ily módon a temetői hangulat mögül egyre inkább előtűnik a trivialitás miliője, s éppen ezáltal értelmeződik a drámai világ, mely azt sugallja, hogy az élet pusztulását valójában nem az elmúlás, hanem a trivialitás jelenti. A halál nem más, mint az élet belesüppedése a közönségesbe, s ezen nem segíthet semmiféle vegyszer. Mindebből kitűnik, hogy Gyurkovicsnál a groteszk egyszerre létállapot és ábrázolási mód, egyaránt áthatja a helyzetet és annak minősítését.

E kérdéskör tematikai kiszélesítésének érdekes kísérlete a *Magyar menyasszony*, mely a családi kapcsolatok kiüresedésén keresztül a tágabb közösséghez, a nemzethez fűző kötelékek szétmállásáról, a nemzeti közösséget éltető hitek és eszmék eróziójáról tanúskodik. A szerző ezúttal valójában a hiány drámai megjelenítésére vállalkozott, ezért túlságosan is arc nélküli az a hitevesztett népség, mely a mű középpontjában álló magányos, kiszolgáltatott hősnőt, Marit körülveszi. Csupán Gyugyu alakja válik ki a szürke kórusból, akinek időtlen tunyasága, majd lázas, „pénzcsináló” hajszája egyformán értelmetlen és céltalan. Ez a figura a szerző egyik igen elgondolkodtató meglátásának eredménye, mely szerint a mai ember két, annyira különbözőnek tűnő magatartásmódja valójában ugyanannak a „gyugyuságnak” a megnyilvánulása, s a valódi eszmék és hitek hiányából fakad. Részletekben különböző, de lényegüket tekintve egyformán értékvesztett két környezethez való azonos alapviszonyról van tehát szó, melynek feltehetően több árnyalata és variációja lehetséges, ezek drámai megjelenítésére azonban a szerző nem vállalkozott. Nyilván azért, mert az uniformizálódás tényének hangsúlyozását eszmei szempontból fontosabbnak tartotta, mint a lényegi azonosságon belüli különbözőségek művészi megragadását. A mellékszereplők hasonlósága azonban fékezi a szituáció kibontását, s így a drámai cselekmény dinamikáját dramaturgiai eszközökkel, „fogásokkal” kell biztosítani. Kétségtelen, hogy Gyurkovics e feladatot igen színvonalasan oldja meg: szinte minden lehetőségét kiaknázza a *Szeretetotthon*-ban már kipróbált tükördramaturgiának, amely az ismétlődések által a változhatatlanság és kiútatlanság érzését sugározza. Remekül alkalmazza sajátos dialógustechnikáját is, mely a véletlen és szándékos félreértések gyakoriságával s a hiányos mondatok láncolatszerű alkalmazásával a beszélők tudatának roncsoltságát fejezi ki, s ugyanakkor az előre- és visszautalások hálózatát hozza létre a szövegben, mely a közlésegségek jelentésének meglepő és reveláló bővülését eredményezi. Mégis, a figuraformálás fentebb jelzett megoldatlansága következtében, gyakran az az érzésünk támad, hogy eleven drámai organizmus helyett egy precíz szinpadí mechanizmus olajozott működésének szemtanúi vagyunk. A történelmi freskóból így az író által is hangsúlyozottan „matrica” lesz, mert a groteszkból ebben az 1980-ban bemutatott drámában már kihullott a szemléletnek az a pozitív magja, mely a műfaj fontos elemeként korábban a jellemrajz inspirálója volt. Éppen ez a módosulás ad magyarázatot a drámapusókának az életművön belüli háttérbe szorulására, s feltételezhetjük, hogy Gyurkovics útja bizonyos mértékig tipikusnak tekinthető.

Pályáíve különösen azért tanulságos, mert még a hetvenes évek első felében a

groteszk műfaj olyan jelentős, minden bizonnyal maradandó értékét alkotta meg, mint a *Nagyvizit*, mely a későbbi drámák megítélésének is mércéje lehet. E műben Gyurkovics a drámai szituációteremtésnek egy más, az eddig említett színművekétől eltérő változatát alkalmazza, mely maradéktalanul megfelel a kiválasztott élettényeknek. Itt nem egy család élete jelenik meg előttünk, hanem egy véletlenül összekerült csoport, egy kórterem betegeinek fájdalommal, szorongással és reménykedéssel teli világa. E szenvedők sorsa így sajátos belső teret képez, melyet más, számunkra elérhetetlenül távolinak, már-már irracionálisnak tűnő, mégis óhajtott szféra vesz körül: a külvilág, az elvesztett élet. Ők itt bent az otthonosan magány iróilag remekül elkülönített s hiteles emberi sorsként kibontott változatait képviselik, akik onnan kívülről várják a pártfogást, a biztatást, a gyógyulást. Arra talán még számíthatunk, hogy fény derül e kinti világ esendőségére, hogy a remélt segítség *onnan* nem érkezik, *nem érkezik* meg: a maguk gondjaival küszködő látogatók gesztusai látszólagosak és feleslegesek, az értetlen és szórakozott Főorvos közönyös ténymegállapításai („Seb. Fáj. Nagyon fáj. Ez maga az élet.”) kétségbe ejtenek, s egyébként is betegebb, mint a páciensei. Gyurkovics akkor tér el igazán a kórház-témájú művek hagyományától, s alkot egyénien maradandót, amikor – a gazdagon elmélyített jellemek és viszonyaik lehetőségeit kibontva – a kórterem helyzetét létállapottá fokozza, s ebben az elhagyatottságban betegek fellelik a remény végső esélyét – egymásban. S a magányos szenvedőkből felébredő együttérzésük szinte észrevétlenül kisközösséget formál, melyet már nemcsak a hasonló sors kapcsol egybe, hanem a részvét és a segíteni akarás. A halálosan beteg Badari megakadályozza az elkeseredett Cziegler öngyilkosságát, majd kimondja, amit most már többé-kevésbé mindannyian éreznek: „Milyen jó, hogy egy szobába kerültünk! Maga, F. Tóth ... Péter ... Klári ...” Az illúziókkal való leszámolásnak, az etikus magatartás kiküzdésének katartikus drámája ez!

Talán igazságtalanok vagyunk, mikor ehhez az alkotói csúcshoz viszonyítjuk a szerző újabb drámáit, noha az eltérő jegyek megfigyelése elősegítheti e művek sajátos arculatának megrajzolását. Mindenekelőtt az tűnik fel, hogy a groteszk tragikomédiák szociológiai érdeklődésével szemben a metafizikai tájékozódás kerül előtérbe, s az ember időtlenebb viszonyainak (ember – világ, férfi – nő, úr – szolga) megjelenítésére helyeződik a hangsúly. A megváltozott érdeklődésből fakadó újtipusú ábrázolásmód nehézségei leginkább a szerző dramatizálásaiban figyelhetők meg. A *Kreutzer-szonáta* színpadra állítása merész vállalkozásnak látszik. Tolsztojnak az elbeszélésében megszólaló keresztény eszménytana szerint a testiség bűn, melyet csak a felbonthatatlan házassággal lehet megváltani, ez viszont szűk körre korlátozza az ember tevékenységét, ily módon csak a kölcsönös önmegtartóztatás és lemondás tisztíthatja meg és szabadíthatja fel az egyént. Ez a felfogás pedig túlságosan is távol áll a férfi és nő viszonyának mai realitásaitól, s ezért úgy vélhetnénk, hogy Tolsztoj remekműve a színpadi jelenidő reflektorfényében időszerűtlenné válik. Pedig Gyurkovics éles szemmel látja meg a téma aktuális drámai lehetőségét, mely éppen az erkölcsi eszmény követésének nehézségeivel, az eszmény és a való eltávolodásával kapcsolatos. Az ideához ragaszkodó s könnyen fanatikussá s végső soron életellenessé váló felfogás, illetve a realitásokhoz alkalmazkodó, s a megalkuvás, sőt a destrukció lehetőségét rejtő álláspont feszültsége, küzdelme termékeny és mai értelmű drámai szituáció fókuszra lehet. Mint ahogy egyaránt hiteles emberi sorssá formálható a gyakorlatnak az eszménytől való távolságát deficitként, állandó kudarként elkönyvelő, vagy az eszményekkel leszámoló s a kvalitásérzék elvesztésével küszködő magatartás. A szerző el is indul ezen az úton, amikor a kerettörténet elbeszélője helyett megteremti Marija Fjodorovna alakját, mely a drámai feldolgozás kulcsa lehetne. Kár, hogy az útítársnő nem válik vitapartnerre, a sors és a magatartás alternatívájává, ehelyett inkább Pozdnisev ismétlődésének hat, s ez ugyan eszmeileg általánosítja a felvetett kérdést, ám megfosztja dinamikájától, s így a múltat felidéző jelenetek szerkezeti egységét nem drámai feszültség, hanem az epikus keretjáték biztosítja.

Az *Édes Anna* dramatizálása még nehezebb feladat. Kosztolányi ugyanis megőrzi az elbeszélő személyes beszédhelyzetét, s az alapvetően fontos tartalmakat narráció

formájában közli. Ezek átültetése a dialógusokba azért sem könnyű, mert a szereplők, különösen Anna, nem fogalmazhatják meg, sőt fel sem ismerhetik cselekvéseik indítékait, amikről csak egy történetmondó tudhat. A témaválasztásban bizonyára szerepet játszott Gyurkovics izlése, hiszen Kosztolányi leírásában igen fontosak azok az apró groteszk vonások, melyek képesek a személyiség rejtett zugait is feltárni. Csak-hogy a dramatizálás aránytalanul felnagyítja e jegyeket, így az eredeti szöveg finom jelzései erős színekkel megrajzolt allegóriákká válnak, s Kosztolányi választékosan pontos és árnyalt stílusa helyett időnként „maian” durva, de a párbeszédekben és az instrukciókban néha hiteltelenné váló, a kortól és a miliőtől idegen hang szólal meg. A regény Bálint György által megfigyelt szűkszavú természetessége és a szegények iránti spontán rokonszenve a színpadi változatban az úri ház világának indulatok elutasításává alakul. S éppen ebben rejlik a dramatizálás legfőbb buktatója. Gyurkovics éles szemmel ismerte fel azt, hogy Anna áldozati sorsa drámai szituáció fókusza lehetne, de (emberileg persze érthető) indulatának hevében egyformává s ezért jellegtelenné olvadnak a cselédlányhoz fűződő viszonyok. Míg Kosztolányi például finoman elkülöníti Vízny hivatalkai konzervatívizmusát a középosztály újabb, hagyományörzéstől idegen nemzedékének Jancsi úrfiban megtestesülő magatartásától, Gyurkovicsnál egy bordában szótt farsangi bábuk veszik körül a hősnőt, s az egész Attila utcai házat szellem, lélek és személyiség nélküli társaság népesíti be. E közegben Moviszter doktor figurája, s az általa hordozott irgalom-etika is súlytalanabbá válik a kelletténél, a rikkancs figurája pedig kissé idegennek tűnik.

E színpadi adaptációk, a fent jelzett megoldatlanságok ellenére is, fontos tanulsággal szolgáltak. Az író bennük tett kísérletet egy új típusú, homogénebb drámai világ megteremtésére, melynek jellemrajza plasztikusabb, lélekábrázolása következetesebb, dikciója teltebb, modellszerűsége áttételesebb mint a tragikomédiáké, cselekményszövéseben pedig már nem a meglepő, hanem a szükségszerű dominál. Útkeresésének tapasztalatai eredeti műveiben máris figyelemre méltó eredményekhez vezettek. A még 1976-ban bemutatott *Isten nem szerencsejátékos* igen meggyőzően szembesíti a minőségelvű, az akarat megfeszítésére és a veszély vállalására épülő magatartást, mely a hétköznapi gyakorlat meghaladására törekszik, azzal a szürkébb igazsággal, mely hajlandó a való életet cselekvési keretként elfogadni, s a javítás reményében vállalja a közösséget azzal, ami még gyarló. A kiválás és a részvétel morálja ütközik tehát össze, s noha az író rokonszenve ez utóbbi, s amannak heroizmusa mögött megmutatja az életellenesség csábítását, mégsem tagadja meg tőle a meggyőződés bensőséges élményben átélt szubjektív igazságát. Korlátozza viszont e küzdelem drámai konfliktussá érlelődését a Vizsgálóbíró és Simon szerepének egyoldalúan, támadóként, illetve védekezőként történő elkülönítése, s a vita egzisztenciális feszültséget nélkülöző, s túlságosan is az egyedi esethez tapadó jellege. A *Fészkekalja* című dráma, mely a vizsgált művek közül a legkésőbb került színpadra, ismét egy család életét jeleníti meg, ezúttal a női sors, egy elhagyott asszony nézőpontjából. Innét tekintve a drámai folyamat kibontása szerves, a szeretet nélkülözéséből, a kudarcélményből fakadó hiányérzet hitelesen alakul komédiázó szerepjátszássá, mely – mint az élethazugságok oly gyakran – ezúttal is tragédiába fordul. Megrendülésünk azonban még mélyebb lehetne, ha az író a mellékszereplők magatartását is összetettebben motiválná. Így az anya alakjának bensőséges rajzától kissé elűt a többiek egy-egy vonással, a korábbi tragikomédiákban megszokott jelzésekkel történő megjelenítése, nem azonos tehát a főhősné és a környezetének tipizáltsági szintje, s ez megbontja a drámai világ egységét.

Gyurkovics Tibor drámairól útja eddig a groteszkkal való küzdelem jegyében haladt. Ennek során előbb, mintegy a forma meghódításaként, fokozatosan megvalósította a világlátás s az ábrázolási mód szerves egységét, mely fontos műveket eredményezett, s a *Nagyvizit*-ben a műfaj egyik kiemelkedő értékét teremtette meg, később viszont, inkább már a groteszktól való eltávolodásként, egy új drámatípus felé haladt. Ennek kimunkálásában máris számottevő eredményeket ért el, annak ellenére, hogy munkáját nehezítette a groteszk ábrázolás néhány megőrzött, s az új drámák egyneműbb világába csak kevéssé illeszkedő eleme.

Harangkondulás

Weöres Sándor-variációk

*arany kés forog – – a telt szívben és fönn – – a magasban
se határ se út – – fény pattog éles szilánk – – arany kés forog
a telt szívben és fönn – a magasban
– – se határ se út*

*és fönn a magasban se határ – – se út – –
madárcsapkodás – fénylő tekintetek – – arany kés
a telt szívben – – forog – – vércsevijjogás – –
lélegzetfojtva: állók – – éles szilánk
– – se határ se út*

*vércsevijjogás – – ijedt verdesés – fénylő pattogás
:arany kés forog: – – tompa jajdulás – – :se határ se út:
harangkondulás – – kurta nevetés – – madárcsapkodás:
– – a magasban arany kés villog – – a magasban
fénylő tekintetek – – lélegzetfojtva állók
– – se határ se út*

(arany kés forog)

*madárcsapkodás – – vércsevijjogás
lélegzetfojtva állók
madárcsapkodás*

*a magasban fénylő tekintetek
madárcsapkodás – – vércsevijjogás
lélegzetfojtva állók*

*ijedt verdesés
a magasban
lélegzetfojtva
fénylő tekintetek*

*madárcsapkodás
lélegzetfojtva állók
a magasban fénylő tekintetek
ijedt verdesés*

Zárójelvers op. 16.

- //csak a nevetését, néhány mozdulatát, csak a pillantását és szeme rebbenését,
csak a száját, a szeme rebbenését, csak a tekintetét, néhány mozdulatát,
csak a mozgását, csak az ölelését, csak a testét, csupán a remegését,
4 csak a testét, csupán a remegését, csak a kiáltását, karja szorítását,
csupán a kiáltását, karja szorítását, mozgását, mozdulatát, csak a nevetését,
eleven lüktetését, szeme rebbenését, égő lobogását, furcsa lebegését,
szíve dobogását, lélegzését és futását, bőrének különös simaságát,
8 csak a vágyát, remegő odaadását, lágyságát, ágyéka megnyílását,
csupán ajkai nedvességét, szeméremajkai megadó feltárulkozását,
puhaságát és lágyságát, sötétlő szőrzete hívogatását s védekező takarását,
11 öntudatlan magábafofodását, teste és testem egybeolvadását,
csupán a kiáltását,
és Elza mosolyát őrzöm:
14 magamban; – a zihálását és a sikolyát – immáron örökre:
visszavonhatatlan//

Zárójelvers op. 17.

- //elmentél, Elza, szemedben mozdulatlanul ülök, szögletesen és bátortalanul,
örökre magam maradtam, Elza, örökre magam maradtam, szomorúan és
elveszetten,
szemedben mozdulatlanul ülök, szobám sarkában, székedre kuporodtan,
4 látod, ennyire magam maradtam, ennyire egyedül, szomorú csillogás
a tekintetem,
a hajad tiszta lobogás a szélben, tiszta lebegések a hajszálad,
szögletesen és bátortalanul ülök, Elza, nevetésed visszhangzik körülöttem,
íme hát, szólok, ennyi az ember, csöppnyi bú, csöppnyi üzenet,
8 magam maradtam, Elza, futásod-lobogásod figyelem, a távolban szárnyak
suhogása,
madarak csapdosása körülöttem, sirályok rikoltása hallik, és sok-sok
nevetés,
szemedben mozdulatlanul ülök, szobám sarkában, székedre kuporodtan,
11 örökre magam maradtam, Elza, szomorúan és elveszetten, örökre magam
maradtam,
a távolban
szárnyak suhogása,
14 végtelen tengerek a messzeségben, a tekintetemben, elérhetetlen nyugalom//

DÉLELŐTT A PARKBAN

(Egy Jiří Wolker vers jelentéseltolódásai József Attila fordításában)

József Attila a század harmincas éveiben a kor legnagyobb magyar szellemeihez, Bartókhoz, Németh Lászlóhoz hasonlóan érdeklődéssel fordul a szomszédnépek kultúrája (elsősorban irodalma) felé. Amint az köztudott, Anton Straka csehszlovák, illetve Moise Balta román sajtóattasék közreműködésével egész sor cseh, illetve román költő verseit fordítja magyarra. Komolyan veszi tehát azt a közép-európai programot, amelyet ő maga így fogalmazott meg: „rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk; és nem is kevés”, de ezen az egyetemes programon belül Jiří Wolker, Petr Bezruč, Aron Cotruș, Tudor Arghezi és mások verseinek magyarításával egy speciális célt is követ. „*Saját hangjára talált az akkori* (román és cseh, T. Á.) *baloldali... munkásversekben*” (Gáldi László: József Attila, a műfordító. ItK 1955. 2. sz.), s e „munkásversek” magyarra fordításával ezt a „saját hangot”, a magyar proletárvallás hangját akarta felerősíteni.

Kétségtől eltekintve a tisztes célok ezek, méltók József Attila alkotói és a társadalmi haladásnak elkötelezett zsenijéhez, de e tisztes célok és József Attila költői génuszának ígézetében az elmúlt évtizedek során mintha egy kicsit túlértékeltük volna magukat a műfordításokat. Mintha költőnk műfordításaiban fordítói egyénítésnek minősítettük s „jóváírtuk” volna a forrásnyelvi szövegeknek sok olyan módosítását is, amelyek tulajdonképpen már meghaladják a modern műfordításpolitikák által még tolerált jelentéseltolódási mértéket.

Jelen dolgozatunkban József Attila egyik Wolker-magyarításának, nevezetesen a *V parku před polednem* (Délelőtt a parkban) című vers fordításának jelentéseltolódásait vesszük közelebből szemügyre.

A vers úgy mond „kulcsszavának” a módosulását Dobossy László így teszi szóvá és próbálja „jóváírni”: „*Hasonlóképpen* (értsd: úgy, ahogy a *Ballada o očích topičových* – Ballada a fűtő szemeiről befejező részét, T. Á.) *módosította József Attila a Délelőtt a parkban kulcsszavát, a megváltásra célzó ígét is, amely Wolkernél azért hat természetesen, mert másutt is, egész életművében kedvvel nyúl a népi vallásosságból visszamaradt szavakhoz, hasonlatokhoz, képekhez, metaforákhoz. József Attila viszont következetes ateista, elméletileg is jól képzett marxista, aki a vallási emlékeket a saját műveiben is szívesen profanizálja (például a Betlehem-versekben), s ezért a Wolker-költeményt, amely erre a két sorra épül: „Ma is, tán holnap ismét – megváltja kőházak kinjait virító imádságom”, így írja át, így keményíti meg, így szűri ki belőle a vallási érzelmességet egyetlen szó módosításával: „Ma is, tán holnap ismét – megoldja kőházak kinjait virító imádságom.”* (Irodalmi Szemle, 1964/9. sz. 836. o.)

Dobossy problémafelvetéséből közvetve az derül ki, hogy mivel József Attila „*következetes ateista, elméletileg is jól képzett marxista*”, joggal „*írta át*”, „*keményítette meg*” Wolker szövegét. Mielőtt még e problémához érdemben hozzászólnék, az esetleges félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznem, hogy a vers megírása idején Wolker valószínűleg ugyanolyan „*következetes ateista*”, mint József Attila, hogy a szülei már 1919-ben kilépnek az egyházból, s példájukat 1921-ben, mikor eléri a nagykorúságot, maga Wolker is követi (vö. Štěpán Vlašin: Jiří Wolker, Praha, 1980. 89. o.), s végül a „*vallásosságból visszamaradt szavakat, hasonlatokat*” Wolker is ugyanúgy „*profanizálja*” verseiben, mint magyar költőtársa, s – amint abban a cseh Wolker-kutatók megegyeznek – ezeknek a hasonlatoknak vallásos tartalmuk nincs, segítségükkel „*szociális szimpátiákat*” fejez ki, a bajok „*társadalmi orvoslásának a vágyát*” fogalmazza meg a költő (Alena Hájková, idézi Štěpán Vlašin, i. m. 89. o.).

Fejtegetésünk ezt a vonalat továbbvinni azonban nem szükséges, mert a József Attila-féle módosítás esetében a kérdés nem az, hogy eszmeileg Wolker szövege-e a

helyes vagy József Attiláé, s még csak az sem, hogy „joga” volt-e József Attilának a módosításra vagy sem (hisz a műfordításelméletek a példák garmadáját szokták felhozni a „kifejezésmód fordítói egyenítésére”, lásd például Anton Popovič: A műfordítás elmélete, Madách, 1980. 152–153. o.), hanem az, hogy a jelentéseltolódás a vers-egész szempontjából s esztétikailag funkcionális-e vagy sem.

„Ha a művészi szöveget adekvát eszközökkel akarjuk lefordítani, elsősorban belső elrendezésére kell gondolnunk, vagyis meg kell határoznunk az egyes elemek, részek helyét az egészben” – írja Anton Popovič a már fentebb idézett művében. Majd a cseh Karel Hausenblast idézi: „Ezzel tulajdonképpen a stílusnak mint a részeket szerves egységgé integráló kapocsnak a szerepe növekszik; az elemek eredeti különbözősége ellenében a mű stílári egységének kell érvényesülnie”. (A. Popovič, i. m. 129–130. o.). Induljunk ki ebből az elméleti posztulátumból, s próbáljuk meghatározni a Wolker-vers egyes elemeinek, részeinek helyét az egészben. Kezdjük a mű elején, s fokozatosan közelítsünk a már tárgyalt kifejezés értelmezéséhez, hogy a „stílust mint a részeket szerves egységgé integráló kapcsot” teljességében láthassuk.

A *V parku před polednem* című Wolker-vers kötetben először 1921-ben, a költő első könyvében, a *Host do domu*-ban (a cím szó szerinti jelentése: Vendég a házba)¹ jelent meg. E kötet annak a gyermek-ifjúnak a hitét tükrözi, aki a világot a szív jószágával, a szív mindent befogó szeretetével akarja megváltani. Az egykorú kritika (pl. František Götze, idézi Š. Vlašin, i. m. 109–110. o.) egyfajta „etikai realizmust” emleget a debütáló költővel kapcsolatban. Július Fučík szerint a *Host do domu* „a gyermek világra jöttének és felfedezéseinek a könyve” (idézi Š. Vlašin, i. m. 109. o.), arról „szól” tehát (ha szabad így fogalmaznom egy verskötet esetében), hogy hogyan fogadja be a világ a gyermeket, s hogyan fedezi föl a gyermek a világot. A *V parku před polednem* azonban részben elüt ettől az alaphelyzettől, mert azt az átmenetet testesíti meg, amely a *Host do domu* „etikai realizmusától a költő második kötetének, az 1922-ben megjelent *Těžká hodina*-nak (a cím szó szerint Nehéz órát, értelem szerint Vajúdást jelent)² harcoss proletárköltészete felé mutat. Íme, a vers teljes cseh szövege:

¹ A *Host do domu* egyébként egy cseh szólásnak az egyik fele. A teljes szólás így hangzik: *Host do domu – Bůh do domu*. Azaz: Vendég a házba – Isten a házba. Értelemszerűen: A vendéggel Isten érkezik a házba. A kötet címadó versének ismert magyar fordítása (lásd a *Modern Cseh Líra Kincsháza* című sorozat *Jiří Wolker* című kötetében, Európa 1959) azonban a Wolker-vers áhítatótól teljességgel idegen, kedélyeskedő *Vendég áll a házhoz* címet viseli, s ennek alapján így emlegetik magát a kötetet is. E vers- és kötet cím szabatos lefordítása persze nem egyszerű feladat. A cseh szólásnak ugyanis magyar megfelelője nincs, s így a címben rejlő kihagyást szinte lehetetlen érzékeltetni. Ha viszont a címben az egész szólás jelentését megadjuk, valahogy így: A vendéggel Isten érkezik a házba, akkor azt a feszültséget és sejtelmességet veszítjük el, amit az eredeti cím ellipszise jelent.

² A magyar olvasó a kötet címadó darabját *Nehéz óra* cím alatt ismerhette meg (a fordítást lásd a már idézett magyar Wolker-kötetben), s ennek alapján sokáig ez alatt a cím alatt emlegették magát a kötetet is. Először Dobossy László tette szóvá (éppen az Irodalmi Szemlében, az 1964/9. számban), hogy „a cseh kifejezésnek (*Těžká hodina*) van egy másik értelme is, mégpedig a szülés órája, és Wolker itt nem kétségesen a másik értelemben használja a címül irt két szót: a szülés órája jött el – hirdeti – a születése, amely új kort és új költészetet hoz...” Dobossy észrevétele helyes, de egy megjegyzés az ő fejtegetése mellé is oda kívánczok. A „*těžká hodina*” a cseh nyelvben olyan állandósult szókapcsolat, amelyből a „*hodina*” (óra) nem ragadható ki. A két kifejezés csak együtt értelmezhető, s együtt jelentik magát a szülést vagy születést. Az „óra” itt az „összkép” szerves része, s a születésnek vagy születésnek nem a konkrét óráját, hanem a teljes idejét (pars pro toto) s talán inkább a szülési kínokat, mintsem a szülés vagy születés aktusát jelzi. E mellett az értelmezés mellett szól a címadó vers következő sora is: „*Dnes je má těžká hodina; jedno srdce jsem poříbil a druhé ještě nemám*”. Magyarul, szó szerint: „Ma van az én nehéz óráim; egyik szívemet eltemettem, s másik szívem még nincs”. – A vers tehát nem annyira a születésről magáról, hanem a születést megelőző folyamatról szól. Ennek a folyamatnak a kifejezésére nekünk, magyaroknak viszont van egy nagyszerű, gazdag jelentés- és hangulattartalmú szavunk, a „vajúdás”. A Wolker-vers címét tehát akkor értelmezzük pontosan, s akkor magyarítjuk szabatosan, ha egyszerűen „vajúdásnak” fordítjuk.

V PARKU PŘED POLEDNEM

Po zelených trávnících bílé prvosenky připlouvají,
plachetní lodi vezou modrý den,
u domků z pisku děti jej rozdávají
celému parku, který je městem obklopen.

I já jsem ještě dnes dítě.
A mohu všechno mít rád,
ještě dnes a ještě zítra snad
kvetoucí modlitbou vykoupím bolesti kamenných domů.
Ale i modlitba tvrdne jak zrající jablko v haluzích stromů.
Pozití
to budou už dospělé oči, co lásku vx prsou mi rozjitří.
Stanu se mužem
a vojákem.
Voják modlí se bodákem.

Szó szerinti fordítása:

Dél előtt a parkban

A zöld pázsiton át fehér kankalinok úsznak egyre közelebb,
vitorláshajók hozzák a kék napot,
homokházak mellett gyermekek osztogatják
az egész parknak, melyet a város körülvesz.

Ma még én is gyermek vagyok.
És mindent szerethetek,
ma még és még holnap talán
virágzó imával váltom meg a kőházak fájdalmait.
De az ima is keményedik, akár az érő alma a fák lombjában.
Holnapután
már felnőtt lesz a szem, mely a szeretetet felszítja a mellemben.
Férfivá válok
és katonává.
A katona szuronyával imádkozik.

Az első sorban a „prvosenky” (kankalinok) a tavaszt jelképezik. (A kankalin a „tavaszi” jelző nélkül is főleg tavaszi virág, de a cseh nyelvben ez a tény meghangsúlyozódik, mert a „prvosenka” a „prvý” (első) szóból van képezve.) A két sor képei összetett metaforarendszert alkotnak. Értelem szerint: a pázsit zöld vizén fehér kankalinok: vitorláshajók úsznak egyre közelebb, s hozzák a kék napot.

A harmadik sorban megjelenik az ember „tavaszának” a hordozója, a gyermek („dětí”): homokházak mellett gyermekek osztogatják (mármint a kankalint) a parknak, melyet a város körülvesz.

A kezdő képsor fő motívumai tehát a tavasz és a gyermek, az utolsó sorokban pedig már a „zrající jablko”-ról (az érő almáról), tehát a nyárról, s a szeretet „felszító” („rozjití”) – elmérgesít, felszít) férfikoráról van szó, hogy a befejező sorban felcsattanjon a „bodák” (szurony), a harc kódája.

A versben tehát a természetet, gyermeket (embert) s társadalmat egyaránt megérlelő idő objektíválódik, s ennek az időnek a kulcsszava nem a „megváltásra célzó ige” (azaz nem a „vykoupím” – megváltom), hanem a „gyermek” és a „szurony”, tehát az a két szó, amely ezt az időt közrefogja. A versstruktúra e közé a két szó közé

feszül, s pontosan azt a történeßsört teszi szemléletessé, az olvasó számára is megélhetõvé, amely során a gyermek férfivá, s az ima (s így a „megváltásra célzó ige” is) szuronnyá keményedik.

S hogyan módosítja jelentéseltolódásaival e képpé objektivált történeßt a mûfordító József Attila? Idézzük a verset most az õ fordításában:

DÉLELÕTT A PARKBAN

*Fehér kikerics üdit zöld gyepet,
vitorlášhajók hozzák a kék napot,
s homokházaknál osztják gyermekek
az egész parknak, melyet a város körbetog.*

*Még én is gyermek vagyok.
Mindent szerethetek még,
ma is, tán holnap ismét
megoldja kőházak kinjait virító imádságom.
De az ima keményedik, mint az érő alma lombos ágon.*

*Holnapután
felnõtté lesz a szem, mely szeretetemet kibontja sután.
Fértili lesznek
és katona.*

S a katona imája a szuronya.

József Attila azzal, hogy a „prvosenny”-t „kikerics”-nek fordítja, lehetetleníti a verstörténeß beindulását. A kikerics ugyanis (szemben a kankalinnal) a köztudatban őszi virág, s így a versidő szempontjából anyira fontos tavasz-motivum a fordítás szövegébe nem mentõdik át. Az „üdit” és „zöld gyep” kifejezések a „připlouvají” (úszva közelednek) ige nélkül nem elég egyértelműen utalnak a természet megújulására, az élet kezdetére. Egyik is, másik is elképzelhetõ nyári vagy akár őszi környezetben is. Az eredeti szövegben viszont a tavaszt jelképezõ kankalin mellett az „úszva közelednek” ige hangsúlyosan a tavasz érkezését, az élet indulását jelzi.

Az „úszva közelednek” kifejezés elhagyása a kezdõ két sor képi összetartozását is elhomályosítja, illetve más jelentéssíkba tolja. Az eredeti szövegbõl világos, hogy a költõ az érkező tavaszi kankalinokat látja vitorlášhajóknak, a fordításban a „kikerics” és a „vitorlášhajók” tertium comparationis-a csak a „fehér” jelzõ, s a két sor két ki-jelentésének puszta párhuzama. De tegyük föl, hogy a „kikerics” és a „vitorlášhajók” metaforikus kapcsolata így is világos, a történeß idõbeli távlatá azonban akkor is leszûkül, mégpedig a „kék nap”-ra. A két sor párhuzamában ugyanis az egyértelmű második sor tölti meg jelentéssel a semlegesebb s egyben nyitottabb elsõ sort, s így végül is a két sor értelme egy kezdõdõ nap szemléltetése. József Attila szövegében nem egy évszak, hanem csak egy nap kezdõdik egy parkbeli csendélet (játszó gyerekek!) háttereként. Így viszont e kezdõ képsor leválik a vers egészérõl, nem kapcsolódik a második rész „érő alma” (az ős) motivumához, más szóval: a beteljesedõ idõ kezdetét veszti.

S van a magyar kikericsnek az őszi jellegen kívül még egy olyan kapcsolt jelentése, amely itt, e vers struktúrájának szempontjából zavarólag hat.

Ki ne ismerné Apollinaire nagy versét, amelyben a többnyire lilás-kékes, kellemtelen színû „kikerics” a „méreg”, s az általunk elmondottaknak megfelelõen pontosan az „ős” szinonimája? S ki ne ismerné azokat a beszélt nyelvi fordulatokat, amelyekben ez a már hangalakjával is kiabáló, provokáló virág a dac, a mást akarás szimbóluma? Hiába enyhíti a József Attila-fordításban is e virág ilyenfajta jelentését a „fehér” jelzõ, hangalakjával a szó azért csak bevillantja a kezdõ képbe a lázadás képzetét. S ezzel megintcsak a verstörténeß gradációja gyöngül, hisz Wolker szövegében csak a vers második részében, illetve a befejezõ sorokban jelennek meg a lázadást, harcot jelentõ „felszítja” és „szurony” kifejezések. Sõt a versnek – ahogyan azt már

többször elmondtam – épp ez az alapmondanivalója: azt a folyamatot érzékíti meg, amelynek során a gyermek férfivá érkezik, és a „mindent szeretni” állapotától eljut a lázadás, a harc szükségességének, sőt törvényszerűségének a felismeréséig. József Attila fordításában ez a lázadás, harc a „kikerics” következtében jelzésszerűen már az első sorban előlegeződik, s a „történő” Wolker-vers egyfajta állapotleírás felé tolódik.

Figyelemmel kívül hagyja József Attila a verstörténés gradációját a mű további részeinek a fordításában is. Az ötödik sorból elmarad a „ma” s a hetedik sorból az ismétléssel is nyomósított „még” időhatározószó. Wolker azt mondja: „Ma még én is gyermek vagyok”, „még ma s még holnap talán virágzó imádsággal váltom meg a kőházak fájdalmát”. A „ma” s a két „még” felhívás, mintegy bejelentése annak, hogy holnapután már valami más következik, nyomatékos figyelmeztetés az idő múlására. József Attila szövegében távolról sem ilyen hangsúlyos az idő motívuma, a nyolcadik sorral bezáróan a kép csaknem áll, s ehhez a csaknem álló képhez a „holnapután” már nem tud az eredeti szöveg dinamikájával kapcsolódni. Erejét veszti az „ima keményedik” kijelentés is, az idő folyamatából kikapcsolva nem hat törvényszerűnek. Wolker ugyanis azzal, hogy a természet és a gyermek érésének a folyamatát egybejátztatja, a „szurony”, a harc idejét törvényszerű, kikerülhetetlen jövőként objektíválja.

Itt kell megjegyeznem, hogy alaptalannak tartom Dobossy Lászlónak azt a véleményét is, amely szerint „a Wolker-költemény . . . erre a két sorra épül: *„Ma is, talán holnap ismét – megváltja kőházak kinjait virító imádságom”*”. Hisz az eredeti szövegben a megismételt „még”, s a „talán” határozószók pontosan annak az állapotnak az átmeneti, illetve jövőben kétséges jellegére utalnak, amelyről e két sorban szó van. Ez a két sor csak irányul valami felé, de önmagában semmiképpen sem súlypontja a versnek.

Tény viszont, hogy József Attila szövegezésében – éppen a két „még” elhagyása következtében – ez az átmeneti jelleg gyöngül, s amint azt fentebb már kifejtettem, a kép szinte állóvá válik, a szeretetnek azt az állapotát fejezi ki, amelyben a gyermeki lelkű költő imával akarja megváltani a világ fájdalmát. Sőt ha jól megnézzük, a fordításban a kilencedik sor „De” ellentétes kötőszóval nyomósított cezúrája sem annyira éles, mint Wolker szövegében. A cseh „Ale” (de) után már csak az ősz, illetve a harcos férfikor képei következnek, ezzel szemben a fordításnak még a tizedik és tizenegyedik sorában is a gyermek bájosan esetlen, naiv szeretete tér vissza: „Holnapután / felnőtte lesz a szem, mely szeretetem kibontja sután”. Wolker szövegében a „sután” szónak nincs megfelelője, s valószínű, hogy a fordítás szövegébe is csak a „Holnapután” hívórim hangalakja vonta be. Bevonása viszont az ellentétes hangulatértékű „rozjtíri” (elmergesít, felszít) ige megtartását is lehetetlenné tette (nem lehet valamit „sután” elmergesíteni, felszítani!), s így szelidült ez az egyértelműen lázadást kifejező ige a fordításban „kibontja”-vá. Csakhogy ez a „kibontja” a „szeretet” szelid felfokozásával nem előre, a harc irányába mutat, hanem visszautal a hatodik, hetedik és nyolcadik sorra, amely sorokban a gyermeki „szeretet” először említődik direkt módon, illetve utalásszerűen. (A „Mindent szerethetek még” és a „virító imádság” kifejezések párhuzamában a „virító imádság” is a „szeretet” jelentésével telítődik.) József Attila szövegében tehát a lázadás motívuma – a kezdő sor disszonáns „kikerics”-ét leszámítva – egyértelműen tulajdonképpen csak a befejező sorban, a „szurony” metaforában jelenik meg. (Még a „Férte leszek / és katona” sorokban is van egyfajta gyermeki kedveskedés, akárcsak éppen József Attila Altatójának hasonló sorában: „Tűzoltó leszel s katona!”) Ez viszont annyit jelent, hogy a harc szükségességének felismerése, amely Wolker szövegében fokozatosan, szervesen a mű teljességébe épíve valósul meg, József Attila fordításában csattanószerűen, hangsúlyozott előzmények nélkül, távolról sem az eredeti szervességgel következik be.

Adósak vagyunk még annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy József Attila a „megváltja megoldja” transzkripcióval valóban „keményít”-e Wolker versén, s valóban „kiszíri-e belőle a vallási érzelmességet”? S ami még ettől is fontosabb: meg-

bontja-e, s ha igen, mennyiben ez – és a többi – jelentésmódosítás a mű „belső elrendezését”, a „részeket szerves egységgé integráló kapcsot”, a wolkeri stílust?

Az „imádság” a „megoldja” kifejezés mellett valóban eredeti jelentését veszti, s értelmezhető olyan óhajnak, váagnak is, amely a „kőházak”, tehát a felnőtt társadalom „kinjainak” a „megoldását” (könnyítését, megszüntetését) célozza. (A „kőházak” motivuma a „homokházak”, a gyermekvilág ellenpontja!) Kérdés, hogy szükség volt-e erre a beavatkozásra, hogy nem nyitott kaput döngtet-e a fordító, mikor ki akarja szűrni a „vallási érzelmességet” a versből?

Wolker szövegében a „kvetouci modlitbou” kifejezésben a „kvetouci” (virágzó) szó visszakapcsolás az első sor jelentésére: a tavasz motívumára, a virágzás idejére, a fehér kankalin megjelenésére. Ahogyan a gyermekek virágot osztogatnak a felnőtteknek, úgy próbálja megváltani a gyermek-költő imával a felnőttek kinjait. A virág a hasonló, az ima a hasonlított: olyan az ima, mint a virág, ez is, az is a tisztaság, a szeretet jelképe. Az „imádság” nem vallásos tartalmával van tehát jelen a versben, hanem azzal a jelentésével, amelyben közös a virággal. Nem valóságos imával akarja megváltani a költő a szenvedő világot, hanem szeretettel, s az „imádság” csak „szociális szimpátiájának” a képi kifejezése.

József Attila tehát a „megváltja → megoldja” módosítással ugyanazt mondja, amit Wolker, csak míg Wolker bibliai képpel szemlélteti mondanivalóját, addig József Attila ugyanazt a mondandót direkt módon fogalmazza meg.

A sor képiséget szegényíti a cseh „kvetouci” József Attila-i magyarítása, a „virító” is. Ez a kifejezés ugyanis nem olyan egyértelműen utal a kezdő sorok virágzás-motívumára, mint a „virágzó” jelentésű „kvetouci”. A „virító”-nak „rikító”, „tarka” jelentése is van, s így nem biztos, hogy az olvasó a fordítás olvastán a költő elképzelése szerint asszociál. Ha pedig nem aszerint asszociál, akkor a „virító” szó idegen testté válik a vers szervezetében.

S amit a „virító” szóról csak feltételesen mondunk itt, azt a vers fordításának egészéről bizonyossággként állíthatjuk: József Attila jelentésmódosításainak következtében fordításában sok az eredeti mű „belső elrendezéséből”, a wolkeri stílusból kicsúszó idegen test.

S az elmondottakat összefoglalva: Wolker műalkotásának stílárius egységét tartva szem előtt, József Attila fordításában a következő legáltalánosabb módosításokat észlelhetjük: az eredeti műben az idő folyamatának, a történésnek sokkal nagyobb a strukturáló szerepe, mint a fordításban; a fordításban nincs következetesen, sorról sorra végigvezetve a virágzó és beérő természet, valamint a szeretettől a harcig növegyermekek-férfi párhuzama; s végül figyelmen kívül hagyta a fordító Wolker versének (s általában lírájának) azt a vastörvényét is, amely szerint a leírt konkrét és reális helyzetek, pillanatképek a szerkezet meghatározott helyén törvényszerűen képpé válnak, s így általános mondanivalót közvetítenek, s hogy a konkrét és általánosnak ez az állandó transzmigrációja a makro- és mikrostruktúra szintjén egyaránt szüntelenül mozgásban tartja a művet, olyan párhuzamokat és ellentétpárokat alakít ki benne, amelyek szüntelenül előre és hátra utalnak, s megteremtik az aránylag rövid szöveg páratlan ökonómiáját.

Következésképpen: az olvasó a verset nem egy valóságos ifjú dinamikus fejlődésképpének, s ezt a fejlődésképet nem a harchoz felnevelés gazdagon motivált szimbólumának érzi, hanem egy olyan költő jellemrajzának, aki a passzív világszeretet állapotában hirtelen, formailag mintegy csattanóra hegyezve a harc aktivitására vágyik; ilyen értelemben nem tudunk mit kezdeni például a fordítás „Még én is gyermek vagyok” sorával, hisz ez a „ma” időhatározó nélkül, mintegy a vers idejéből kiragadva, azt jelenti, hogy „mint a költők általában, én is gyermek vagyok”, a „gyermek” kifejezés tehát konkrétságát veszti, s így lehetetlenné válik a „tavasz” és „gyermek” párhuzama s a férfivá érés versbéli beindulása; a „tavasz” és „gyermek” párhuzama mellett a fordításszöveg inadekvátusa még a következő párhuzamokat, metaforákat, és ellentétpárokat lehetetleníti: fehér kankalinok – vitorláshajók, a zöld gyep mint a folyó vize, fehér kankalin – érkező tavasz, virágzó imádság – virágzó fehér kankalinok, fájdalmat megváltani – fájdalmat megszüntetni, szeretetet

felszítani, elmérgesíteni (paradoxon); nem szervesülnek továbbá a mű egészével a fordítás következő kifejezései: kikerics, üdít, vitorláshajók, virító, kibontja, sután.

Vagyis: a mű eredeti stílárius egysége a fordításban a különböző jelentéseltolódások következtében jelentősen csökken, s így ezeket a jelentéseltolódásokat nem lehet a „fordítói egyénítés” kategóriájába sorolni, és egyéb módon sem lehet „jóváírni”.

Ezekután pedig bárki joggal kérdezheti tőlem: mi a célom a műfordító József Attilának ezzel a „deheroizálásával”? S nem rajzolom-e el a problémát azzal, hogy egy kevésbé jelentős Wolker-vers fordítását teszem meg vizsgálódásom tárgyává, s vonok le belőle messzemenő, szinte általános érvényű következtetéseket?

Ez utóbbi kérdésre válaszként csak ennyit: eredeti elképzelésem szerint írásomban a *V parku před polednem* fordításának mikroelemzését még a *Balada o očích topičových* című vers fordításának a vizsgálata követte volna (egy későbbi időpontban talán még erre is sort kerítek majd), s a két fordítás elemzésének alapján éppen azt akartam bebizonyítani, hogy József Attila műfordítói alapállása a jelentős és kevésbé jelentős Wolker-versek esetében ugyanaz: Wolker mindenkor konkrét és képi stílusát az általános és fogalmi (ha úgy tetszik: direkt) kifejezés felé tolja, s ezzel esztétikailag szegényíti.

Az első kérdésre pedig (amelyben persze tulajdonképpen saját lelkiismeretfurdalásom testesül meg) ezt tudom válaszolni: a műfordításirodalomban nincs deheroizálás mert nincs – hogy úgy mondjam – heroizmus. Az eredeti mű teljes jelentése nem egyetlen műfordításban, hanem a műfordítások végtelen sorában válik felfoghatóvá. A műfordítás olyan, mint a megismerés: a végtelenül sok jelentésű mű (a végtelen világ) befogadásának paradoxonát azzal oldja föl, hogy maga is végtelennek tételezi magát. Más szóval: a műfordításirodalomban nincs végleges, kikezdhettelen remeklés. De: egy-egy abszolút irodalmi tekintély fordítása nagyon könnyen leállíthatja a műfordítói megismerésnek ezt a természetes folyamatát. S véleményem szerint ez történt Jiffi Wolker öt verse esetében is. Az öt vers (köztük a *V parku před polednem*, de például a sokkal ismertebb és jelentősebb *Balada o očích topičových* is) a különböző magyar nyelvű világirodalmi vagy cseh gyűjteményekben állandóan József Attila fordításában kerül az olvasók elé, holott – amint ezt bizonyítani próbáltam – József Attila Wolker-fordításai sem kikezdhettelenek, s távolról sem véglegesek, mert a dolog természetéből következően nem lehetnek azok. Írásomban annak a zárlatnak a feloldását próbáltam meg, amelyet József Attila fordításai jelentenek az öt Wolker-vers fölött.

(Elhangzott a Szlovák Irodalmi Alap műfordítói szemináriumán Pozsonyban, 1986. augusztus 27-én.)

Elvesztett otthonok

Kabdebó Lóránt interjúja

KL: – Beszélgetésünk bevezetéseként Nemes Nagy Ágnes az ablakhoz hív és lemutat a környékre. Éppen most virítanak az akácfák, távolabb a gesztenye virágzik. Érdekes, hogy Nemes Nagy Ágnes mennyire megfigyeli, mennyire tudomásul veszi, mennyire regisztrálja a környezetét. Azt a világot, amelyikben él, ami körülveszi. Emlékszem, egy régebbi beszélgetésünk során beszélt arról, hogy a Krisztinavárosi templomnak van egy kovácsoltvas keresztje, fent a tetőn, sose vettem észre addig. Azóta ahányszor megfordulok ott, én magam is megnézem, ahogy az ég átvilágít rajta. Azóta úgy érzem, hogy jobban ismerem ezt a várost, ahol élek. Ezért kérem Nemes Nagy Ágnest, hogy azokról az otthonairól beszéljen, amelyekben élete során megfordult, hozza közelebb hozzánk egyrészt azt a világot, ami őhozzá tartozott, másrészt ismertessen meg minket mindnyájunk közös világával, talán azt is jobban fogjuk ismerni az ő szeme által ezentúl.

NNÁ: – Hízolgó, amit észrevevő képességemről mond, de azt hiszem el kell háritanom a bököt. Költő, író nem képzelhető el bizonyos fokú, fajtájú figyelem nélkül. Pláne nem, ahogy becézni szeretem magamat, tárgyas költő. Aki szereti a tárgyakat, aki használja, kihasználja a tárgyakban rejlő lehetőségeket. Vágjunk hát neki a témának.

Megemlítem volt otthonaim közül a családi lakást, ahol szüleimmal laktam. Ez a Bartók Béla út 28-ban volt (akkor Horthy Miklós útnak hívták). Egyébként a lakás nem az első, hanem a második számú épületben terült el, az ablakai nem az útra néztek, hanem hátrafelé, valamiféle átmenetre a grund és a kert között. Nem volt az csak grund, volt benne valami hasonlóság éppen a mostani lakásom környezetéhez. Azon a grundon is fák álltak, szerény fák, akácfák, azok is virágoztak májusban, ecetfák, egy-egy nagy gesztenyefa, sőt még virágágyások is találtak ott néha, a lakók szorgalmából. Gyerekkorunkban ott játszottunk. A lakás fekvése, főúttól való elszigeteltsége tette, hogy kivételesen csendes volt. Olyan csendes, mondhatni titokzatos lakás, amilyen még a legnagyobb forgalmú nagyvárosok útjai mentén is található. Három szobából állt, jellegzetes középosztálybeli lakóhely, vagy pontosabban, az első világháború után deklaszálódott középosztályé. A nagy előszobában piros kókuszszőnyegek, a mellékhelyiségek onnan nyíltak. Belül a középső, legnagyobb szoba ebédlő és szalon volt egyszerre, egyik oldalt a szülők hálószobája, másik oldalt a mi szobánk, a húgomé meg az enyé. A mi kettőnk élőhelye nem volt sem gyerek- sem lányszoba; pontosan úgy volt berendezve, mint a többi helyiség: fehér ajtók, nagy, sötét bútorok. Az egész lakás árasztotta magából a polgári biztonságot (két háború között), azt az atmoszférát, amely azt állítja magáról, hogy mindig így volt, és mindig így lesz. Ehhez hozzájárult persze a berendezés is, az óriási ebédlőkredenc, az óriási ebédlőasztal, a Mária Terézia stílusú vagyis neobarokk könyvszekrény, az öreg

zongora. A polgári kredenc – mint azt többen felfedezték – akár jelképe is lehetne a középosztálynak, vagy a polgárságnak, hatalmas, várszerű mivoltában, legyen bár ónémet, ál-ónémet, vagy legyen bár szecessziós, mint a miénk volt. Az ebédlőkredenc olyasféle, mint a madarak között a strucc: óriás, csak nem tud repülni. A kredenc „ingóság”, ami nem ingatható. Egyáltalán: nem mozdítható benyomást tettek a bútorok. Akadtak köztük finom darabok is, például biedermeier szekrény meg biedermeier szekreter, ez meg az, ezenkívül pedig szőnyeg, kép textília, fotelek. Főleg kép volt sok. Mai napig sem értem, hogyan gyűlt össze éppen a szüleimnél ilyen rengeteg festmény, amelyek többnyire aranyozott blonder keretben függtek a falon. Volt ott kérem minden, voltak ott nevezetesebb olasz városokról készült festmények, Pompeiről például; voltak magyar várakat ábrázolók, bűbajos régimódiságukban; családi képek sora: nagyszülők, dédszülők festve és fényképen. Aztán voltak festők alkotásai: Vigh Bertalantól (Vigh Bertalan a középosztály egyik László Fülöpje volt), Benyovszky Istvántól, Boszvai Istvántól. Benyovszky egyébként távoli rokonságunkhoz tartozott, időnként megjelent nálunk, vidám, telibeszédű, barna fickó. Olyankor odaállított engem az ajtófélfához, a mérőlécével, amit mindig a felső zsebében hordott, megmért, és megállapította, hogy 135 *canti* vagyok. Jelölte is a fejem mellett egy kicsi ceruzavonással. Mikor legközelebb jött, akkor azt írta már fel az ajtófélfára, hogy 142 *canti*. 150 *canti* fölött már nem járt hozzánk.

Fontos bútordarab volt lakásunkban a zongora. Mondom, öreg, kicsit rozszant zongora volt, a szüleim még Ugocsa megyéből hozták magukkal, amikor kimenekültek onnan az első világháború után; jelentős szerepe volt családom életében. Nagyanyám, anyám, húgom mind zenéltek, zongoráltak, szükségletük volt a zene; ez a zenei hajlam a húgomban csúcsosodott ki, aki aztán zongoratanár is lett. Ami engem illet, kimaradtam ebből a zenélésből, mely nem is csak a zongorára korlátozódott, hanem szétáradt sokminden egyébre. Volt nálunk gitár, mandolin, xilofon, sőt havasi kürt is, amit egy nagybátyámtól kaptunk. Szerencsére ritkán használtuk, a szomszédok nem kedvelték. A zenélés nem az én életformám volt, és ha kérdeztek róla, akkor mint egy versikét fújtam el: nálunk úgy van, hogy anyámnak van hallása, de nincs hangja, apámnak van hangja, de nincs hallása, húgomnak van mindkettő, nekem nincs egyik sem. És ez igaz is volt, sajna. A könyvszekrény ugyancsak jelentékenynek nevezhető. Mi minden volt benne? Jókai, Mikszáth, majdnem teljes sorozat, ez nagyon jó volt, erről már máskor is beszéltem. Gyerekkori és később sem szűnő boldogságaim közé tartozik Jókai és Mikszáth olvasása.

KL: – Azt hiszem, ez megmaradt magában, a Jókai és Mikszáth szeretete mindmáig, sőt egyszer épp maga leplezte le, hogy esszéíróként Mikszáthtól tanult írni.

NNA: – Így van, bizonyos fokig megtartottam, vagy magammal hurcolom a gyerekkori olvasmányaimat, még a kalandregényeket is, például Vernét, talán azért szeretek – isten bocsássa meg – sci-fit olvasni, meg detektívregényt. Talán azért szeretek; ezek a dolgok titokzatosabbak annál, mintsem rögtön magyarázhatók volnának. Az ember amúgy is hajlamos arra, hogy kedvező magyarázatot adjon kevésbé illendő szenvedélyeinek. Szóval megvolt a könyvszekrényünkben a magyar klasszikusok sorozata, azután megvolt a Révai lexikon, megvolt a teljes Hóman–Szekfű, és sokminden egyéb is. Járt hozzánk napilap, most nem tudom reprodukálni a címét, egyet azonban biztosra vehetünk, hogy középjobboldali volt, és nemzeti irányzatú. Ami viszont nem járt,

és ez meglepő, az az Új Idők volt. A magunkfajta családhoz mindenütt járt az Új Idők, hiányát, mi tagadás, gyerekkoromban nehezményeztem is. Anyám azonban ragaszkodott hozzá és adott rá: márpedig hozzánk az Új Idők nem jár. Volt irodalmi ízlése anyámnak, tájékozottsága, olvasottsága. Egyáltalán sokféle művészi hajlama a zenén túl is, verseket írt, rajzolt, porcelánt festett. Kedélyállapota azonban csöppet sem volt ábrándos, inkább viharos, kiszámíthatatlan. Nálunk egy ebéd létrehozása felért egy hadihajó vízrebocsátásával. Állandó izgalom és veszély úszott a levegőben. Anyám szívbetegséggel küzdött, idegzete nyugtalansága mellett, apám pedig súlyos tüdőirritációt hozott magával az első világháborúból. Az állandó betegség, amely jelen volt szüleim körül, tovább sötétítette a lakás légkörét. Mert a lakás meglehetősen komor volt, barna, túlszűfolt. Többek között annak tulajdonítom ezt a bizonyos fajta atmoszférikus sötétséget, hogy a szüleim valahogy nem érezték jól magukat a lakásban, egyáltalán Budapesten. Már említettem, hogy kiszakadtak eredeti élőhelyükről, akkor jöttek fel Pestre, amikor elszakadt az az országrész, meglehetősen nehezen és nem is olyan fiatalon teremtettek maguknak új körülményeket. Kiszakadtak, elszakadtak voltak. Egész életük során valami módon száműzetésben éltek Budapesten és Budapest egész életük során a bűnös város maradt az ő számukra. Meglátszott ez a társadalmi kapcsolataikon is. Főleg rokoni volt a társaságuk, vagy esetleges, inkább apámnak voltak társasági ismeretségei, a kollégái révén, hiszen ügyvéd volt, egy takarékpénztár vállalati jogásza, no meg a kaszinóbeli társaival érintkezett, kártyázott. Ámbár ami a kártyát illeti, az nálunk folyamatos foglalatosság volt, otthon is kártyáztak. Mert ebben a meglehetősen súlyos levegőjű otthonban azért jelen volt a vidámság is, például a zene vagy a kártya által. Szüleim eleinte tarokkoztak, aztán römiztek, végül bridzseztek. A kishúgom még ki sem látszott a földből, még nem érte föl a nagy ebédlőasztalt, párnát kellett alája tenni, de már egyenrangú kártyapartnerként vett részt a játéokban.

KL: – Ő most is ismert bridzsjátékos.

NNA: – No, lelővi a poénomat. De nem baj. Húgom gyönyörű gyerek volt, hullámos hajú, kék-zöld szemű és a két kislányvarkocská csak úgy lengett a füle mellett, amikor vékony kislányhangon bement a kontrát. Nagyszerűen kártyázott. Valóban bridzsbajnok lett férjével együtt, azonkívül, hogy zongoratanár. Én a kártyázásból is kimaradtam, mint a zenéből. De nem maradtam ki a többi játékból, mert játszottunk mi mást is. Családi játékaink közé tartozott, a „hogya tetszik”, meg a betűpóker, meg a hegy-víz-város, szóval, kedves Lóránt, nagyjából ugyanazokat játszottuk otthon végkimerülésig, amiket ma is játszunk mi a Pen Club szótársasjáték körében.

KL: – És a szigligeti januárvégi együttléteknél.

NNA: – És Szigligeten is, hogyne. A zárt, csöndes lakáshoz eléggé népes és izgatott környék tartozott. A Bartók Béla út már akkor is Buda egyik fő útvonala volt. Ha kiléptem a ház kapuján, akkor beléptem az állandó nyüzsgésbe, ahol villamos járt, autóbusz, személyautó, és akkoriban még lovaskocsi is. Azt a környéket természetesen könyv nélkül ismertem, ahogy csak az ember a gyerekkori vidékét ismeri. Szülőföldem Buda. A szembenlévő elemi iskolába jártam, végigjátszottam, végigsétáltam a Gellért-hegyet meg a Műegyetem előtti Dunapartot, fürödtem a lágymányosi kiöntésben igen sok ebihal között, csak úgy rezsegtek a gyerekek meg az ebihalak a vízben. A Németh-féle papirkereskedésben vettem az irkáimat, a Szent Imre herceg kollégium sarkán volt egy patika, a Magyarai-Kossa patika, ott vettem a cukrot. Ez fur-

csán hangzik, de akkoriban a patikában is árultak cukrot. Nagy, átlátszó patikaedényekben álltak a titokzatos, izgalmas színű cukrok a pulton. Fekete medvecukor, például. Fekete cukor!

KL: – A medvecukorra én is emlékszem.

NNA: – Ugye még emlékszik rá.

KL: – Patikában láttam tényleg, Gyöngyösön is.

NNA: – A rózsaszín-fehér gilisztacukor, ami maga is olyan mint egy meg-sodort giliszta. A mézcukor gömbölyű, átlátszó arany-kő. Ezeket veddegéltem és eddegéltem nagy gyönyörűséggel. Bizonyos patika-élményeim már onnan valók. Aztán ott volt az Orlay utca sarka. Az Orlay utca sarka megszentelt helye az életemnek. Az Orlay utca sarkán mindig késő őszt volt. Ott állt a gesztenyesütő kis kályhája, mögötte pedig az alkonyatban az aransárga Orlay utcai fák, és a gesztenyesütő feje fölött már égett a karbidlámpa. Gyönyörű volt az arany háttér előtt az a zöld karbidlámpa, ami, ahogyan sötétedett, ahogyan egyre erősödött az este, egyre inkább magához ragadta, magába sűrítette a világosságot, végül győzött és egyedül maradt, ovális holdvilág. Az arany és a zöld fénynek ez a váltása nemcsak esti színjáték volt, az maga volt a késő őszt, amint áthajlik a kezdődő télbe. Hiszen ahogy ott álltunk, már télben álltunk, abban a finom, téli sültgesztenye-szagban.

Az iskola. Az elemi iskolában én nemcsak a szavak értelmét szereztem be, hanem bizonyos szavak ellenértelmét is. Emlékszem például egy iskolai szereplésemre. Ünnepekre készültünk, négy gyerek személyesítette meg az elcsatolt országrészeket, Erdélyt, a Felvidéket, a Délvidéket és én, a legkisebb, Nyugat-Magyarországot. Valami afféle volt a szövegben, hogy a művelt nyugat, saját elveit is semmibe véve, eltépte a . . . Hát én ezt nem nagyon értettem, de tisztességgel elprodukáltam a próbán, hogy a művelt nyugat, saját elveit stb. A tanító néni félbeszakított. Édes fiam, ez nem jó, azt, hogy művelt nyugat, azt nem ilyen áhítatosan kell mondani, azt gúnyosan kell mondani. Gúnyosan. A gúny, a gúny értelme, hangsúlya az én nyolcéves tudatomban épp olyan kevésbé szerepelt mint az *elv* szó. De hát istenkém, megtettem, amit tehettem, és az ünnepélyen már talpig magyar ruhában, pártában-pruszklikban, a karomon címerpajzzsal, a lehető leggúnyosabban árasztottam el megvetéssel a „művelt nyugatot”. Egy kis leckét kaptam Közép-Európából, meg a korszakból. Aztán ott volt a Gellért-hegy, az állandó kirándulások, séták terepe. Ott volt a barlangkápolna. A barlangkápolnához van valami hozzáfűzni valóm. Azt ismeri, vagy ismerik maguk?

KL: – Én gyerekkoromban voltam ott.

NNA: – Most mi van vele, be van zárva?

KL: – Ma be van, azt hiszem rendbehozzák.

NNA: – Szabályos kápolna volt ott berendezve a barlang előterében, sőt olykor-olykor be lehetett menni a hátsó folyosóra is, a hegy gyomrába, egészen a Pálos-kolostor lezárt ajtajáig. A pálosok ugye, az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend. Amikor csak lehetett, mi ezt a kanyargós felfedező utat megtettük. Egy alkalommal azonban nagy tömeget, szokatlan ünnepséget talál-tunk a kis kápolnában. Mindenütt virágdísz, középen egy dobogó, leterítve szőnyeggel, és körben a dobogó szélén térdelt egy csomó gyerek. A kis pesztra, aki hűgomat és engemet sétáltatni vitt, megörült, minket is gyorsan odatér-deltetett, ő maga mögénk térdelt, és meleg szemmel nézte, hogy lám, milyen szerencsés pillanatban sikerült a gyerekeket idehozni. Alighogy összetettük a kezünket, már jött is a pap bácsi pompás ruhában, mellette egy ministráns

fiú vitte a hamus tálat, abba belenyúlt a pap bácsi, és minden egyes térdelő gyerek homlokára hamuval keresztet rajzolt. Hamvazkodás volt. Csodaszép volt ez, pap, virág, hamu, barlang, annyira tetszett nekem, hogy sajna, tetszésemnek otthon is hangot adtam. Rögtön ellocsogtam a hamvazkodást, aminek némi következményei lettek. Apám komor szomorúsággal mondta Uluskának, az aranyos kis pesztrának, nézze édes fiam, mi protestánsok vagyunk, reformátusok, ne vigye a gyerekeket katolikus szertartásra. Uluska nem vette szívére a dolgot, inkább olyasmi látszott az oldalpillantásában: szegény, pogány kölyök, legalább kaptak egy kis áldást. Mindenesetre a hamvazkodás gyönyörű volt, a kis pesztra édes és a barlangkápolna mesebarlang.

Szükséges azonban, hogy a Bartók Béla út világvárosi mivoltát is jellemezzem. A szomszéd sarkon találtatott a Hadik kávéház, azt a mi kapualjunktól látni lehetett, a Gárdonyi Géza szobor háta mögött. És a Hadik kávéházban találtatott Karinthy Frigyes. Karinthy Frigyes meg lehetett csodálni a kávéház nagy ablakán át, és meg is csodáltuk, mert mi otthon Karinthy Frigyes kultuszban élünk. Anyám, a szenvedélyes olvasó, rakásra idézte Karinthy-Babitsot: *Plutó e torzót márványból szoborta*, meg a Karinthy-Ballagi szótárt: *Csatorna, csatukázni, csattos cipővel lóbázni, lófrázni, lóbak*. Kisded koromtól nevetgéltem Karinthy-szövegeken, nem csoda, hogyha csodálattal néztem a nagyembert a kávéház asztalánál.

KL: – És olyan jellegzetes volt a feje, könnyen meg lehetett ismerni. Akkor az újságokban mindig hoztak rajzokat meg fényképeket az írókról.

NNA: – Igen, rögtön ráismertem, de amúgyis, a környék minden kislánya tudta, hogy lám, az ott Karinthy Frici bácsi. Áhítatos beleskelődésem a kávéházba csak akkor vált problematikusá, amikor kaptam egy kisbundát. Egy valódi, nyírott-barány kisbundát, ami barna volt és meleg, s ami nagy dolog volt a mi anyagi helyzetünkben, örülnöm kellett volna neki. Igaz viszont, hogy valami leértékelte darab lehetett, mert szűk volt vállban, az ujjai kétségbeesetten rövidek, és a nyaka az úgy elállt, mint, mit mondjak, mint a kopaszkeselyű nyakától az a nagy szárnya-tolla. Engem már az is zavart a kisbundában, hogy a szüleim nem tudták eldönteni: tulajdonképpen mi legyen a véleményük róla. Hogy szép-e a kisbunda, vagy csúnya, diadalmas szerzemény-e vagy pedig szomorú fiaskó, hogy örülni kell-e neki, vagy szomorkodni rajta. Nem voltak még túlzott ruhahiúsági elgondolásaim, elfogadtam volna, amit ők döntenek, de ez a vacillálás a vélemények közt, ez valahogy rárakódott a bundára. Nem tudtam még akkor, hogy az összegeződött siker vagy kudarc mivoltát megállapítani, egyértelműen eldönteni nem olyan egyszerű. A vége persze az lett, hogy szégyelltem a kisbundát. Különösen egy ember előtt szégyelltem, a nagyember előtt, Karinthy előtt. Ejnye, ejnye – mondaná Frici bácsi, vagyis a magunk fölé emelt Kompetencia –, ennek a kisbundának *nagyon* eláll a nyaka. Attól fogva úgy iszkoltam el a Hadik kávéház mellett, olyan kicsire húzva össze kilencesztendő mivoltomat, mintha ott se volnék. Be se mertem lesni a kávéház ablakán. Még megláthatja a kisbundát.

KL: – Bemenni addig se mert.

NNA: – Ó, hát hogy gondolja azt? De már sajnos leleselkedni se mertem. Így omlott össze Karinthyval való személyes kapcsolatam.

KL: – Gyerekeit akkor nem ismerte?

NNA: – Dehogy ismertem. Bár a Lágymányos közös vidéke akár össze is hozhatott volna minket. Most azonban a Bartók Béla út környékéről egy pillanatra még visszatérnék a lakásba. Említettem már, hogy rengeteg kép volt

a falon, be volt bélelve a lakás, padlótól mennyezetig mintegy pikkelyezve volt belülről, képek által. A számtalan pikkely közt akadt két bronzplakett is, amely profilban ábrázolt egy férfit és egy nőt. Nem sokat törődtem velük a sokféle ez-meg-az között, egészen addig, amíg egy barátnőm apja azt nem találta állítani előttem, hogy volt egyszer egy ember, aki járt a pokolban, sőt még térképet is rajzolt róla. Ezt nem hittem. Térképet, a pokolról? No, akkor az ismerős bácsi elővette a Dante-könyvet és megmutatta azt a rajzot, amit a pokol bogyrainak elhelyezkedéséről mellékeltek az *Isteni Színjáték*hoz. Megrendültem. Rohantam haza, térkép van a pokolról, kiáltoztam, egy Dante nevű csinálta. Anyám nevetett, odamutatott a falra, a két kis bronzplakettre: látod, az ott Dante, és mellette természetesen Beatrice, sőt előszedte a Babits-féle Dantét, aminek ő, különösképpen, még olvasója is volt, és megmutatta ugyanazt a térképet, amit előzőleg én már láttam. Így vitathatatlanra vált a dolog. Hogy mit ért műalkotásként az a két kis bronzplakett, ami akkoriban ott lógott minden polgári lakás falán, azt nem tudom. Nekem sokat jelentett.

KL: – És mondja, ebből a lakásból mi van itt, mi maradt meg?

NNÁ: – Nagyon kevés. Egy-két ingatlan, amit a háborúban nem lehetett elmozdítani, de arra még rátérek. Az a könyvszekrény például, ott a másik szobában, az a bizonyos Mária Terézia, az onnan való. Ez itt pedig az óriási kredencnek az alsó része. Atképeztem, mert a felső része tűrhetetlenné vált, de így feliben és letakarva megteszi.

KL: – Így is hatalmas.

NNÁ: – Még így is hatalmas, minden, minden belefér. De gondolja csak meg, mióta szolgál ez. Anyám férjhezmenetelkor kapta, tehát 1912 óta egyvégtében meg se rezdül. Mesterségbelileg remekül megcsinált darab. No, tehát a bronzplakettek. Megtudva általuk, hogy ki az a Dante, sokat ért nekem a két bronzplakettet. Valamint sokat ért az a moslék kis festmény Pompeiről, mert meséltek mellé néhány pompeii regét, sokat ért nekem a jókora, egy méternél is magasabb fehér márványszobor, amely Vénuszt ábrázolta Ámorral a vállán, és mint a családban büszkén emlegették, valódi carrarai márványból készült. Hogy ki csinálta, arról nem esett szó. Utólag visszatekintve azt hiszem, 19. századvégi olasz, vagy álolasz klasszicista munka lehetett, mögötte pedig – fontos körülmény! – finoman, párhuzamosan ráncolt, mélybordó selyemhättér volt fölszegezve a falra. Mindegy, hogy milyen volt. Szobor volt, márvány volt, féhéren és kontrasztosan vált el a bordó háttértől. Mikor kamaszodtam és kezdtem észrevenni, hogy van különbség kép és kép, szobor és szobor között, természetesen akkoriban kezdett el idegesíteni, zavarni a polgári lakásberendezés némely jellegzetessége. Ma már megtörtem, szembetűnően engedékenyebbé, vagy inkább kételkedőbbé váltam. Nem tudom, hogy amit mi anyagi lehetőségeinkhez képest kirakunk ma a falra, ízlésünket és magunkat jellemezve, az biztosan sokkal szebb-e, ízlésesebb-e, különb-e, mint amit atyáink kiraktak, és vajon amit a gyerekeink kiraknak, az aztán még szebb, még különb, még ízlésesebb-e? Kezdem hinni, hogy a lakásberendezés divatja, a lakáskultúra nagyon relatív dolog. Az a legfontosabb benne, hogy először is legyen lakás, továbbá a lakásnak legyen bizonyos kultúrája. Hogy milyen? édes istenem, valamilyen. Ha szerencsénk van, akkor később stílusnak nevezik tárgyi környezetünket, mint az én fiatalkoromban annyira utált, lenézett szecessziót, amelynek mi már ugye, megéltük a föltámadását.

KL: – Most a legdivatosabb.

NNÁ: – Mit tagadjam: én a szecessziót illetően is megtörtem. Azt a két szál véletlenül megmaradt szecessziós kancsót szüleim lakásából, ma már félve és pirulva előcsempésztem, nézze, ott van kirakva az egyik, a szecessziós kredencen. Úgy látszik, az ízlés változása is gyorsuló. Talán a giccs az egyetlen – no persze, mai ízlésünkhöz képest giccsnek minősülő –, amittől tartózkodni ajánlatos. Elvégre a szüleim lakásában sem volt gombolyaggal játszó cica, nem volt holdfényben bőgő szarvas, ezt elmondhatom róla. Viszont volt, és ezt megjegyezni kívánom, zenélő óra. Na de az gyönyörű volt, kérem, az szivszakasztó, késő-biedermeyer darab volt. Hogyha az ember fölmászott egy fotel karfájára, akkor meg tudta húzni azt a kis erős cérnaszálat, ami alul kilógott belőle. Meghúztam, és zenélt. Elbujtatott bábu-zenekar.

KL: – Mi volt az a zene?

NNÁ: – Először csak annyi volt, hogy plim-plim, köszörülte a torkát az óra. Azt mondta: plim-plim-plim, aztán elkezdett muzsikálni. „Voltam király Beóciában”. Maga csodálkozhat, hogy honnan tudom a dal szövegét. Onnan tudom, hogy apám gyakran együtténekelt az órával. Apámnak nem volt halálása, mint már bátorkodtam említeni, hangja viszont volt. Énekelte tehát: „*Voltam király Beóciában, gazdag, hatalmas és vidám. De egy napon csúnyán megjártam, mert rámköszöntött a halál.*” A halál ráköszöntött erre a lakásra is. Méghozzá viharral, szökőárral, történelmi körülmények között. Buda ostromával. Míg családom a pincében bújtt, én akkor már másutt dekkoltam, a lakásba két nagy katonacsoporthoz is beköltözött, először németek, azután oroszok; volt az a lakás gépfegyverfészek, volt átmenő szállás. Mikor aztán a hadak útja után visszakaptuk, alig akadt benne egy-két bútordarab, az is romos. Összekotortuk, amit találtunk, de ez már voltaképpen a lakásnak a vége volt. Már elenyészett az időben, többé sohase lett ugyanaz, ami volt. Megszűnt ez az erősen ambivalens lakás, ami komor volt, nyomott, valamiféle nehéz atmoszférával teljes, de ugyanakkor szilárd, berendezett, barna, valami módon evidens. Zárt lakás volt. Okvetlenül ki kellett nyitni ajtót-ablakot. Ugyanakkor azt is elmondhatom róla, hogy egy csomó begubózott lehetőség is található volt benne. Tulajdonképpen az volt a feladat, hogy az ember ezeket a begubózott lehetőségeket kibontsa, hogy a lakás hagyományaiból összeszedje, továbbvigye, megteremtse azt, amire életében szüksége van.

KL: – Hát ez volt a szülői ház, az első otthon. Mondhatjuk úgy, hogy minta, mérték? ami ellen esetleg még lázadni is lehet. És mi volt az első önálló lakás?

NNÁ: – Az első önálló lakásunk férjemmel, Lengyel Balázssal, a Kék golyó utca 2-ben volt található. Mondhatni, ellentéte volt a megelőző szülői lakásnak. Ha az az első lakás barna volt, akkor ez világoskék. Ha az az első lakás zsúfolt volt, ez a második üres, napfényes, tágas. Hogyha az mozdulatlan volt, szilárd, ez csupa mozgás. Ha ott nem történt semmi, csak az élet történt, akkor itt ebben a második lakásban torlódtak az események, még akkor is, amikor az ötvenes éveket laktuk végig benne, tehát némaságra készítve az irodalomban. Azt mondtam, hogy üres volt. Hát persze, hogy üres volt, mikor sohase tudtuk tisztességesen berendezni. Innen, onnan hurcolt háborús roncsok álltak itt-ott a szép lakásban, aminek valóban remek volt már a panorámája is. Baloldaltól kezdve a Kis-Svábhegyig, Martinovics-hegyig lehetett ellátni, aztán messze a Moszkva tér felé a Rózsadombig, Gugger-hegyig, aztán jobbra láthattuk a Vérmezőt, a Várat. Saroklakás volt, vagy hajóorr-lakás, félkörbe lehetett járni. Napfényes volt, levegős, mintha éggel lett volna kita-

pasztva, a nagy-nagy ablakokon át. Azért neveztem világoskéknek. A Kék-golyó utcai lakásról sok mindent írtam is.

KL: – Tudom, hogyne. Például: *Egy verskötet előszava. A Metszetek* című esszékötetből.

NNA: – Mondom, tágas volt a lakás, nagy terek voltak találhatók körülötte és benne is, talán túlságosan is nagy terek. Sőt, túlságosan sok volt a levegő is. A szél úgy fújt át a lakáson zárt ablakok mellett, amilyen tüneményt azóta se láttam soha: a szőnyeget felemelte. Lebegtek a szőnyegek, mint most a sűrített levegővel mozgó járművek a föld fölött. Itt töltöttük az ötvenes éveket, mondom; erről a periódusról már sok mindent írtam, ide jártak az író barátaink, azok, akiket újhaldasnak nevezhetünk. Persze nem az egész Újhald, csak az a része, amelyik az újhaldasságot nem iktatta ki az életrajzából. Ide járt sok más barátunk, az úgynevezett harmadik nemzedék tagjai, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Ottlikék, akik be-bejöttek Gödöllőről, ott is aludtak, ott karácsonyoztak nem egyszer, mondom, helyünk volt bőven. Pilinszkyvel ott tervezgettük, hogyha, istenem, esetleg, netán, lehetségessé válna, hogy publikáljunk, akkor ketten együtt egy szerény közös kötetet adhatnánk ki. Azt talán megengednék. Ez volt a mi szívünk vágya, teljesíthetetlen, reménytelen ábránd.

KL: – Sosem jött létre.

NNA: – Hogy úgy mondjam, szerencsére. Megváltoztak a körülmények. De nemcsak a lakás volt tele ismerősökkel, eseményekkel, irodalmi és nem irodalmi izgalmaival, hanem a környék is. A szomszéd házban lakott például Tompa Kálmán, a neves műgyűjtő orvos, aki a gyűjteményét aztán Pécsnek ajándékozta. Ott laktak a Vérmező túlsó oldalán Szabó Magda és Szobotka Tibor, a Városmajor utcában Mészöly Miklósék. Mészöly Miklósék házában gyakran megfordultunk és nem is csak a Miklósék kedvéért, hanem ott laktunk...

KL: – Basch Lóránt.

NNA: – Basch Lóránt is. Az első nagy Nyugatból tulajdonképpen csak Basch Lóránt maradt meg nekünk.

KL: – Talán tisztázzuk, hogy ő a Baumgarten alapítványnak volt az egyik kurátora, sőt Schöpflinnel együtt, ők osztottak 49-ben utoljára Baumgarten-díjakat.

NNA: – Basch Lóránt nagy villa-lakása pompás volt, sokkal inkább múzeumi lakás, mint ma, pedig ma a Petőfi Irodalmi Múzeum Nyugat-részlegének a múzeuma. Tele volt a legkülönbözőbb műtárgyakkal, képpel, szoborral, középkori kulcsgyűjtemény ékeskedett benne, antik üveggyűjtemény, római üvegek főleg Pannóniából, aztán szőnyeggyűjtemény, a falon is, nemcsak a földön természetesen, és színültig tele volt Nyugat-relikviákkal. Olyasféle volt az nekünk, mint egy kegyhely, mint a Nyugatból fönnmaradt sziget. Basch Lórántról sok mindent elmondott már a magyar irodalom, jól meg is csipkedték. Velünk mindig kedves volt, szívesen látott, igényelt minket. Igaz, hogy aztán be is vasalta rajtunk a nagy Nyugat-nemzedéknek járó áhitatot. A környékhez tartozott a Petőfi gimnázium is, ahol tanítottam; egy ugrásra volt a Krisztinában.

KL: – Az a volt Werbőczy.

NNA: – A volt Werbőczy, a Horváth kert oldalánál. Szerettem tanítani.

KL: – Volt költő-tanítványa is, ha jól tudom, Tandori Dezső, meg Orbán Ottó.

NNA: – Igen, igen. Aztán ott volt található a mi házunkban a Márcisz nevű cukrászda. Pontosan alattunk, csak három emelettel mélyebben, beosztása teljesen megfelelt és ma is megfelel a mi lakásunknak. Mintha a mi régi lakásunkban egy cukrászdát rendeztek volna be. Ott a Márciszban lehetett néha kapni marcipángyümölcsöt. És mi, behunytszemű könnyelműséggel, olykor vettünk is marcipángyümölcsöt. Parancsoljon a mézesből.

KL: – Nem azt nézem, csak ezt a nyulat. Vajon annak a réginek az utóda ez a marcipán nyuszi itt az asztalon?

NNA: – Valami rokonság van köztük, de csak oldalági. Kedvem se volna egy nyuszi-formát megenni. Gyümölcsöt igen. Be volt vonva szép színes mázzal az a gyümölcs, rózsaszínnel, zölddel, sárgával, nem lehetett ellenállni neki. Könnyelműség volt, elmondhatatlan léhaság tőlünk, hogy ilyen drága luxuscsemegét vettünk olykor, szégyelltük is magunkat. A Márcisszal szemben pedig ott állt az a bizonyos öt ház, egy földszintes majorság, ami a régi Városmajorból maradt meg, vastag, 18. századi kőkerítéssel körberakva. Ebben az öt házban csakis mesteremberek laktak. Középen lakott a patkoló- és kocsi-kovács, Polgár Ferenc, aki mindig szívesen látott, amikor lejártam hozzá lópatkolást nézni. Kárpitos lakott benne, asztalos, és benne volt a Kékgolyó-kocsmá is. Ennek az utóda a helyén álló hatalmas ház, illetőleg a ház előtt a Kékgolyó-vendéglő. Azt mondják, hogy a házcsoport még műszaki műemlék is volt, hogy állítólag a Ganznak az első telepe működött benne. Örültem volna, ha ez kiderül róla, akkor talán, mint ipari műemléket megtartják ezt a kicsi foltot, a volt Városmajornak ezt az utolsó mesteremberes darabját.

KL: – Én sajnos már nem láttam. Ahogy maga leírta, kedvem támadt megnézni, és akkor kiderült, hogy nincs.

NNA: – Sajnos, nincs már. Említettem, hogy a lakás tágas volt. Ebből lett a baj. Mikor anyám meghalt, húgom férjhezment, elvesztettük a lakásra való jogosultságunkat. Emlékszik, volt egy olyan szabályrendelet, amely szerint bizonyos mennyiségű embernek kellett laknia bizonyos lakásterületen. Ekkor albérlőket szerezünk be.

KL: – Horváth Elemér volt akkor az albérlőjük.

NNA: – Nem, Horváth Elemér nem. Különféle albérlőink voltak. Volt egy bakelitpréselő, volt egy tornatanár, mind a kettőről jó emlékeket örökök. És volt Bakucz József.

KL: – Ja, Bakucz. Tudtam, hogy valamelyik Amerikában élő költő.

NNA: – Bakucz Jóska igen tehetséges költőként indult, később 56 után kiment és ma is New Yorkban él. Egyébként a mi lakásunkban, albérlőként költötte halhatatlan gyermekversét: *„Milyen állat a csibe? Mint a tyúk, csak kicsibe.”*

KL: – Ezt ő írta?

NNA: – Bizony, bizony. Gondolom, azóta már a nép ajkán forog közkincként, de én tudom, hogy ez az ő szellemi terméke.

Az albérlő-korszak egyébként a vég kezdete volt. Elvégre ezt a hajóorr-lakást, amely maga volt a veszélyeztetett idill, állandóan körbecsapkodták az ötvenes évek hullámai, és el is borították végül, sőt fel is borították. Ez a lakás is heves történelmi hullámmásban, dörgésben-villámlásban merült bele az időbe. 1956-ban tankcsata tört ki a Krisztina körúton. Épp nálunk voltak Mészölyék. Mészöly Miklós, Alaine, Balázs és én, négyen füleltünk kifelé a lakásból, este 11 óra volt, leoltottuk a lámpát és próbáltuk kilesve megállapítani, mi is folyik az utcán. Miklós éppen az ablak mellett térdelt vagy guggolt,

amikor bekövetkezett egy hatalmas csattanás. Egy pillanat alatt kitört a háznak minden ablaka, hozzánk pedig bejött egy ágyúgolyó. A padló magasan jött be, egy tank-ágyúgolyónak a része lehetett, nem teljes lövedék, mert akkor más lett volna a hatása. Mészöly Miklós mellett haladt el, majd ferdén átvágva a szobán hármunk feje fölött, akik a diványon ültünk, belefűrődött a szemközi plafonba. Ott megnyugodott. Csodálatosképpen nem sebesültünk meg, legföljebb néhány karcot ejtett rajtunk az üvegszilánk-eső. Tulajdonképpen ez a csattanás vagy történelmi csattanó volt a vége annak a lakásnak. A többi már csak következmény volt. Láttam azóta is számtalanszor azt a házat, befoltozták az ágyúgolyó-nyomot, valamint befoltozták a többi sérülést is, a géppuska-sorozatokat, no meg a régi háborús maradványokat a falon, de ezzel nem szüntették meg a sebesülések láthatóságát. Mert a foltok, a hegek látszanak. Olyan foltos ez a most már megint jól funkcionáló, jól megépített ház, olyan szeplős, mint egy történelmi pulykatozás. Ezt ugyan, a háznak ezt a jellegét nem nevezhetem különlegességnek. Gondolom, mindnyájan ilyen történelmi pulykatozások vagyunk.

*A Magyar Rádióban 1986. december 12-én elhangzó beszélgetés átdolgozott változata.
Szerkesztő: Dénes István.*

A TÖRTÉNELMI „KIMÉLET” POÉTÁJA

Gergely Ágnes: *Arnyékváros*

Öt önálló verseskötet és egy műfordításokkal vegyes válogatás után, a több mint negyedszázados költői pálya összegezéséként adta ki Gergely Ágnes *Arnyékváros* címen válogatott verseinek gyűjteményét. Nem szokványos összeállításról van szó, nem a korábbi kötetek némiképpen ritkított versanyagának laza halmazáról, hanem igen szigorú és erősen rostáló válogatásáról. S mindehhez magától értetődően bővítés is járul: újabb, kötetben még nem közölt versek csoportja egészíti ki az előbbieket. Ami pedig a legtöbb: ez a gyűjtemény új kompozíció is. Nemegyszer átalakított, átrendezett és új címváltozatokkal ellátott verseket foglal magába. S a költői pálya belső ívét, hangsúlyait kiemelő összeállítással lepi meg az olvasót.

E többlet emeli más minőségbe a gyűjteményt. Indokolja a válogatás céltudatoságát, és mutatja a költői törekvés, a poétai életmű-építkezés irányát. Az *Arnyékváros* cím is ennek a tudatos alkotói szándékának, ennek a saját lehetőségeit felfokozó igénynek a szülötte. Lírai és tárgyias fikció ez a város: épületek helyett versekből szerveződik. S ha van is a kötetben vers a városalapításról és a város elhagyásáról, közben azonban azt is tudjuk, hogy a városok sohasem csak házakból, épületekből állnak, hanem mindig emberekből is. Emberi közösségekből, amelyeknek sorsuk van, s kemény vagy engedékeny értékrendszerük. Külső formáját tekintve valóban sokféle elemből, tájékozódásból és alakításban fegyelmezett anyagból felépített „árnyékváros” ez a kötet. Belső világa viszont sokféle ágazóan és bonyolultan, kiélezetten és végletesen emberi.

Majdnem azt írtuk az előbb a „végletesen” helyett, hogy „szenvedélyesen”. S nem lettünk volna persze pontatlanok, legfeljebb Gergely Ágnes költői természetét, alkatát határoztuk volna meg elnagyoltan, hiányosan. Azt nem jeleztük volna így, hogy az ő líraisága ritkán közvetlen, hogy többnyire inkább közvetett, rejtőzködő, tárgyias elemekhez kötődő. A személyes vallomás – írjuk így – jobban a kezére áll, ha bizonyos ellenállást kell leküzdenie, ha objektivizáció révén valósulhat meg. Jellemző erre korai versei közül a *Keserű gyökerű* című dal, amelyben gyökeret, gyökerecskét szölongat, de mintha a lírai én önmagának is motyogna: „Mi őrizett téged, / nyújtózó levelű / keserű gyökerű, / mutasd fel az ujjad, / takard be a mélyed, / te kis eszeveszett / kapaszkodó élet”. A záróakkord is egyszerre a gyökérhez beszélő és önmegszólító: „Itt kell növekedni. / Itt kell elrohadni”. A kötet egészében is ritka és meglepő ez a gyöngéd és becéző kedvesség. Az esendő lénynek, növénynek szóló ellágyulás, a lányos-anyás simogató kedvesség. Minderre azonban a költő csak rejtetten hajlandó, hajlamos, mert éltető erénye, érvényes poétai irányultsága a keménység. Amelynek keretei között, amelynek eresztékeiben bujtatottan megjelenhet, elférhet a gyöngédség, a részvét is. De nem uralkodó szólam gyanánt.

Legújabb verseiben is meggyőző erejű az áttételesség, a konkrét tárgyhoz kötődő, titkoltan vallomások bensősége. A *Rekviem egy mézmadárért* a felületen, az első szinten valóban csak egy kis állati lényt gyászol el, de a sirató mélyebb szintjei, félreérthetetlen fordulatai az emberi létre is nyitnak ráfigyelő réseket: „Az elárulhatatlan: / maga a kő a szentség. / A kő nem függ a környezettől, nem / kell, hogy mentsék. // Élsz? s én meghaltam? vagy más / történt? Nincs létállapot, / amelybe nem látszanak be / a csillagok”. A kő-lét, a megkövült létezés már-már elérhetetlen magasság. Viszonylagosan kiteljesült normaként villan fel a költő képzeletében, mert mintha nem volna alávetve – s egy bizonyos szintig valóban nincs is – a sebezhető-

ségnek, a megalázottságnak, a kiszolgáltatottságnak. Az emberi esendőségnek. A hovatartozás és be nem fogadottság kínjainak. Így nő fájdalmas erővel eszménnyé a kő: mert létének egyetlen ismérve az, hogy van. Nem minősíti sem a hiány, sem a kapcsolat.

Már e két verstörődék nyomvonalán is a poéta szellemi tájékozódásának forrásvidékére érkeztünk. Olyan övezetbe, amelyben a természet elemei s a tárgyak emberi jelentések hordozóivá válnak. Annyira eredendő erővel szólalnak meg Gergely Ágnes költeményeiben visszafojtottságukban is az emberi érzelmek, vonzódások és taszítások, mint ahogyan a természet és a tárgyak életében a meghatározó törvények érvényesülnek. Így lett a jó értelemben vett példázat, a kvázi-jelképesesség, az objektív törvényszerűségekkel azonosított személyesség, a vallomásos mondandó a jellemzője az 1969-es *Halak* című versének:

Sohasem értettem őket:
a szökdelőket, vízből menekülőket.

Ha kopoltyúval természetesebb,
minek – fulladni – a másik közeg,

a légnemű, a foghatatlan,
az összeütközésnél csobbanatlan...

Aligha jutna bárkinek is eszébe a vízből a levegőbe fickándozó-ugrándozó halak képeről olyan visszafogott és mégis crescendónak minősíthető befejezésbe váltani át, mint ahogyan Gergely Ágnes zárja a verset:

hatalmas vízcsepp, kénytelen mennyország,
reménytelen szerelem, Magyarország.

Mit rejt ez a visszafogottság, ez az érzelmek közvetlen kifejezésére csak egy vilánási lehetőség nyitó tartózkodás? Szemérmességet? Alázatot a külső, a tárgyi világgal szemben? Az érzelmeken uralkodó intellektuális tartást? Nehéz e kérdésekre egyértelműen megfelelni. Mert az egész kötet gazdag érzelmvilágról beszél, de az érzéseknek ez a bősége sehol sem csap át érzelgősségbe. Tapasztalhatjuk a soraiban és a sorai között, hogy szenvedélyek feszülnek benne, de sohasem engedi el magát annyira, hogy a dikciója pátozba csapjon át. Okos költő, de soha nem okoskodó. Művelt, de a műveltségét nem fitogtató. Míves költő, aki a rajongásait, a mámorait fordultatos és virtuóz formákba keményen összefogja, szinte belekalapálja. De nem míveskedő.

Talán az a rejtélye, titka ennek a szüksézává, tartózkodó érzelmi áradásnak, amit kötete rövid prózai bevezetőjében Gergely Ágnes is nyomatékosan emleget: „nagyon megtanulta, hogy szabadság és fegyelem édestestvérek”. Másként fogalmazva: hogy a költészet egyik megnyilatkozási módja a nem teljes kifejtés, a csak közvetett, indirekt módon való jelzés. A művészi fegyelem útján biztosított belső szabadság. Határozottan emlékeztet az a költői eljárás, amit az évtizedek folyamán Gergely Ágnes kimunkált, arra a felfogásra, amelyről Hajóúton Don Quijotével című esszéjében Thomas Mann beszél: „A költő nem csupán művész, vagy másképpen, spirituálisabb módon az, mivel közege a szó, mesterségének eszköze szellemi. De nála is kíváncsi lenne, hogy a szabadság és emancipáltság a végén legyen, és ne az elején, hogy emberien a szerénységből, kötöttségből, függőségből sarjadjon. Mert ismételjük: a szabadság csak akkor értékes, csak akkor ad rangot, ha kötöttségből kicsikart fölszabadulás”.

Gergely Ágnes költészetének éppen az ad fojtott érzelmi és intellektuális izzást, hogy a kötöttségekkel, a függőségekkel, a vonzódásokkal, a tárgyi és szellemi gravitációval szembesít. S közben, a vers folyamatában vívja ki, küzdi meg a választásait. Egész szonettkoszorút szentel Johanna jelképes, nagy történelmi alakjának. Nem azért azonban, hogy az orléansi szűz alakját történelmi mivoltában megidézzé, hanem azért,

hogy a megszállottságnak, az elkötelezettségnek azt a hajdani példáját anakronisztikusnak ítélhesse, de ugyanakkor a Szent Johannában megtestesülő vállalást, az emberi jószolgálatot igenelje. Mert szerinte ember és költő a folytonosan változó történelmi időben mást sem tehet, mint korrigálhatja, módosíthatja azt a hol kisebb, hol nagyobb lehetőséget a világ állapotával, dolgaival szemben, amire általában úgy szokás rákérdezni, hogy mi a teendő?

A hetvenes évek végén, Hajnal Anna, Nagy László és Rónay György halála után ezért oly szaggatottan izgatott a teendők megállapításában:

Barátom,
oltani és melegedni kevés. Nem elég ma a jóság.
Annánk, Nagy Laci, Rónay nincs. Az jó, aki józan.
Az jó, aki tudja, az útján más sincs, mint akadály – de
bármelyik ép mondattól kettéválhat a tenger.

A társadalmi közelharcok terepét többnyire elkerüli. Nem politikai küzdelmekben jártas és érdekelt költő. De mindaz, ami az ember társadalmi és történelmi létének morális összefüggéseit illeti, az Gergely Ágnes számára izgalmas és eleven probléma. Néha az az érzésünk, hogy szinte jegyzeteket ír korunk valóságának és emberi ügyeinek margójára:

Régóta mondom: nem szeretet kell
az embernek, hanem kímélet. A
kímélet még nincs fölírva egy hit
zászlajára sem...

Nem véletlen észrevétel, hanem sok-sok emberi tapasztalásból leszűrt felismerés összegződik ebben a történelem iszonyataiból magasra emelt szóban: *kímélet*. Régi és új közhelyek között és mögött – mint amilyen különböző előjellel vagy anélkül a jóság, a szeretet, az igazság – az embereknek mérhetetlenül szükségük van a kíméletre. Arra, hogy a sorsukból valamicskét önként is vállalhassanak. Arra, hogy ne hajszolják, hanem meggyőzzék őket. Arra, hogy ki-ki öntörvényei szerint azonosulhasson azzal, amivel óhajtott. Arra, hogy ne előítéletekkel, prekoncepciókkal küszködve kelljen élnie itt is, ott is az embereknek, hogy ne ellenük védekezve és ne velük birkózva, ne a túlhaladásukra való képességet bizonygatva kelljen közöttünk bárkinek önmaga létét, értékét azonosítgatnia és viszonyítgatnia.

Mindez akarva-akaratlanul is a meditatív, töprengő tónus irányába hangolja Gergely Ágnes költészetét. S erősíti lirájában az aforisztikus és rapszodikus poétikai törekvéseket. Különös érzékenységgel szemléli-keresi az emberi lényeg és emberi szerepvállalás furcsa s rejtett ellentmondásait, konfliktusait. Így kíséri meg átvilágítani *Babel* című lírai portréjában a szenvedélyes író emberi-alkotói tragédiájának meghatározó motívumait is. „Azonosulni? Meddig? És kivel? / Egyenruháig próbálta Babel” – kezdi a verset. S meghökkentő poénal zárja: „írt égő várost, vágta, viadalt, / *kívülről* volt kozák. De belehalt”. Nem fogadja el, elutasítja a szellemi és lelki „határzárak” bármiféle változatát és megszenvedve, kiküzdvé oldja fel nagyobb összefüggésekben a történelem végletes fázisában elviselt kiközösítés és a mindennapokban is elő-előforduló kitaszítások sebeit. S aligha véletlen, hogy a maga „perében”, identitása védelmében Arany Jánoshoz, Az „*Ágnes asszony*” *költőjéhez* fordul, akinek józan és példás magyarsága kiegyenlítő erő minden szélsőséges és minden hamissá torzított bűntudat felett. Mintha oldás és feloldás valóban csak az aranyjánosi „végleges látás” nyomvonalán volna elérhető: „Vonul a hatalmas menet. / Vonulok én is, valahol messze mögöttem, / veled. Hiszem, hogy eszméletemből addigra már eloszlott / az a másik, az a régi menetoszlop”.

Ezért oly hiteles a feljajdulása a „kipöckölő” gesztusokra és tiltakozása „a pannon ég alatt” nem kopó „szemérem” rejtjeles mellébeszélései ellen. Nemcsak vállalt, hanem természetes közeg is számára ez a pannon, ez a magyar sors, amelynek ügyeiért

éppen olyan tiszta és érvényes indulattal lobog, mint más érdekeltek. Belülről érzékeli mindazt, ami e nemzeti létben szorongató és nehezen kibogozható, miként ez a *Magyar cinterem* című ciklusának verses mozaikjaiból is meggyőzően elibénk tárul. A hazai történeusről készített portréban nem indokolatlanul emlegeti az „ámitás” veszedelmét a költő alkotta fiktív figura. S több korszak torzult tapasztalatainak talajáról fakad az aggodalmas kérdés: „Mit csinálsz a nemzeti tudattal, / ha a tévhit megkötött s évtizedekig / tovább épül?” A kavargó indulatok laza halmazában könnyebben burjánznak a sehova sem vezető téveszmék, mint a realitás lehetőségeit mérlegelő és a végig-gondolás fegyelmét érvényesítő nemzeti eszmék. A történelem egészével szembenező és az új távlatokat kiküzdő magyar konszenzus.

A belső szférák megelevenítésében is gazdag, mindenekelőtt azonban a fogalom kérdező-elemző értelmében intellektuális jellegű költészet Gergely Ágnes lírája. Olyan poétai szemlélet, magatartás kiérlelésének erővonalai tárulnak fel előttünk, amelynek meghatározói között nemcsak a lelki-lélektani motiváltság, hanem a történelmi hitelesség is döntő szerepet kap. Persze nem epikus megközelítésben, de a létezés, a világ problémáinak érzelmi-gondolati körüljárásában. Amit egyik versének – *Chaplin kontra Chaplin* – biblikusan csengő zárósorában megfogalmaz: „Boldog, aki kérdezni tud”, az vállalkozásának, lírai irányultságának kellő módosítással akár mottója is lehetne: költő, aki kérdezni tud.

Felhalmozódó szándékai és lehetőségei arra vallanak, hogy költészetének súlyát, erejét éppen a bölcséleti többlet mélyítésével fokozhatja. Márcsak azért is, mert regényei és műfordítói hódításai is nyomatékosítják azt, hogy Gergely Ágnes figyelemre-méltó érzékenységgel követi a változó ember és a módosuló történelmi közeg egymásra hatásait. Ezt mutatja válogatott versei sorában a több tételes *Hajóroncs* című költeménye és ezt bizonyítja vibráló, különös izzású rapszódiai. Amely utóbbiak közül kiemelkedik a *Rapszódia a szabadságról*: ez a korunk egyik meghatározó és gyakran emlegetett fogalmát olyan végtelenen körülíró és jellemző vers. A költői dikció litániázó lendületében új összefüggések tárulnak elénk:

Mindennek
előtte vagy. Teremtésnek, elrontott világnak,
elvesztett szerelemnek. Amit kívívnak,
nem te vagy. Az már csak almára vissza-
rakott héj, kiegyezés. Tőled a Kezdek
megőrzött gyönyörét kell megtanulni.

Az emberekben folytonosan benne élő és újra meg újra feltörő szabadság-igény elemi erejét találóan és megrendítően képes kifejezni:

Hagyományod: hogy
nem a szerelem, csak az élet alternatívája
vagy, s az emelt fő legendájánál többre
tartod a vágyat, hogy te légy mindenek
után, mint a közösség, mint az anyaméh,
mint a föld, mint a félelem.

Ez a válogatás, az *Arnyékváros* máris jelentős költőt állít elénk. Esély van arra, hogy történelemfilozófiai hangoltságának erősítésével, mélyítésével, egyszerre konkrétabb és egyetemesebb kibontakoztatásával Gergely Ágnes eddigi lírai magaslatait is túlhaladja. Hogy jelentőségének új minőségi fokozatait teremtsen meg. (*Szépirodalmi*, 1986.)

TÁRSASMONOLÓG

Rákos Sándor: Többedmagam

A cím Rákos Sándortól való, 1982-ben közre adott *Társasmonológ* című kötetének címlapjáról. Ebben a könyvében gyűjtötte össze ugyanis azokat a verseit, amelyek a költészet ősi hagyományához igazodva mások stílusát öltötték fel játékos-komoly maszk gyanánt: Berda Józsefét, Catullusét, Csokonaiét, Dosztojevszkijét. Mikor vagyok én – *inkább én!*? – kérdezte az álruhás versek közé ékelt prózai közbeszólásában. – Ha föltárom vagy ha elrejttem magam? Hiszen az is én vagyok, aki föltár, s az is én, aki eltitkol! A legnagyobb őszinteség a legnagyobb őszintétlenség. Az arcunk is álarc – s az az álarcunk is. (...) Maszk a szó is – az érzése, a gondolaté. Maszk, mindenekfölött, a művészet – időről időre kodifikált megjelenési módja érzésnek s gondolatnak. S a modern művészet: meztelen test fölé csatolt maszk, kitarkart ember arcának felöltöztetése, titkainak megőrzése a ruhával levethető szemérem elvesztése után – mintha őskori maszkos barlangrajzok és csontszobrocskák szemérmetlen önmutogatását s rejtőzködő áhitatát élné újjá.” Mindez bevezetés lehetne a *Többedmagam* című új verseskönyvhöz is, amely ugyancsak dús színekkel festett költői „maszkokat” mutat az olvasónak, s az Ómagyar Mária Siralom, Mikes Kelemen, Berzsenyi Dániel, a Shakespeare-t fordító Arany János, Szabó Lőrinc és továbbra is Berda József stílusának „maszkja” mögé rejt el, vagy éppen e költői „maszkok” által leplezi le s világítja meg teljesebben a versek költőjének igazabb arcvonásait.

Rákos Sándor valódi művésze a szónak és a formának, nem lehet meglepő, hogy milyen tökéletes „maszkokat” készít, akár a költői parafrázis eszközeivel, mint *Hódolat az Ómagyar Mária Siralomnak* című nagyívű költeményében, akár Weöres Sándor módján egy képzelet-teremtette költő arcvonásainak kialakításával, mint *Mikes Kelemen és (a) P. E. grófnő(k) verses levélváltása* című kis remekében, amely két költői hajlamú rokonhölgyet is létrehoz a nevezetes törökországi levelek nyomán. Ezekben a stílusutánpótlásokban, fiktív költői műveiben nemcsak a valóságos, illetve a képzeletbeli alkotó egyéniség karakterét ragadja meg, hanem nagy költői stílusokat is személyes birtokába vesz: a középkori himnusz-költészet nyelve után a barokk, a rokokó és a romantika stílusát vagy a „nemzeti klasszicizmus” Arany János-i normákat követő nyelvhasználatát. A nagy műgonddal készített költői „maszkok” mögött időnként valóságos „irodalomtörténeti” vagy „alkotáslélektani” felfedezések csillannak meg, mint például a *Shakespeare-hősök kibontása Arany versköpenyéből* című fiktív monológ-sorozatban, amely a *Othello* és a *Buda halála* együttes olvasata nyomán hasonlítja össze Jago és Detre, illetve Othello és Buda egyéniségét, egymásnak feleltetve meg a nevezetes drámai és eposzi hősöket. „Ezek a monológok – olvashatjuk a költemény szövegét követő szerzői magyarázatot – egymással felelve és egymástól súlyosodva úgy bontanak ki az eposzban rejtőz drámát, hogy a műfaj-váltás semmiképp meg ne változtassa, de (Arany szavával) a „fejér sorok” recitálásával is bővítsé az eredeti műbe zárt mondanivalót”.

A múlt nagy költőit és költői stílusait új, illetve másfajta életre keltő szövegekben bizonyos azonosulás is végbemegy, azonosulás a mai költő és egy sok évszázados tradíció között. Ez a tradíció a nemzeti irodalom hagyománya, amely a mítoszokhoz hasonlóan egy egész kultúra belső értékrendjét és sajátos világképét foglalja össze, sőt egyféle erkölcsi rendet is kifejez, magatartási normákat is sugall. A magyarságnak nincs mitológiája abban az értelemben mint az antik görögöknek, a germánoknak vagy a legtöbb keleti és primitív népnek, pontosabban az ősi mítikus képzetek elmerültek a történelemelőtti idők homályában, s legfeljebb tudós (vagy éppen romantikusan dilettáns) kísérletek próbálják rekonstruálni körvonalaikat. Rendelkezésünkre áll viszont az egész magyar irodalom: a *Halotti Beszédtől* és az *Ómagyar*

Mária Siralomtól, mondjuk, József Attiláig és Nagy Lászlóig – maga is szervesen épülő, a nemzet minden történelmi és szellemi tapasztalatát híven őrző és formába rendező mitológia. Vagy ha egy lépéssel továbbmegyünk, Claude Lévy-Strauss módjára, mitikus képzetrendszernek tekinthetjük magát a nyelvet, a magyar nyelvet is, amely képszerűségével, megőrzött történelmi, művelődéstörténeti reminiscenciáival maga is hallatlanul gazdag és színes nemzeti mitológiát jelent. Nos, Rákos Sándor, akinek költészete nem egyszer tett tanúságot arról, hogy milyen érzékenyen fogadja be a mitikus tartalmakat, s milyen szuverén módon teremt személyes mitikus képzeteket, mintha ő is a hétévszázados magyar irodalom immanens mitológiáját fedezte volna fel, midőn az Ómagyar Mária Siralom, Mikes, Berzsenyi és Arany költőiségének parafrázisa nyomán választ magának nyelvet, és tesz hitvallást azokról a mindennél erősebb kötelékekről, amelyek ehhez a hétévszázados (és még régebbi) tradícióhoz, a nemzeti kultúrához és történelemhez kötik.

Az irodalomtörténeti „maszkok” és a játékosnak tetsző stilusparafrázisok mélyén ugyanis valami egészen személyes vallomás rejlik: vallomás a nemzeti kultúráról és történelemről, vallomás magának a költőnek a közösségi tudatáról, hogy divatos szóval éljek: személyes identitásáról. Figyelemreméltó, hogy mindez akkor történik, amikor a nemzeti azonosságtudat tömeges megingásának vagyunk tanúi, s a közvélemény egy része az irodalmi hagyományt amolyan történelmi dekorációnak tartja, óvását és gondozását tulajdonképpen fényezésnek tekinti, amely vétkes módon pazarolja az amúgy is szűkös anyagi forrásokat. Rákos Sándor meggyőződése ezzel éppen ellentétes értelmű, ő éppenséggel a nemzeti történelem valódi értékeinek tudja a magyar költészet nagy alkotásait, abban a meggyőződésben, hogy a vers hatása tartósabb és biztosabb, mint a bizonytalan politikai sikereké, a szüntelenül hajótörést szenvedő hatalmi tervezgetéseké. *Töredék egy – magyar – ars poeticához* című költeményében a végvári portyákban verekedő Balassira, a hadvezéri feladatokkal küszködő Zrinyire és a gazdálkodó Berzsenyire hivatkozik, s azt a költészetet mutatja fel, amely a hősi tettek vagy a törekvő munka „háttérében” születik: „látszólag melléktermékként / többnyire az utó- / vagy előszezonban / létre jön valami / az élethez képest / másodrendűnek látszó / ami később / évszázadok múltán is / halhatatlanul / visszahat az életre – – –”

Az irodalom közösségi küldetése és nemzeti hivatása iránt megnyilvánuló bizalomnak távlatos következménye van: a költészet manapság általánosan megingott öntudatának fenntartását is támogatja. A *Többedmagam* költője korábban minden aggály nélkül nyilatkozott a művészet jövőjéről és feladatáról, két évtizede, *Tárguló körök* című kötete elé írott „prózai hitvallásában” például így beszélt: „Hiszek a hivatkozás nélkül alkotó életék végső igazában. A mutátványosok reklámgömbjei elpattannak, szelek tépik le, záporok mossák el pántlikáikat – az igazi művek pedig megállják az idő ostromát s gyönyörű hasznát hajtának a jelenben csakúgy, mint a jövőben: igazabbá, bölcsőbbé, szabadabbá teszik a szíveket.” Ezt a belső biztonságot valójában azóta is sikerült megőriznie, a költészet sorsáért érzett aggodalomnak azonban meg kellett érintenie az ő szívét is. Arról a szorongó félelemről beszélek, amely korábban olyan nagyszerű versekben öltött alakot, mint Babits *Régen elzengtek Sappho napjai*, Weöres Sándor *Merülő Saturnus* vagy Nagy László *Versben bujdosó* című költeményei. Rákos Sándor ugyancsak számot vet az emberi szellem pusztulásának kiábrándító lehetőségével, és ebben a bizonytalan jövőben is keresi a költészet helyét. *A vers halála* soraiban olvasom: „mondják / délebbre költözik a sarkkör / s a föld forgása mélyhűtött spirálján / egyre csikorgóbb / ... / kísértethangja kél a hangnak / földalatti folyosókként ugatnak / a jégdűhű őrbeli terek”. A felidézett madáchi rémlátomást végül mégis a költészet reményével próbálja enyhíteni: „íme a vers / lángra lobbantható / s mécslángja vagy máglyatüze / az ember arcát világítja meg / és ha kihűny / a lét is meghasad / jegesen villámlik verstelenül / s a fagy kígyója / a teremtés szívére kúszik”. Igen, a költészet Rákos Sándornak a végső reményt kínálja, ennek a reménynek a védelmében ölti fel sisak és páncél gyanánt a régi költők „maszkját”, tesz személyes vallomást a „társasmonológ” formáiban, s azonosul a nemzeti költészet sokévszázados hagyományaival. (Magvető)

KÖZÖSSÉGEK VONZÁSÁBAN

Vitányi Iván: Egyharmadország

A nyilvánosságot a szűken vett magánérdekű szférától elválasztó, fanyalgásra sosem rest kommunikációs közegben bizonyára sokan vannak, akik ajakbiggyesztve fogadták Vitányi Iván új könyvét, az Egyharmadországot. Olcsó poénként talán elsumkolják: „egyharmadkönyv”. Vitányit itt nem illik komolyan venni, miként senkit sem, aki évtizedek óta szívósan jelen van közéletünkben, s nem hajlandó sebeit kitakargatni, a hivatalossággal dacolva elszenvedett bukásaival és kudarcjaival tüntetni. De nem lehet könnyű azok dolga sem, akik Vitányit az „első nyilvánosság” napi politikai érdekekre mindig fogékony, s ennek megfelelően változékony értékrendje szerint próbálják értékelni. Rögeszmésen ismétli a kultúra, a közművelődés, a demokrácia napi praktikumra nem tekintő eszményeit, s ezzel mintha kerekét kötné az ambiciózus gazdaságfejlesztő elgondolásoknak, melyek szerzői oly hangosak és mohók, amikor nyersanyagot, energiát, beruházást kérnek, s oly csendesek, amikor elmaradnak az eredmények, ellillan a beigért, de nem realizálódott haszon.

E dilemma elől az alkotó értelmiségi rendszerint a szaktudomány elefántcsonttornyába menekül, ahonnan a diagnosztika nyugalmával szemrevételezi a társadalom anomáliáit, s értékmentes közléseivel mintha csak időjárásjelentést fogalmazna, mondja azt, ami van.

Vitányi Iván rendhagyó jelensége síkban tagolt értelmiségi mezőnknek, mivel ahelyett, hogy bármelyik sík terepszínét fölöltve eleget tenne az egyik szabályainak, miközben tagadná a többiét, keresztbemetszi a síkokat. Teheti, mert a történelemből jött. Ifjúkorában olyan értékekre esküdött föl, amelyek azóta sem veszítettek érvényükből, nem azért, mintha matematikailag levezethető igazságok lennének, hanem azért, mert a meghatározó történelmi kondíciók azóta sem változtak. A demokrácia és a társadalmi haladás irányában elkötelezett népi gondolatról van szó, mely még a felszabadulás előtt, de annak várásában született. Vitányi akkor választotta a népi mozgalom „harmadfokú közösségét”, amikor sokan sokféle mozgalom között választhattak, amikor a napi közélet felszínén az eszmék, hitek, értékek ködként gomolyogtak. Utólag könnyű Vitányi igazságát látni, de ahhoz legalább ezt a könyvet kell elolvasni, hogy lássuk ennek az igazságnak a szenvedéstörténetét, vállalásának belső drámáit. A kötet különös értékű darabja Vitányi önvallomása, mely közösségeinek történetét írja meg a mindenkori résztvevő perspektívájából. Ez az önvallomás a kulcs Vitányi megértéséhez, s rajta keresztül annak a gondolatnak a megértéséhez, mely úgy maradt hű a szocialista fejlődéstörvény szelleméhez, hogy annak betűin mindig hajlandó volt a magyar szemantika és grammatika szabályai szerint igazítani.

A könyv jelentőségét az adja, hogy történelmi és társadalmi meghatározottságában magatartásképletet nyújt, mely nem egyszerűen monómánia okán, hanem a mélyáramok állandósága okán tudott alapjaiban változatlan maradni. Ha csak a kötetben felbukkanó témák és megközelítések katalógusára figyelünk, a heterogenitás tűnik föl. Kultúraelmélet, művészetszociológia, szociográfia, esztétika, magas színvonalon művelt publicisztika, marxizmuson iskolázott, de a mindenkori újra érzékeny társadalomelmélet kavarog a kötetben, melyből szemelgethet magának a megfelelő szakma felkentje. Szakosodott világunkban aligha akad bárki is, aki egymagában képes lenne a kötet részletes szakmai bírálatát adni, ahhoz egy egyetemi fakultás, de legalábbis egy munkaközösség kellene.

Én kiemelném a közösségek elméletével és valóságával foglalkozó tanulmányt,

mely már most is részévé vált a szociálpszichológiai műveltségnek, s bizonyára hosszú ideig hivatkozási alapja lesz mindazoknak, akik a csoportok osztályozásával, tipológiájával, a csoportot közösséggé alakító tényezőkkel kívánnak foglalkozni. Bár talán elriasztja a szaktudóst, hogy Vitányi mer a *titokról* beszélni, vagyis arról, hogy a szociálpszichológia (s minden más, analitikus ígék bővületében működő társadalomtudomány) hallgatni kényszerül, mihelyst az alapokról, az egészről, a tovább nem bonthatóról van szó. E hallgatás fecsegővé teszi a sok-sok részletet boncoló szaktudóst, akit idegesít Vitányi lényegkeresése. Comte pozitív szelleme berzenkedve olvashatja e sorokat: „Az emberi gondolkodás sajátja, hogy Valamit mindig csak Valami másban tud szemlélni, gondolkodásunk tehát maga is azonosítások és szétválasztások hálójában sző magának utat. Amikor ember és közösség viszonyát kutatjuk, mindennek alapjáról akarunk megtudni valamit.” (129–130. o.)

Ez az attitűd könnyen tévedhet terméketlen spekulációba, merev dogmatizmusba, azonban ha megfigyelőkészséggel, kíváncsisággal, józanossággal és kreativitással társul, akkor igazi szellemi élvezet az eredmény. A kötet tanulmányaiból az látszik, hogy Vitányi intellektusa nincs hiján ezeknek az erényeknek. Hajlama az elméletalkotóé, aki könnyeden és elegánsan veszi birtokba egy-egy szaktudomány alapfogalmait, hogy azután a szaktudás ily módon elnyert bizalmát meg is rendítse maga iránt. Ugyanis legyen szó pszichológiáról, szociológiáról, esztétikáról vagy társadalomelméletéről, Vitányi nyomban az ismeretlen felé nyomul, ama tartományba visz, ahol már hiányoznak a józan empiria fogódzói, s egyedül a gondolkodás, pontosabban a szerzővel való együttgondolkodás menekíthet ki a bizonytalanságból.

A kötet tudományos írásainak feszültségét az adja, hogy az intellektus mintha önálló életre kelne az általa mozgatott szaktudományos anyagban, s az elmaradó pozitív ismeret józan biztonsága helyett a megismerés örök bizonytalansága, a gondolkodás okozta nyugtalanság bizsergető izgalma lesz az olvasó meghatározó élménye.

Ha a szerző aránylagos beosztásokat kedvelő eljárásához híven tagolni kívánjuk a kötetet, akkor azt mondhatjuk, hogy egyharmadnyi önéletrajz, egyharmadnyi tudomány és egyharmadnyi politika van benne. A politikum rejtőző, de sziklaszilárd alapozású. Vitányi nem tud és nem akar olyan szocialista társadalmat elképzelni Magyarországon, mely ne nézne a nemzetbe talált népre, ne lenne tekintettel a kultúrára s az attól elválaszthatatlan demokráciára. Árnyalt és finom dialektikával értekezik a kulturális értékek demokratizmusára és a demokrácia nevében félreértett kulturálatlanság kultusza közötti ellentmondásról. Kultúrpolitikai koncepcióját az teszi rokonszenvesé, hogy a politikai racionalitás sehol sem falja föl benne az intellektualitást: kultúrpolitikai koncepciók szerzőjeként is megmarad annak, ami tudósként és publicistaként jellemzi: történelmileg iskolázott, sokat megélt, csalódásra nem hajlamos reménykedő magyar értelmiséginek.

Határ Győző:

PEPITO ÉS PEPITA

A *Pepito és Pepita* címet viselő karcsú regény az újabb magyar irodalom egyik hosszúra nyúlt, több mint harminc esztendő hiányát igyekszik pótolni. A feladat természetes és majdhogynem véghezvihetetlen. Az 1956 óta Angliában élő Határ Győzőnek Magyarországon ezt megelőzően utoljára 1948-ban jelent meg önálló kötete. Az ő esetében nem tűnik közhelynek a régi latin mondás

a könyvekről és a hozzájuk tartozó sorsokról. A *Pepito és Pepita*nak is megvan a maga szokványosnak egyáltalán nem nevezhető históriája, amely szinte minden Határ-kötetet jellemez. A fiókban eltöltött kézirat-évek után a regény 1963-ban előbb franciául látott napvilágot, majd húsz évvel később, Londonban Auróra kiadásban, szerzőjének tucatnyi különböző műfajú arany-fekete borítású könyvét követve, magyarul is.

A *Pepito és Pepita* Határ Győző pályáján nem az öt közvetlenül előző két monumentális regénymonstrummal, a *Helidnéval* vagy *Az Őrző Könyvével* rokon – de nem előképe a későbbi Határ-proza egyik darabjának

sem. E világ újszerűsége és egyedisége emberi arányaiban rejlik, abban, hogy megalakítója egyidejűleg tudja látókörébe vonni a magánélet legapróbb eseményeit és az átlagember kompetenciáján túl történő dolgokat, miközben elhitteti, hogy természetesen az előbbi a fontos. Szerelmi történetet ír: ez a szerelmi történet a műforma összes alapelemét és ismert fordulatát tartalmazza. Az a környezet azonban, amelybe Határ szereplőit és a történetet helyezi, és amely egy másik regényében háttérből bizonyosan főszereplővé lépne elő, megnagyobbítja-megnöveli ennek az eseményeknek a külső, képzeletbeli kereteit.

A regény alaphelyzete megszokott, a cselekmény önmagában érdektelen is lehetne. Pepito, a harlekinruhás Hárfás reménytelenül szerelmes Pepitába, a régebben ünnevelt, de lassan kiöregedő és többnyire emlékeiből élő színésznőbe. A regény szereplői – *várakoznak*. A második világháború utáni Budapesten vagyunk: az óráról órára értéktelenedő pénz és az amúgy is rossz közbiztonság mellett a háttérben fel-feltűnnek a kor jellegzetes alakjai: a piaci spekulánsok, az utcái vetkőztetők, az ügyeskedők, a kocsijukat a jobb idők reményében a kertjükből előásók. A történet az időben ezért is behatárolható, meg azért is, mert a mindennapok mellett bepillantást nyerünk a korszak „művészvilágába”, amelynek „közbiztonsága” talán még züllöttebb, mint az utcáé: a kollaboránstól a konjunktúralovagot át a politikai kombinátorig széles a regénytabló. Itt zajlik ez az egyoldalú szerelem; Pepito rajongásának meleg bensőségességét szinte mértani pontossággal ellensúlyozza Pepita számítása, ridegsége és szándékolt felületessége. Pepito és Pepita sohasem lehetnek egymáséi, mert különböző módon gondolkodnak és céljaik-vágyaik is ellenkező irányba terelik őket. Az olvasó egyre erősödő ellenérzéseit a példaszzerűen kitervelt csattanó teljesíti ki: Pepitáról kiderül, hogy leánykereskedő – Pepitónak a feddhetetlennek hitt hölgyért hozott lelki és anyagi áldozatai így méginkább tragikomikus színben tűnnek fel. A szerelmi történet az utolsó oldalakon fordul visszavonhatatlanul a fonákjára: a szerelmi történet paródiájává válik, s maga a regény is „kifordul”: fohászkodással zárul azért, hogy megfíródhasson.

Határ legfontosabb írói eszköze ebben a regényében józan cinizmus és okos fölény keveredő iróniája. Megbocsátó derűje és romantikája valamiféle öregkori lírát

és bölcsességet idéz, pedig a *Pepitót* negyvenkét évesen, műveinek nagy többsége előtt írta. A regény címében nem véletlenül utal a világirodalom híres és elérhetetlenül ideális szerelmespárjaira. De az ironia ebben a címválasztásban is megmutatkozik: Pepito még lehetne Abelard, Trisztán vagy akár Romeo, Pepita azonban semmiképpen sem Heloise, Izolda vagy Júlia. Ez a „szerelmespár” – ha mindenáron minősíteni kell – inkább mozarti, a Papagenók és a Papagenák fajtájából való. Pepito ráadásul végletesen és megfordíthatatlanul mellékszereplő Pepita mellett: mindig és mindenütt jelen van ugyan, de csak a legritkább esetben adatik meg számára a cselekvés vagy a beszéd lehetősége. Pepitával való beszélgetéseiben jó esetben is csak szavai és mondat-töredékei lehetnek. A cselekményben egyúttal egy furcsa aranyetszés szabályai érvényesülnek, hiszen nemcsak Pepito szerelmes, de ő érte is rajonganak, ugyanilyen mértékben; az ő szerelmese nem más, mint Marioláne, a Hangversenyrendező lánya, akihez Pepitónak egzisztenciálisan kellene kötődnie. De Pepito a beszéd tekintetében Mariolánéval szemben is alulmarad; nem csoda, hiszen a Hárfás a regény elméleti kompozíciójában is „gyenge lábakon áll”: igaz, hogy ő a történet elbeszélője, aki a hősnőt megszólítja, de a többiek, regénytársai mögött – talán éppen emiatt – mindvégig a háttérbe kényszerül.

Határ Győző paródiája szerencsés módon nem irodalmi: tárgya nem annyira a szerelmi történet formája vagy műfaja, mint inkább a valódi szerelem, s ezen keresztül a valóság maga. Ez a paródia ontologikusnak látszik azért is, mert hitellel tud átlépni az ideákon: főszereplőinek szerelme nem a tündérvilágba mutat, hanem nagyon is ide a földre, és ebben a földi állapotban lesz beteljesületlen. Ami ennek a regénynek valódi távlatot és dimenziókat ad, az a nyelv, amit Határ használ, s ami egész életművének egyetemes aranyfedezete. A *Pepito és Pepita* szövegét is tarkítják Határ nyelvi leleményei. A szereplők egy részének megnevezése az elvont metaforikusságot sugallja: a Hárfás, a Hangversenyrendező, a Fuvoláslány; mások a kinevethető földhözragadtságot jelképezik: Bábika, a röjtökmuzsalyi nagynéni, Lucy mama, Pálmuska, Kálmuska és a nevek egész forgataga, beleértve a helynevek sorát, amelyek a történetet kiemelik a valóságos térből. A szöveg retorikailag is ironikus: „több is veszett Mohácsinénál” – szól pél-

dául valaki a regényben. Máshol egy megfordított nyelvi automatizmus-logika érvényesül: „Hangszert változtatott: dudás akart lenni, és ezért poklokra szállt.” Olvasóját Határ ezzel becsüli meg: hagyja, hogy elmerüljön a szavak és mondatok kínálta játékokban. Nyelve persze nemcsak ironizáló, hanem hihetetlenül bőkezű és áradó is: ebből következik az a megtévesztő szürrealitás, ami ellen Határ joggal tiltakozik. Az ő „szürrealizmusa” is inkább metatörténeti jelentőségű, mintsem valóságos irodalomtipológiai kategória.

Kétségtelen, hogy a *Pepito és Pepita* története a harminc évvel későbbi olvasó számára merőben fikcionális, még akkor is, ha ebben a történetben szerepelnek egykori alakmások vagy kulcsfigurák. Határ írásának talán éppen ez a fokmérője, prózájának itt ez az érdeme: az irreálist, a csak elképzelhetőt is megtörténtnek találjuk. És van persze ennek a regénynek egy szűkebben vett irodalomtörténeti értéke: a műfordítói gályapad mellett, a műfordítások helyett, a korabeli külvilág teljes elfelejtésével született. Rossz korban, de úgy, hogy harminc évvel megírása után is az igazán aktuális könyvek között tartható számon.

CSUHAJ ISTVÁN

Makay Ida:

A HETEDIK SZOBA

Mintha egyetlen, de sajátosan meg-megújuló zengésű verset írna *Makay Ida*. Új verseskötetét – *A hetedik szoba* – első nekilendéssel azonnal be lehet fogadni. Talán nem is találunk rá másként az egyes versek magjára. Mert szerves kapcsolatban állnak egymással, folytatói – változatai – és kiegészítői a költői mondanivalónak. Hívják az olvasót végig a kötetben. Igazi sorsköltészet az övé, lelki napló, „pontosan, szépen” s nem utánérzése a Pilinszky-féle magatartásnak, sokkal inkább „női” társa. Makay Ida korábbi verseinek egyértelműbb, pontosítottabb – olykor szikárabb – folytatása, tehát saját „hagyományait” követi még akkor is, ha könyvét Pilinszky János emlékének ajánlja s minden vonatkozásban vállalja a tanítvány szerepét. Pilinszky minden bizonnyal biztató hatással volt rá, ám nem idegen útról „térít-

tette” maga felé, hanem a hasonló sorshelyzet – vagy inkább lelki helyzet? – az oka a sokféle közelítésnek.

A magányosság szálára fölfűzve, színváltón gyöngyöznek versei, a címekkel megszakított verses monológ részei, amelyekben az elmúlás és a fölaranyló szenvedés tiszta és erős lelki hevülettel válik szorongatóan szép költői mutatvánnyá. S egyúttal ez a magány föl is magasztosul! Teljes mértékben Makay Ida sora ez: „*Elmondalak a nászruhás mezőknek.*” (Gyöker és csillag) Távolról, mintha Ady derengene? ... Mellérendeltségről, vonzalmi körről van szó tehát, nem utánérzésekről. Makay Ida földközelsége nyilvánvalóbb, mint Pilinszkyé, nála a tájképek komorsága fejezi ki az emberi állapotot és nem az élesre csiszolt filozófiai tételeké. S ha úgy tetszik, ez a magatartás egyszerűbb, de a maga nemében önálló. Önmáglyáját égető, hangulatában, szellemében pogányosabb, nem isten-, hanem szenvedéshívó. Nem szakad ki a tájból, természetből. (Azért időzünk e gondolatnál hosszabban, mert Lengyel Balázs esszéjében, melynek részlete a kötet borítóján olvasható, mintha Pilinszkyt Makay egyedülvaló mesterének tartaná? Ily módon József Attila is lehet – s az is! – Pilinszky mestere, amikor például az Őszi változat című versét olvassuk, így kezdi: „A hallgatózó kert alól / a fa az ürbe szimatol / a csend törékeny és üres, / a rét határokat keres.” Igen, mintha József Attilától idéznénk! ... A mester és tanítvány viszony ennél sokkal bonyolultabb. A legnagyobbak, a legjobbak az egész magyar költészet tanítványai. Például a magány, a szenvedés színeképvonala kimutatható akár Balassitól kezdve, Csokonai, Tóth Árpád, Juhász Gyula és mások életművében s nagyonis hasonlóan meghatározó, sötétültebb nyomokat hagyott.) Kínálja magát az eredetiség bizonyítására Makay Ida több verse is. Ezúttal a Szerelem hamvazkodása címűt idézzük:

Csonkig égnek a vasárnapok
estétől piros reggelig,
Füstjük hiába leng a nyárban,
nem kigyózik az Istenig.
Esőzik a hamu a tájra,
kiég a mák, kigyúl a nyárfa,
csendit az ősz, zeng bronzharangja,
vasárnapok fekete rajban.
Piros szerelem hamvazkodása.

Kétségtelen, hogy az olvasmányélmények erősíthetik az életélmények kifejezési módjait, hatással lehetnek rá, ám Makay Idánál

az első versektől kezdve egyértelmű: minden, ami sorsmeghatározó, az egyúttal költészetének is meghatározója. Ezáltal a hatások, akár tudatosan vállalva is – keresve is! – kényszerűen létrejött „rokoni kapcsolatok”. A hasonmás sorshoz való hozzábújások. Mert a „nőnemű” magány inkább tájmagány, mint cellamagány... „Megrésze-gülve hempereg fölém / kigyuló testtel a parázna nyár.” (Mint ezer éve) A föld, a táj, s fa, fű, évszakok, napszakok színváltásai – arcváltásai – természetközeliében s magától értetődőbben nyújtják-kínálják a látomásokba sűrített gondolatérvényű szorongásokat hangulatokat. „S egy sugárnyit ragyogni még.” (Alkonyi hasonlat) Akár Tóth Árpád is írhatta volna! Mégsem jut igazán eszünkbe a közvetlen hatás.

Mindezek fontos részletei, alapszínezői Makay Ida új verseinek, mert „súg” neki Rilke is. Miként mindannyiunknak üzennek sokan, az életentúliség behozhatatlan fölénnyel. Majd mások életideje lesz az, amikor tisztán besorolódhatunk az örök folyamatba. Hiszen honnét – sok helyről és sehonnan! – idézhetném ezt a nagyszabású kérdő-képet: „Hányszor dobban meg addig még a lét, / míg fönnakad a végtelen szemem?” (Újra nélkülöd) Vagy: „És beringünk a gyászszótét öblöbe, / hol legnémbább az égmély óceán.” (Rimbaud hajóján) Mondhatjuk, hogy Makay Idának az elmúlás lélekig való súvítése, csontokon-velőkön túli sugárzásának teljes átélése jelenti a léte-zést. Nem véletlenül lett könyvének címe A hetedik szoba, a végsőig fölfokozott lélekállapot jelképe: „Kastélyt emelt az alkonyat. / Sarkig kitárta énnemem: / Sétáljak át a végtelen, / tündöklő-tükrös termeken. / Mert vár a hetedik szoba. / Biborral, éjjel ékes. / Elérek végül majd oda. / Az arcom holdfehér lesz.” Nem vehetjük el emberi sorsának eredetiségét, egyediségét, amelytől izzik, füstölög a táj, szüntelen a „Nehéz fenyegetettség” súlyosodik sorsára. És a folytonos komorság ellenére mindez utánózhatatlan finomsággal – csaknem azt állíthatjuk, hogy könnyedséggel! –, mindenesetre természetesen, lényéből fakadóan kerül papírra: „Tündértánca a fénynek, / az örök-iker árnyak. / Kigyúlnak kialusznak: / lobbanó lepkeszárnyak.” Ezek a makays hangulatok röptetik a verseket, szárnyukon az elmúlás fényfinom himpóra ragyog. Ez látszólag egyhangúságot jelent, ám közelhajolva a versekhez, észrevevesszük színei további fénytö-

réseit, fehérének és feketéjének változatait. Mennyire egészen az övé a Gyöngy című vers! Összetéveszthetetlen!

Vadrózsák édes, sűrű vére
gyönggyé fagyott a réteken.
Az ősz ítélő aranykése
markolatig a nyár szívében.
Könyörögj értünk, szerelem!

S mindezekre Makay Ida szüntelen készenlétben áll: „Hajnaltól kigyúlt toronyban / vergődik a harang.” Az égésben dobogó, verő-vergődő emberszív az! Az övé, a miénk. De különös láрма ez, a külvilág fenyegetése is benne van, miként az egyedüllét didergő látomása: „Feszített tükrű csönd az ég.” Csaknem minden versében rajtakapható a túlfokozott magányérzet lélekmunkálkodása az emberi – költői? – hely megjelölése: „Mások zászlói fönn az ormon. / Mások nyoma a völgybe, lenn. / Kilobbant Hold az üres égen. / Itt rám nem lel már senki sem.” (A senki földjén) Gondolhatjuk, ez a verscím sem véletlen!

Abban teljes mértékben igaza van Lengyel Baláznak – s erről ír „eligazítójában” is –, hogy Makay Ida nem életrajzot jelenít meg verseiben, hanem létrajzot léte-zetet. S talán nem is korunkbelit, sokkal inkább „kitalált”, álmodott világból valót. Számára mégis ez az igazi, emberi, költői valóság. S mintha valamennyi versének világrajzovetele olyan volna ahogy a reggel verse címűben, mintegy anyag nagyvonalúsággal elénk tárja: „Egy madár könnyű szárnya ír / jelet a tőezüstre. / Megfogan vízben az ég. / Fölzeng a reggel verse.” Ez a fölzengetés – ha akarjuk, Pilinszky szava – viszont nagyonis jellemzi Makay Ida verseit. Ahogy „egyetlenegy” versét folytatja, fölívelő képkezdésekkel és zsolozsmás zengésekkel az a mód a sajátja, első sorától mostanáig! Bár hasonlítja, de el is különíti. Ezt példázza új kötete is. (Szépirodalmi Könyvkiadó)

KISS DÉNES

Veress Miklós:

FÉNYÁRNYÉK

„Értékrendben gondolkodom” – vallja a „néhai mozgólépcső-kezelő” Veress Miklós új kötetének egyik kulcsversében. Hát persze – bölínthetnánk az evidencia tárgyyszerű közönyével, ha az (ön)írónia fénytörésében

nem csúsznának egymásra a versbéli értékrendek – lírai dokumentumaként mindennapi tapasztalatainknak. Mert való igaz: hogy a mozgólépcsőn ki fordul szembe a „kötelező (bár megváltoztatott) haladási iránnyal”, az csak a mozgás és a haladási irány együttes ismeretében dönthető el. Érthető hát, ha nehéz a mozgólépcső-kezelő helyzete, s ha álmait, vágyait legyűrve deklarálja: „Hiszek egy / Haladásban”. Ez a groteszk parafrázis árnyalatában jelzi azt a költői magatartást, amely a *Fényárnyék* egészében megtestesül: a lét értelmének elszánt vallatása, a létezés anomáliáinak hol rezignált, hol protestáló tudomásulvétele. Az új könyv, kétségtelen, ikerdarabja így – (mint a szerző írja a fülszövegben) – a *Vakügetés*nek, hisz a csaknem ismétlődő motívumkörökből ez a korábbi kötetben karakterisztikussá vált világképi foglatat sejlik föl.

Veress Miklós kötetének logikai rendje, tematikai arányai a művekben megtestesülő világszemlélet belső olvasatát nyújtják. A Nagy László emlékének szentelt *Hegedű a vonón* mint kötetkezdő vers jelzi azt a nézőpontot, amelyből a *Fényárnyék* lírai világa feltárul. A tragikus felhangokkal is formált expresszív vallomás nemcsak a példa követhetlenségéről szól, hanem a költőszerep vállalásának morális nehézségeiről, lehetetlenségéről is. Az „örvénykavarta idő”-ben nem fontos a dal, az énekes, csak a játék. A nem egy pontján Nagy László-i indulatú, stupiditással, történelmi szűklátókörűséggel perlekedő versben a „villanymozdonkor” és a magát hamba fogó vállalat ügy szembesül, hogy a „hajóvontányi haza” – (a metaforikus tömörítésekben rendkívül gazdag kötet egyik legérzékletesebb kifejezése) – sorsának elejtése az örök emberiről való lemondást is jelenti. Veress Miklós pályáján e folytonosságban és esztétikai változataiban is követhető költői program végletes értéktételben tűnik fel itt. A *Vakügetés* gyakori groteszk fintora, kesernyős öniróniája a meghasonlottság elégikusságával tudósított a hitben fogant költői szerep újraértékeléséről, elhagyásáról. A *Hegedű a vonón* sajgó világhiánya, nyomasztó céltalanságérzete már fájdalomabbra hangolva szólaltatja meg a „talpon gyufaként lobbanunk” kiszolgáltatottságát, önkinzó tehetetlenségét. Ebben a lírai kontextusban jelennek meg a *Fényárnyék* kiemelt világszeletei.

Modern korunkról mutat fel tényképeket a címében is beszédesen szemléletes első két

ciklus: *Időzavar, Lazulások*. Az ide sorolt versek olyan jelenségeket rögzítenek, amelyek létezésünk torzulásainak, de legalábbis az arányrendek bomlásának a tünetei. A lét értelmét kutatva a költő okkal jut el az emberi minőség lényegi princípiumához: a szabadsághoz. Az *Időzavar* leggyakoribb fogalma ez. A szabadság végtelensége, mint optimum, csak a teremtetnek adatik meg, aki unalmában akár el is pusztíthatja a világot. A *Visszaszámlálás* negatív-Genezisében – szellemes példaként Veress iróniájának – nem a kiteljesedésre szolgál a szabadság, hanem az öncélú rombolásra. A „saját ábrázolatlannak”, az embernek így már csak annyi marad, hogy arasznyi létét tudatosan igazítsa a törvényekhez. A parafrázis pár-darabban, az *Újszövetségben* ez látható: Jézus apjának teremtménye ugyanúgy felhasználható bitófaként és házépítéshez gerendaként – szétválaszthatatlan a kín és a remény. Ezt a világállapotot értelmezi a „Szabadság / csak benned létezik” szentenciája a Pilinszky halálára írt, jellegzetes motívumokból és szerkesztésmóddal építkező versben. (*Fogoly*.)

A lét felmérése a gyermekkoránál kezdődik – sugallja a kötet *Fészekromlás* ciklusa. Nem a múlt iránti nosztalgia hívja elő a megfakult fényképeket (*Fiók*), pergeti vissza az eltűnt évek lenyomatát őrző filmtekercset (*Gyermekkori filmtekercs*), hisz a csillogó színek, az elégikus ragyogás idegen attól az élményanyagtól, amely Veress múltat idéző verseiben gyakorta megjelenik. A tüdőt emésztő „tűzliliomok”, a hanyódoó otthonatlanság emléke, a komorló vizes falak jelzik a *Fényárnyékban* azt a lelki tájat, amelyben a felnőtt lét rögzül: „lélekről hull a fonszor / az ezüst lekopik / átlátni rajta kancsalul / rohadó hátlapig” (*Madárvers VI.*). A ciklus hangsúlyos verseiben, a *Madárvers*-sorozatban szembesül így a múlt és a jelen. A „fészekromlás”, az anya halála, a gyermekkor pusztuló világa jelenti azt a kontextust, amelyben kitágul a variációkban foglalt létértelmezés. A szárnyalás kinja és gyönyöre, az erdőnövesztés kötelessége (*Madárvers IV.*), a „vérként megalvadó ének” (*Madárvers VII.*) a személyiség létezését metaforizálja: magának az életnek a küzdelmeit és törvényszerűségeit.

„Unalmas létet élni / unalmas verset írni / ez most a kor divatja / nem szégyen és nem érdem” – ironizál Veress az önértelmező igényű *Tán a pitypangban*. A korábbi kötet kesernyős hangvétele ez, amely ironiku-

san konstatálja a reménytelennel is szembe-
szálló erkölcs kompromittálódását, a szép
szó lezüllesztését. A *Vakügetés* fordulatot sejtetett, tematikus váltást és a világképi elmozdulásból adódó „líraiatlanabb” formákat. A *Fényárnyék* nem igazolja ezt a várakozást, hisz néhány szellemes formajáték (*Um Bunda Ein Grottext*), kiérleltenebb darab (*Suttogás, Házi feladat...* – az itt feleslegesnek tűnő, korai – *Gyász és remény*) kivételével az előbbi kötetnél is egységesebbnek látszik. Kirotálódtak a patetikusabb vershelyzetek, a történelmiségbe bújtatott lírai én aktualizáló(bb) értelmezései, és a jellegzetes Veress Miklós-i ironia is mértéktartóbb. A töredékektől (*Miniatűrök*) a nagyívű, létfilozófiai igényű versig terjedő skálán szólal meg a költő, s mindig a teljesebb emberi élet igényével. Ez a poetizált vágy teremti meg a különféle versalakzatokat, szemléleti formákat is. A *Három freskó ugyanarra a témára* laza szerkesztésű ötletsorozata, a *Szolid Szózat* formabontása, a *Madárvers II.* prózaverssé fegyvermezett érzelmáradása (stb.) mutatja, hogyan hasznosítja Veress Miklós konzekvensen követett etikai világképének megrajzolásához azt a materiát, amely „köznapiságánál” fogva idegen attól a lírai kifejezőmódtól, amelyet a valóban „értékrendben gondolkodó” költői magatartás teremtett. Költészetének markáns és megkapó vonása az a gondolati igényesség is, amely néha egy-egy szóba, szókapcsolatba tömörítve, máskor valóságos metaforahálóba szöve értelemzi, elemzi világunkat. Kiemelkedően szép példái ennek – aligha véletlenül – a Pilinszky, Illyés és a szegedi tanár-fenomén, Suki Béla halálára írt versek. Az *Utazó gyász* azt a jellegzetes – irodalmi tradícióinkban gyökeredző – versmodellt példázza, amely az elemi élményből körkörösén futva, különböző eszmei rétegekkel telítődve jut el a valomásszerű összegzésbe. A *Metafizikai láttelek 1982 januárjából S. B. elmúlásáról* – a kötet nagy igénnyel formált, legszebb verseként – több tételben, részleteiben is gazdagon árnyalva, fájdalmasan szól egy nemzedék létezésélményéről: eltékozolt életekről, hazátlanságról, jövőtlenségről.

„Magamat meg nem adhatom / magamat föl nem adhatom / magamat el nem adhatom / mert mosolyod van arcomon” – hangzik a himnikus vallomás a kötetzáró *Fénykörben*. A létezés fényesebb tájai a szerelem világában találhatók – sugallja a szerelmi tematika – rendre ismétlődő – kötetkompo-

zíciós helye. Ez a tradicionálisnak tűnő, értékpolarizáló szemlélet mai élményeket takar: a szétpergő eszmények, az emberi tehetetlenség önistenülése idején szükség van a belső törvények rendjére, két ember tiszta szövetségére. A reménytelenség árnyékai közé így lopózik néha fény. Erről szól Veress Miklós új kötetében: a rá jellemző esztétikai igénnyel és a valóságítás felelősségével. (*Szépirodalmi*, 1985.)

N. HORVÁTH BÉLA

Pék Pál:

NYÁR FÜSTJE

Pék Pál a hatvanas évek eleje óta publikál, 1976-ban *Rapszódia a reményről* címmel önálló kötete is megjelent a nagykanizsai tanács gondozásában. Mégis, az eddigieket magába foglaló, teljes megmérettetést jelentő alkalomhoz, a *Nyár füstje* című kötethez csak most, negyvenes éveik közepén érkezett.

Nem kell mélyen lapoznunk a könyvbe, már a cím és az első néhány vers is elég pontosan útbaigazít, miről tudósít Pék Pál költészete: egy természetközeli világot találunk, benne könnyelműen elvesztett, s a költő által visszaálmódott lehetőségekkel, aki a tűnőben levő, őszinte, tiszta emberiség nevében polemizál az értékeit időnként oly könnyedén herdáló világgal. „Végso dolgokat kergetek / túl időn, megszokáson” – próbál definiálni, ám ez egyben, egyelőre szinte észrevétlenül, korlátaira is rámutat. Egy reményeiben, vágyaiban többször megcsalatott ember próbálja hirdetni szinte kötelességszerűen a reményt. Tulajdonképpen ez a két szélső helyzet, mint valós és vágyott állandó állapot variálódik végig az egész kötetben. Különösen a nagyon jellemző *Esély* címet viselő ciklusban figyelhető meg jól az átmenet-nélküliség, s tűnik nem is annyira következetesen kicsikartnak, inkább deklaráltnak, eleve elhatározottnak a valódi léthelyzet ellentétpárja: „S harmadnap, tisztulva csontig, / / makacs esőkben legalább! / / elgondolom: szememben végül / hanyatt zuhan a pusztulás, / s állhatatos képekbe oldva / versemben tágasság lobog”.

Jóllehet világos, el nem marasztalható,

mondhatni eredendő ez a költői-emberi szándék: az elégtelen, kaotikus utakat kínáló jelen helyén felépíteni a nincset, a vesztett édent, az értelem és érzelem pontos szintézisén nyugvó világot – de az egyiktől a másikig ívelő teljes gondolati analízis aligha kerülhető meg. Mert bár rákérdez ő is a költő lehetséges feladatára: „csempész-áru hajnalt / szerelem búbáját takargatva mentők / ország bohócai / nyár-cirkusz-sátorban / légtornász vagányok / ti bombabiztos versben kitakart lelkűek... / ...mit akartok / költők”, a válasz azonban gyakorlati igazából motiválatlanul hagyott „csak-azértis” kinyilatkoztatások formájában valószínűleg meg: „akkor is ha szélcsönd / akkor is ha vége // a tárgyakban ébredni / igaz jelenlétre”. Önmagában szép, felizzó verssorok váltakoznak a gondolati ellenőrzés alól kicsúszott gyengébbekkel. „E parttalan világban az elme / utakat hasít a levegőtlen csendbe” – ilyen közhelyes-pátoszos dolgok kerülnek ki időnként azon kéz alól, mely máskor olyan festetlenül egyszerűen, keresetlenül-igazul képes fogalmazni: „anyám szemével néz hazám.”

Kétségtelen, Pék Pál nem a meghökkenetés bajnoka; ami persze önmagában nem baj. Viszont a Visszhang címmel tavaly megjelent zalai írók, költők antológiájában szereplő beszélgetésben nagyon önkritikusan maga mondja a költő: „Mostani verseimnek is talán az a legfő bajuk, hogy meg vannak ugyan csinálva, de hiányzik belőlük az eruptív erő.” Anélkül, hogy éppen ezt akarnám ellene felhasználni, mégis azt mondhatom: elég pontosan közelíti meg ezzel összegyűjtött verseinek leggyakoribb fogyatékoságát. Valószínű, hogy ez egyben a végső dolgok kergetésének csapdája is:

az általános, ami szinte minden verséből egyformán ránnköszön, csak ritkán töltődik fel igazán, a legkisebb gesztusig személyes, az összetéveszthetetlen egyedire jellemző dolgokkal. Bármily tágasnak tűnnek is a természetből, a lehetséges emberi szabadság szinonimájából vett motívumok: kert, kő, madár, nyár, fény, füst, kavics – ezek állandó variálása, ismételtetése eleve behatárolja az asszociációs tartományt, s tulajdonképpen már a vers megírása előtt, a gondolati kifejtéstől függetlenül, mintegy direkt módon meghatározza a versek – épp ezért – egymáshoz meglehetősen hasonlatos ívét.

Sikerültebbnek tűnnek – éppen a fentiekből következően – az általános állapotrajznál több konkrétumot hordozó, pályatársaknak, példaképeknek ajánlott versek. Többek között Fodor András, Csorba Győző, Kormos István szerepel a címzetek között, s ez a lista már önmagában is egyfajta etikai elkötelezettségre utal. A kötet egyik legszebb verse például a Csorba Győzőnek ajánlott Európa útjai, melynek végén már szépen megérzékített, szinte tapintható talajból szökken fel a hit metaforája: „... szívünk alatt földet rendít / a szárnyas testű mag”.

Egyenetlen kötet a Nyár füstje, amit talán még az az ellentmondás is fokoz, ami az érzékelt abszurdítások, és azok mégis-lírai, szépségével andalító megfogalmazása között van. Időnként, nagyon ritkán hallható csak néhány groteszk hangütés: „A HOLNAP persze kész / csak odakozmált kissé.” Pedig alighanem ez az eszköz is azok közé tartozik, melyek karakteresebbé, eruptívabbá tehetnék a jelenleg nagyon is általános határok között, eléggé hagyományosan megnyilvánuló költői világot (*Szépirodalmi*).

BEZZEG JÁNOS